

Kauno technologijos universitetas

Socialinių, humanitarinių mokslų ir menų fakultetas

Žaliojo kurso įgyvendinimo priemonių Lietuvoje išankstinis vertinimas

Baigiamasis magistro studijų projektas

Rūta Pelikšienė

Projekto autorė

Doc. dr. Eglė Gaulė

Vadovė

Kaunas, 2022

Kauno technologijos universitetas

Socialinių, humanitarinių mokslų ir menų fakultetas

Žaliojo kurso įgyvendinimo priemonių Lietuvoje išankstinis vertinimas

Baigiamasis magistro studijų projektas

Socialinė gerovė ir politika (6211JX045)

Rūta Pelikšienė

Projekto autorė

Doc. dr. Eglė Gaulė

Vadovė

Prof. dr. Aistė Balžekienė

Recenzentė

Kaunas, 2022

Kauno technologijos universitetas

Socialinių, humanitarinių mokslų ir menų fakultetas

Rūta Pelikšienė

Žaliojo kurso įgyvendinimo priemonių Lietuvoje išankstinis vertinimas

Akademinio sąžiningumo deklaracija

Patvirtinu, kad:

1. baigiamąjį projektą parengiau savarankiškai ir sąžiningai, nepažeisdama(s) kitų asmenų autoriaus ar kitų teisių, laikydamasi(s) Lietuvos Respublikos autorių teisių ir gretutinių teisių įstatymo nuostatų, Kauno technologijos universiteto (toliau – Universitetas) intelektinės nuosavybės valdymo ir perdavimo nuostatų bei Universiteto akademinės etikos kodekse nustatytų etikos reikalavimų;
2. baigiamajame projekte visi pateikti duomenys ir tyrimų rezultatai yra teisingi ir gauti teisėtai, nei viena šio projekto dalis nėra plagijuota nuo jokių spausdintinių ar elektroninių šaltinių, visos baigiamojo projekto tekste pateiktos citatos ir nuorodos yra nurodytos literatūros sąrašė;
3. įstatymų nenumatytų piniginių sumų už baigiamąjį projektą ar jo dalis niekam nesu mokėjęs (-usi);
4. suprantu, kad išaiškėjus nesąžiningumo ar kitų asmenų teisių pažeidimo faktui, man bus taikomos akademinės nuobaudos pagal Universitete galiojančią tvarką ir būsiu pašalinta(s) iš Universiteto, o baigiamasis projektas gali būti pateiktas Akademinės etikos ir procedūrų kontrolieriaus tarnybai nagrinėjant galimą akademinės etikos pažeidimą.

Rūta Pelikšienė

Patvirtinta elektroniniu būdu

Pelikšienė, Rūta. Žaliojo kurso įgyvendinimo priemonių Lietuvoje išankstinis vertinimas. Magistro studijų baigiamasis projektas / vadovė doc. dr. Eglė Gaulė; Kauno technologijos universitetas, Socialinių, humanitarinių mokslų ir menų fakultetas.

Studijų kryptis ir sritis (studijų krypčių grupė): 05S (J03).

Reikšminiai žodžiai: žaliąji ekonomika, žaliąsias kursas, žaliąsios ekonomikos įgyvendinimo priemonės.

Kaunas, 2022. 100 p.

Santrauka

Žaliąji ekonomika yra naujo tipo ekonominė sistema, kuria siekiama suderinti ekonominio augimo, aplinkos tvarumo bei socialinio teisingumo tikslus. Valstybės žaliajai ekonomikai siekia daryti įtaką politinėmis priemonėmis, viena kurių galima laikyti žaliąjo kurso politiką. Tačiau žaliąsios ekonomikos ir žaliąjo kurso problematika Lietuvos akademikų yra mažai tyrinėta tema. Dėl ambicingų tikslų sprendžiant klimato kaitos iššūkius, gausaus finansavimo ir didelės aprėpties, žaliąjo kurso politikos priemonių vertinimas yra itin aktualus tiek Europos Sąjungos, tiek Lietuvos mastu. Tačiau išankstinių Europos žaliąjo kurso vertinimų Lietuvoje nėra atlikta. Todėl šiame darbe keliamą mokslinę problemą – žaliąjo kurso įgyvendinimo priemonių taikymo išankstinio vertinimo stygius. Tyrimo objektu pasirinktos Europos žaliąjo kurso įgyvendinimo priemonės Lietuvoje. Remiantis šiame darbe keliamą mokslinę problemą, nustatytas projekto tikslas: atlikti išankstinį žaliąjo kurso įgyvendinimo priemonių Lietuvoje vertinimą.

Darbo tikslui pasiekti keliami trys uždaviniai. Pirmasis uždavinys skirtas atskleisti žaliąsios ekonomikos ir žaliąjo kurso sąsajas, šių sąvokų bei išankstinio vertinimo teorinius aspektus ir jais remiantis sudaryti išankstinio vertinimo metodiką. Žaliąjo kurso ir žaliąsios ekonomikos įgyvendinimo priemonės galima skirstyti į skatinančias aplinkai palankų elgesį bei baudžiančias už taršų elgesį. Sudarant išankstinio vertinimo metodiką, derinti du teorija grįsto vertinimo būdai: programos loginis modelis bei kaitos teorija. Išankstiniam žaliąjo kurso įgyvendinimo politinių priemonių vertinimui atlikti sudaryta išankstinio vertinimo metodika, kurioje nurodyti vertinimo kriterijai, vertinimo metodikos modelio dalys susietos su atitinkamais kriterijais, o jiems įvertinti pateikti konkretūs žaliajai ekonomikai ir žaliajam kursui vertinti skirti vertinimo klausimai.

Antrasis uždavinys skirtas atlikti užsienio šalyse įgyvendinamų žaliąsios ekonomikos priemonių analizę ir remiantis šiais pavyzdžiais papildyti sudarytą išankstinio vertinimo metodiką. Pagal sudarytą vertinimo metodiką analizuotos Kanados, Kinijos ir Danijos patirtys leido šalis palyginti tarpusavyje, atskleidė, kad tinkamumo, rezultatyvumo, poveikio bei nuoseklumo kriterijai visiškai arba iš dalies tenkinami visose šalyse, efektyvumo kriterijus netenkinamas nė vienoje šalyje, o tęstinumo kriterijus yra tenkinamas Kinijoje bei Danijoje, tačiau ne Kanadoje. Taip pat atskleista, kad visose analizuotose šalyse vyrauja elgsenos pokyčius skatinančios, o ne baudžiančios žaliąsios ekonomikos įgyvendinimo priemonės. Atlikta analizė leido kiekvienam kriterijui įvardyti po du konkrečius indikatorius, taip papildant ir detalizuojant vertinimo metodiką.

Trečiasis uždavinys skirtas pateikti Europos žaliąjo kurso politikos įgyvendinimo priemonių Lietuvoje išankstinį vertinimą, naudojant sudarytą ir papildytą išankstinio vertinimo metodiką. Atlikus vertinimą nustatyta, kad tinkamumo ir nuoseklumo kriterijai yra tenkinami, poveikio ir

tęstinumo kriterijai yra tenkinami iš dalies, o efektyvumo ir rezultatyvumo kriterijai yra netenkinami. Nustatyta, jog Lietuvos žaliojo kurso priemonės numatytos priemonės daugiausia apima ekonominę sritį, o aplinkos apsaugai ir socialinei sritims yra numatoma mažiau priemonių. Atskleista, kad dauguma planuojamų priemonių yra skirtos skatinti elgsenos pokyčius, o ne bausti už prasižengimus. Taip pat nustatyta, kad Lietuvoje žaliasis kursas pirmiausia suprantamas kaip ES prioritetas, tačiau ne nacionalinė strategija. Lietuvos visuomenė yra menkai įtraukiama ir informuojama apie žaliojo kurso naudą bei įgyvendinamas priemones, o įtraukties stoka lemia ir ribotą žaliojo kurso įgyvendinimo priemonių poveikį.

Mokslinės literatūros analizė taikyta analizuojant žaliosios ekonomikos, žaliojo kurso bei išankstinio vertinimo sąvokas, ryšius ir teorinius aspektus, atliekant užsienio šalyse įgyvendinamų žaliosios ekonomikos priemonių analizę, sudarant ir papildant išankstinio vertinimo metodiką. Taikant antrinių šaltinių, teisės aktų bei kokybinę duomenų analizę, atliktas išankstinis žaliojo kurso politikos įgyvendinimo priemonių Lietuvoje vertinimas.

Atliktas Lietuvos pasirengimo įgyvendinti žaliojo kurso politikos priemones išankstinis vertinimas suteikia ne tik vertingų, naujų akademinų žinių, tačiau ir naudingos informacijos politikos formuotojams įvertinant žaliojo kurso įgyvendinimo priemonių trūkumus ir stipriąsias puses.

Pelikšienė, Rūta. Ex-ante Evaluation of the Green Deal Implementation Measures in Lithuania. Master's Final Degree Project / supervisor assoc. prof. dr. Eglė Gaulė; Faculty of Social Sciences, Arts and Humanities, Kaunas University of Technology.

Study field and area (study field group): 05S (J03).

Keywords: green economy, green deal, green economy implementation measures.

Kaunas, 2022. 100 pages.

Summary

Green economy is a new type of economic system aimed at harmonizing economic growth, environmental sustainability, and social justice. Governments seek to influence green economies with political measures, and green deal policies could be defined as such. Nevertheless, green economy and green deal remain under researched by Lithuanian academics. Due to ambitious goals to solve climate change challenges, abundant funding and high coverage, evaluation of the green deal policy measures is relevant both in European Union and Lithuania. However, no ex-ante evaluations of European green deal implementation in Lithuania have been carried out so far. Therefore, problem of the research is defined as a lack of ex-ante evaluation of the green deal implementation measures. Research object is the implementation measures of European green deal policies in Lithuania. Based on the problem of the research aim of the project is to conduct an ex-ante evaluation of the green deal implementation measures in Lithuania.

There are three objectives to achieve the aim of the project. The first objective is to uncover the links between green economy and green deal concepts, reveal the theoretical aspects of these concepts as well as of the ex-ante evaluation and to build an ex-ante evaluation methodology. Implementation measures of green economy and green deal could be defined as either enforcing environmentally friendly behaviour or punishing for polluting. Two theory-based evaluation approaches were combined to build an ex-ante evaluation methodology, namely program logic model and theory of change. Ex-ante evaluation of the green deal implementation policy measures methodology consists of evaluation criteria linked with corresponding parts of the evaluation model and specific evaluation questions for green economy and green deal.

The second objective is to carry out analysis of green economy implementation measures in different countries and thus complement ex-ante evaluation methodology. Analysis of Canada, China and Denmark allowed to compare these countries and revealed that relevance, effectiveness, impact, and coherence criteria were met or partially met in all countries, efficiency criterion was not met in neither, and sustainability criterion was met in China and Denmark but not Canada. It was also revealed that policy measures enforcing environmentally friendly behaviour are prevailing in all countries. Analysis also let to assign two specific indicators for each criterion thus supplementing and detailing evaluation methodology.

The third objective is to carry out the ex-ante evaluation of European green deal implementation measures in Lithuania, using the supplemented methodology. Evaluation revealed that relevance and coherence criteria were met, impact and sustainability criteria were partially met whereas efficiency and effectiveness criteria were not. It was determined that green deal implementation policy measures in Lithuania are mostly aimed at economic dimension whereas there are considerably less measures

planned for both environmental and social dimensions. It has also been revealed that most of the planned policy measures are aimed at enforcing environmentally friendly behaviour but not to punish for transgressions. It was determined that green deal policy in Lithuania is primarily viewed as European Union priority but not as a national strategy. Lithuanian society is poorly included and informed about the benefits and implementation of the green deal policy measures; this lack of inclusion leads to limited impact of the green deal policy implementation measures.

Scientific literature review method was applied for analysing the concepts, links and theoretical aspects of the green economy, green deal, and ex-ante evaluation as well as for conducting analysis of the green economy implementation measures in different countries, building and supplementing methodology of the ex-ante evaluation. Ex-ante evaluation of the green deal policy implementation measures in Lithuania was conducted by using analysis of the secondary sources as well as qualitative data analysis.

Ex-ante evaluation of the green deal policy implementation measures in Lithuania not only offers valuable and new academic knowledge but also useful information for policy makers to evaluate both strengths and weaknesses of the planned green deal implementation measures.

.

Turinys

Lentelių sąrašas	9
Paveikslų sąrašas	10
Santrumpų ir terminų sąrašas	11
Įvadas.....	12
1. Žaliosios ekonomikos politikos priemonių vertinimo teorinis modeliavimas	15
1.1. Žaliosios ekonomikos teoriniai aspektai	15
1.2. Žaliosios ekonomikos politikos (žaliojo kurso) teoriniai aspektai	18
1.3. Teoriniai išankstinio politikos vertinimo aspektai	23
1.4. Žaliojo kurso įgyvendinimo priemonių išankstinio vertinimo metodika	32
2. Žaliosios ekonomikos politinių priemonių taikymo užsienio šalyse analizė.....	40
2.1. Žaliosios ekonomikos įgyvendinimas ir matavimas.....	40
2.2. Žaliosios ekonomikos politinių priemonių taikymo Kanadoje analizė	46
2.3. Žaliosios ekonomikos politinių priemonių taikymo Kinijoje analizė	49
2.4. Žaliosios ekonomikos politinių priemonių taikymo Danijoje analizė.....	52
2.5. Papildyta žaliojo kurso įgyvendinimo priemonių išankstinio vertinimo metodika.....	55
3. Žaliojo kurso įgyvendinimo priemonių Lietuvoje išankstinis vertinimas	60
3.1. Tinkamumo ir poveikio kriterijų vertinimas	60
3.2. Efektyvumo ir rezultatyvumo kriterijų vertinimas	68
3.3. Tęstinumo ir nuoseklumo kriterijų vertinimas	75
3.4. Žaliojo kurso įgyvendinimo priemonių Lietuvoje išankstinio vertinimo apibendrinimas	82
Išvados	86
Literatūros sąrašas	89
Informacijos šaltinių sąrašas	100

Lentelių sąrašas

1 lentelė. Žaliosios ekonomikos apibrėžimai	16
2 lentelė. Žaliosios ir rudosios ekonomikos palyginimas bei ryšys su darniu vystymusi	18
3 lentelė. Pirmosios ir antrosios kartos žaliojo kurso politikos palyginimas	21
4 lentelė. Aplinkos politikos diskurso dimensijos pagal pokyčių laipsnius	22
5 lentelė. Pagrindiniai „ankstyvojo“ ir „vėlesniojo“ vertinimo požiūrių bruožai.....	24
6 lentelė. Pagrindinių vertinimo kriterijų apibūdinimas	30
7 lentelė. Pavyzdiniai vertinimo klausimai.....	31
8 lentelė. Žaliojo kurso įgyvendinimo priemonių išankstinio vertinimo kriterijai ir klausimai.....	38
9 lentelė. Žaliosios ekonomikos įgyvendinimo funkcinių sričių apibūdinimas	41
10 lentelė. Žaliosios ekonomikos indeksų palyginimas	43
11 lentelė. Žaliosios ekonomikos priemonių įgyvendinimo užsienio šalyse vertinimo kriterijai ir klausimai.....	45
12 lentelė. Žaliosios ekonomikos įgyvendinimo Kanadoje vertinimas.....	48
13 lentelė. Žaliosios ekonomikos įgyvendinimo Kinijoje vertinimas	51
14 lentelė. Žaliosios ekonomikos įgyvendinimo Danijoje vertinimas	54
15 lentelė. Apibendrintas žaliojo kurso įgyvendinimo priemonių Lietuvoje išankstinis vertinimas	82

Paveikslų sąrašas

1 pav. Žaliosios ekonomikos ir žaliajo augimo skirtumai pagal darnaus vystymosi dimensijas	17
2 pav. Žaliosios ekonomikos, žaliajo augimo ir darnaus vystymosi ryšys	18
3 pav. Žaliajo kurso politikos pamatinių prielaidų konceptualus modelis	20
4 pav. Programos loginis modelis	26
5 pav. Kaitos teorija paremto vertinimo skiriamieji bruožai	27
6 pav. Kaitos teorija paremto vertinimo grafinis modelis	28
7 pav. Viešosios programos ciklo ir vertinimo tipų ryšys	29
8 pav. Žaliajo kurso įgyvendinimo priemonių išankstinio vertinimo metodika.....	33
9 pav. Papildyta žaliajo kurso įgyvendinimo priemonių išankstinio vertinimo metodika	58

Santrumpų ir terminų sąrašas

Santrumpos:

MTEP – moksliniai tyrimai ir eksperimentinė plėtra.

ŠESD – šiltnamio efektą sukeliančios dujos.

Terminai:

Ekonominė politika – vyriausybių veiksmai, taikomi siekiant paveikti ekonominius procesus ir šalinti rinkos trūkumus (Bina ir La Camera, 2011).

Žalioji ekonomika – įtrauki ir socialiai teisinga ekonomika, kurioje derinamas ekonominis augimas, aplinkos tvarumas bei socialinis vystymasis (Razak ir Atebij, 2014). Žalioji ekonomika yra būdas pasiekti darnaus vystymosi tikslus (Georgeson, Maslin, Poessinouw, 2017).

Žaliosios ekonomikos įgyvendinimo politika – politikos priemonių, kuriomis siekiama įgyvendinti žaliosios ekonomikos tikslus, visuma. Kai kuriose šalyse žaliosios ekonomikos įgyvendinimo politika dar vadinama žaliuoju kursu (Georgeson et al., 2017).

Žaliosios ekonomikos įgyvendinimo priemonės – vyriausybių taikomi politiniai instrumentai, kuriais daroma įtaka ekonominiam procesui, siekiant žaliosios ekonomikos tikslų.

Įvadas

Žalioji ekonomika neatsiejama nuo darnaus vystymosi, o darnus vystymasis – nuo socialinės gerovės. Jungtinių Tautų aplinkos apsaugos programoje (JTAAP) žalioji ekonomika apibūdinama kaip pasižyminti trimis pagrindiniais elementais: mažai anglies dioksido išskiriančia veikla, tausiu bei efektyviu išteklių naudojimu bei socialine įtrauktimi (Jungtinių Tautų aplinkos apsaugos programa, 2011). Tokia žaliosios ekonomikos koncepcija pabrėžia ekonominės, aplinkos apsaugos ir socialinės sričių sampyną, kuri atliepia ir darnaus vystymosi apibūdinimą.

Bene daugiausiai dėmesio žaliajai ekonomikai skirianti tarpvyriausybėnė organizacija yra Europos Sąjunga (ES), kuri 2019 metų pabaigoje pristatė ambicingą planą iki 2050 metų tapti pirmuoju klimatui neutraliu žemynu, o ekonominį augimą atsieti nuo išteklių naudojimo (Europos Komisija, 2019). Šiam tikslui pasiekti pristatyta Europos žaliojo kurso politika, kurios sėkmingas įgyvendinimas kiekvienoje šalyje narėje bus itin reikšmingas, siekiant dabartinę ekonominę modelį paversti tvariu ir įgyvendinti ES užsibrėžtus planus pasiekti tvarų augimą ir darnų vystymąsi. Europos žaliojo kursas yra ne tik ekonominio augimo strategija, tačiau ir atsakas į klimato kaitos keliamus iššūkius (Europos Komisija, 2019). Žaliajį kursą plačiaja prasme galima laikyti įvairių sričių politikos sritis apimančiu planu (Siddi, 2020).

Žalioji ekonomika yra naujo tipo ekonominė sistema, kuriai valstybės siekia daryti įtaką politinėmis priemonėmis, viena kurių galima laikyti žaliojo kurso politiką. Kitaip tariant, ekonomika yra objektas, o politika – priemonė objektui paveikti. Vienas iš būdų taikyti politines priemones siekiant paveikti ekonomiką yra žaliojo kurso politika. Susiaurinant šį ekonomikos ir politikos ryšį ir priartinant jį prie šiamo darbe analizuojamos temos, galima teigti, kad žalioji ekonomika yra objektas, pasižymintis tam tikromis savybėmis, o žalioji kursas – politikos priemonių rinkinys, kuriomis siekiama paveikti žaliają ekonomiką. Svarbu pabrėžti, kad šiame darbe bus analizuojamos politinės žaliosios ekonomikos įgyvendinimo priemonės, o ne ekonominės priemonės.

Kiekvienai ES valstybei narei, taip pat ir Lietuvai, svarbu tinkamai pasirengti žaliojo kurso įgyvendinimui tiek dėl įvairias sritis apimančių numatytų permainų apimties, tiek dėl gausaus finansavimo. Žalioji kursas apima šešias plačias žaliosios ekonomikos sritis: švarią ir saugią energiją, žiedinę ekonomiką, efektyvią pastatų renovaciją, tvarųjį ir išmanųjį judumą, sveiką ir ekologišką maistą, bei bioįvairovės apsaugą (Jonaitis et al., 2020a). Svarbu paminėti, kad iki 2030 metų žaliojo kurso priemonėms įgyvendinti numatyta investuoti skirti bent 260 milijardų eurų (Europos Komisija, 2020a), todėl svarbu tinkamai pasiruošti šių lėšų panaudojimui. Tinkama priemonė įvertinti pasirengimą bei priemones įgyvendinti Europos žaliojo kurso politiką Lietuvoje yra išankstinis (lot. *ex-ante*) vertinimas. Tokio tipo vertinimas, atliekamas dar prieš įgyvendinant programą, leidžia ne tik įvertinti jos tinkamumą, tačiau ir suteikia politikos formuotojams informacijos apie galimai reikalingus pakeitimus siekiant nusibrėžtų tikslų (Samset ir Christensen, 2017). Šiame darbe bus siekiama pateikti Žaliojo kurso įgyvendinimo priemonių Lietuvoje išankstinį vertinimą.

Temos aktualumas. Žalioji ekonomika yra gana plačiai tyrinėjama tema akademinėje literatūroje. Gana dažni užsienio autorių bandymai apžvelgti ir susisteminti įvairias žaliosios ekonomikos sąvokas (pvz., Caprotti ir Bailey, 2014, Loiseau et al., 2016, Merino-Saum, Clement, Wyss, Baldi, 2020). Žaliają ekonomiką, aptardami tvarų vystymąsi, yra apžvelgę Bina (2013), Bassi's (2015), Merino-Saum'as et al. (2020). Žiedinės ir žaliosios ekonomikos ryšį tyrinėjo Vargas-Hernandez'as ir

Ordaz'as, (2018), Stankevičienė, Nikanorova, Cera (2020). Įvairių šalių žaliuosius kursus analizavo Bloomfield'as ir Steward'as (2020), Samper'as, Schockling, Islar (2021). Europos žaliojo kursą apžvelgė Pianta ir Lucchese, (2020), Samper'as et al. (2021), Schoenefeld'as (2021). ES narių tvarumą, vertinant žaliąjį kursą vertino Tutak, Brodny's, Bindzar'as (2021). Žaliosios ekonomikos ir žaliojo augimo tematiką Lietuvoje plėtojo tokie autoriai kaip Kėdaitienė (2018), Alekna ir Kazlauskienė (2019), Kėdaitienė ir Klyvienė (2020). Žiedinės ekonomikos klausimus nagrinėjo Lietuvos autoriai Skorupskaitė ir Junevičius (2017), Žilinskienė ir Žilinskas (2020). Vyriausybės kanceliarijos užsakymu viešoji programa „Kurk Lietuvai“ parengė keletą studijų, apžvelgiančių Europos žaliojo kurso galimybes Lietuvai: „Europos žaliojo kurso galimybės Lietuvai. Esamos situacijos analizė“ studija, kurioje pateikiama esamos situacijos apžvalga bei galimybės žaliųjų inovacijų srityje (Jonaitis et al., 2020a) bei „Europos žaliojo kurso galimybės Lietuvai: perėjimas žiedinės ekonomikos link bei stiprybių, silpnybių, galimybių bei grėsmių apžvalga“, kurioje nagrinėtos žiedinės ekonomikos vystymo Lietuvoje galimybės (Jonaitis et al., 2020b); paminėtina, kad abi šios studijos nėra išankstiniai vertinimai. Apžvelgiant akademinę literatūrą galima pastebėti, kad analizuojant su žaliaja ekonomika susijusias temas, dažnai aptariami atskiri aspektai, pvz., žiedinė ekonomika, tačiau platesnės apimties tyrimų nėra daug. Taip pat derėtų pastebėti, kad nepaisant esamos akademinės literatūros, dėl savo naujumo Europos žaliasis kursas gali būti nagrinėjamas įvairiais, dar netirtais aspektais. Taip pat pažymėtina, kad žaliojo kurso akademinė studijų ypač trūksta vertinant Lietuvą. Išankstinių Europos žaliojo kurso vertinimų Lietuvoje taip pat nėra atlikta. Dėl ambicingų tikslų sprendžiant klimato kaitos iššūkius, gausaus finansavimo ir didelės aprėpties, žaliojo kurso politikos priemonių vertinimas yra itin aktualus tiek ES, tiek Lietuvos mastu.

Temos naujumas. Tiek žaliosios ekonomikos, tiek žaliojo kurso problematika Lietuvos akademikų yra mažai tyrinėta tema. Tai lemia ir paties Europos žaliojo kurso naujumas – ši politika Europos Komisijos buvo pristatyta tik 2019 metų gruodį. Todėl tiek vertinant užsienio šalis, tiek Lietuvą pastebimas gana mažas šio objekto ištirtumas. Taip pat derėtų pabrėžti, kad aukščiau minėtos viešosios programos „Kurk Lietuvai“ atliktos Europos žaliojo kurso galimybių Lietuvai studijos, nors ir atskleidžia dalį Europos žaliojo kurso suteiksimų naudų ir galimybių, tačiau negali suteikti žinių apie Lietuvos pasirengimą įgyvendinti Europos žaliojo kurso politikos priemones. Šis pasirengimas yra ypač reikšmingas, siekiant ambicingų Europos žaliojo kurso politikoje iškeltų tikslų. Vis dėlto pažymėtina, kad išankstiniai šių sričių vertinimai Lietuvoje nėra atlikti. Taip pat trūksta darbų, skirtų ne vienai siaurai žaliosios ekonomikos sričiai analizuoti, o orientuotų į platesnio konteksto vertinimą, įtraukiant tiek įvairius ekonomikos sektorius, tiek skirtingas viešosios politikos sritis. Todėl šiame darbe atliekamas Lietuvos pasirengimo įgyvendinti žaliojo kurso politikos priemones išankstinis vertinimas suteiks ne tik vertingų, naujų akademinė žinių, tačiau ir naudingos informacijos politikos formuotojams.

Tyrimo problema – Žaliojo kurso įgyvendinimo priemonių Lietuvoje vertinimo trūkumas.

Tyrimo objektas – Žaliojo kurso įgyvendinimo priemonės Lietuvoje.

Tyrimo tikslas – atlikti išankstinį Žaliojo kurso įgyvendinimo priemonių Lietuvoje vertinimą.

Tyrimo uždaviniai:

1. atskleisti žaliosios ekonomikos ir žaliojo kurso sąsajas, šių sąvokų bei išankstinio vertinimo teorinius aspektus ir jais remiantis sudaryti išankstinio vertinimo metodiką.

2. atlikti užsienio šalyse įgyvendinamų žaliosios ekonomikos priemonių analizę ir remiantis šiais pavyzdžiais papildyti sudarytą išankstinio vertinimo metodiką.
3. pateikti Europos žaliojo kurso politikos įgyvendinimo priemonių Lietuvoje išankstinį vertinimą, naudojant sudarytą ir papildytą išankstinio vertinimo metodiką.

Tyrimo metodai – rengiant baigiamąjį magistro projektą, naudoti šie metodai: mokslinės literatūros analizė, antrinių šaltinių analizė, teisės aktų analizė, kokybinė duomenų analizė.

Mokslinės literatūros analizė taikyta analizuojant žaliosios ekonomikos, žaliojo kurso bei išankstinio vertinimo sąvokas, ryšius ir teorinius aspektus, atliekant užsienio šalyse įgyvendinamų žaliosios ekonomikos priemonių analizę, sudarant ir papildant išankstinio vertinimo metodiką. Taikant antrinių šaltinių, teisės aktų bei kokybinę duomenų analizę, atliktas išankstinis žaliojo kurso politikos įgyvendinimo priemonių Lietuvoje vertinimas.

Darbo struktūra - Darbą sudaro santrauka lietuvių ir anglų kalbomis, įvadas, trys skyriai ir išvados. Pirmajame skyriuje analizuojami ir pateikiami žaliosios ekonomikos bei žaliojo kurso tarpusavio ryšiai, šių sąvokų ir išankstinio vertinimo teoriniai aspektai bei sudaroma išankstinio vertinimo metodika. Antrajame skyriuje analizuojami užsienio šalių pavyzdžiai ir praktika įgyvendinant žaliosios ekonomikos priemones, o jais remiantis papildoma sudaryta išankstinio vertinimo metodika.. Trečiame skyriuje, remiantis sudaryta metodika, atliekamas Europos žaliojo kurso priemonių įgyvendinimo Lietuvoje išankstinis vertinimas. Projektą sudaro 100 puslapių, 15 lentelių, 9 paveikslai. Panaudota 140 mokslinės literatūros šaltinių ir 9 informacijos šaltinių.

1. Žaliosios ekonomikos politikos priemonių vertinimo teorinis modeliavimas

Šiame skyriuje bus aptariamos žaliosios ekonomikos, žaliojo kurso bei išankstinio politikos vertinimo sąvokos. Pirmiausia bus aptariami žaliosios ekonomikos ir žaliojo kurso sąvokų teoriniai aspektai, šių sąvokų kilmė, pagrindiniai akademinėje literatūroje išskiriami bruožai bei kritika, atskleidžiamas šių koncepcijų tarpusavio ryšys bei sąsaja su darbiu vystymusi. Taip pat bus aptarti vertinimo teoriniai aspektai, detalizuojami išankstinio vertinimo bruožai. Skyriaus pabaigoje, remiantis aptartomis teorijomis, bus sudaroma tyrime naudojama išankstinio politikos vertinimo metodika.

1.1. Žaliosios ekonomikos teoriniai aspektai

Žaliosios ekonomikos koncepcija akademinėje literatūroje pristatyta prieš daugiau nei tris dešimtmečius (Georgeson et al., 2017), tačiau ja plačiau susidomėta po 2008 – 2009 metų pasaulinės ekonominės ir finansų krizės (Mundaca, Neij, Markandya, Hennicke, Yan, 2016). Žalioji ekonomika buvo regima kaip galimybė ne tik įveikti krizės padarinius, tačiau ir kaip atsakas įvairioms aplinkos apsaugos problemoms spręsti (Merino-Saum et al., 2020). Pradėta pripažinti, kad tik į ekonominę naudą orientuotas vystymasis nėra tvarus. Žalioji ekonomika netgi tapo viena iš dviejų pagrindinių temų reikšmingoje Jungtinių Tautų Darnaus vystymosi konferencijoje (dar vadinamoje Rio+20) (Merino-Saum et al., 2020).

Nors žaliosios ekonomikos sąvoka pradėta vartoti dar aštuntajame praėjusio amžiaus dešimtmetyje (Mundaca et al., 2016), tačiau vis dar nesutariama dėl tikslaus šios sąvokos apibrėžimo. Kai kurie mokslininkai netgi kelia klausimus, ar vienodas apibrėžimas apskritai reikalingas ar bent įmanomas, kadangi žalioji ekonomika yra itin plati ir ne vieną dimensiją aprėpianti koncepcija (Merino-Saum et al., 2020). Žaliosios ekonomikos apibrėžimų nevienodumą ir gausą iliustruoja Merino-Saum'o et al. (2020) tyrimas, kuriame buvo identifikuoti ir analizuoti net 95 skirtingi žaliosios ekonomikos apibūdinimai.

Skirtingus žaliosios ekonomikos apibrėžimus pateikia tiek akademiniai autoriai, tiek tarptautinės ir tarpvyriausybės organizacijos, pavyzdžiui Europos aplinkos agentūra (EAA), JTAAP, Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacija (EBPO), Pasaulio bankas. Susisteminti žaliosios ekonomikos apibrėžimus siekė mokslininkai naudojo skirtingus metodus: Loiseau et al. (2016), naudodami bibliometrinę analizę, sisteminio žaliajai ekonomikai artimas koncepcijas ir nustatė, kad žalioji ekonomika yra glaudžiai susijusi su bioekonomikos, švarios gamybos, gamta paremtų sprendimų, žiedinės ekonomikos sąvokomis. Merino-Saum'as et al. (2020), taikydami statistinę ir tinklų (angl. *network*) analizę siekė nustatyti dažniausiai žaliosios ekonomikos apibrėžimuose naudojamus žodžius ir žodžių junginius. Nustatyta, kad žaliosios ekonomikos apibrėžimuose dominuoja su ekonomika, aplinka, vystymusi, efektyvumu, teisingumu ir gerove susiję žodžiai (Merino-Saum et al., 2020). Galima įžvelgti, kad šiuose tyrimuose žalioji ekonomika gana aiškiai susieta su darnaus vystymosi sritimis – matyti sąsajos tiek su ekonomine, tiek su socialine bei aplinkos apsaugos dimensijomis. Tokią išvadą patvirtina ir skirtingus žaliosios ekonomikos apibūdinimus lyginusių lietuvių autorių Alekno ir Kazlauskienės (2019) tyrimas.

Skirtingų žaliosios ekonomikos apibrėžimų formuluotės kelia ir tam tikrų klausimų. Mokslininkai Georgeson'as et al. (2017) ne tik lygino ir analizavo skirtingus žaliosios ekonomikos apibrėžimus, tačiau ir kritiškai įvertino jų trūkumus. Šie trūkumai daugiausia siejami su itin plačiu, skėtinio žaliosios ekonomikos sąvokos pobūdžiu, kuris itin apsunkina bet kokius ekonomikos „žalumo“ skaičiavimus (Georgeson et al., 2017).

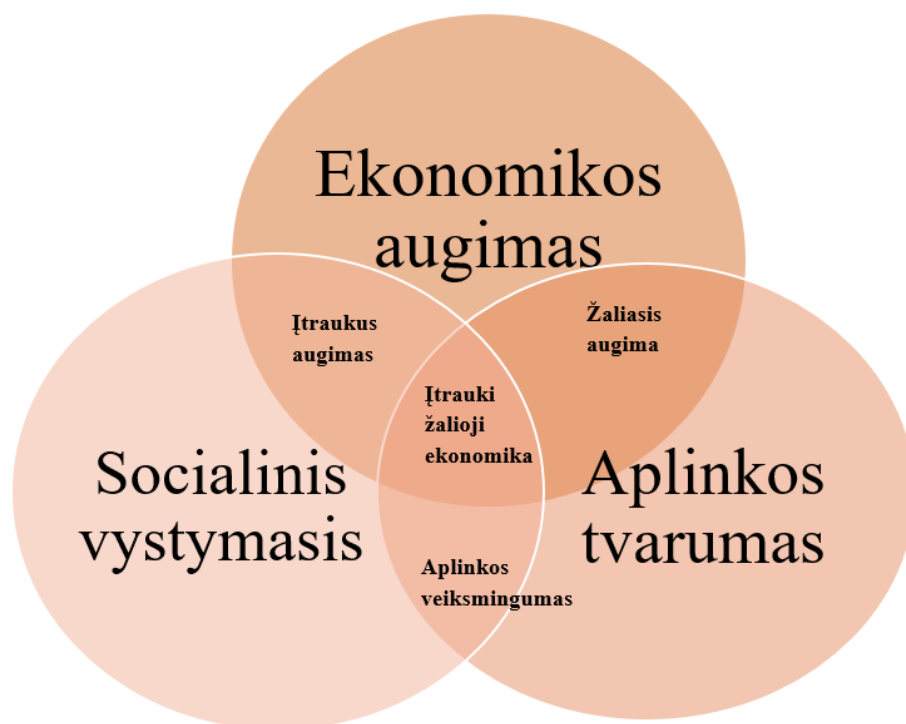
Toliau pateikiama lentelė, kurioje susistemintai pateikiami keletas reikšmingiausių analizuotoje literatūroje pateikiamų skirtingų žaliosios ekonomikos apibrėžimų (žr. 1 lentelę).

1 lentelė. Žaliosios ekonomikos apibrėžimai. Sudaryta autorės.

Apibrėžimas	Autorius
Žalioji ekonomika leidžia pasiekti didesnę žmonių gerovę ir socialinį teisingumą, kartu mažindama pavojų aplinkai ir kylančias ekologines problemas.	JTAAP, 2011.
Žaliosios ekonomikos politikos priemonės ir inovacijos leidžia efektyviai naudoti išteklius, taip didinant žmonių gerovę ir įtrauktį ir kartu išsaugant gamtines sistemas.	Europos Aplinkos Agentūra, 2015.
Žalioji augimas skatina ekonomikos augimą ir vystymąsi, kartu užtikrindamas, kad gamtiniai turtai toliau suteiks išteklius, būtinus žmonių gerovei.	Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacija, 2011.
Žalioji augimas yra ekologiškai tvarus ekonominis augimas.	Pasaulio bankas, 2012.
Žalioji augimas yra pagrįstas informacijos sklaida, visuomenės sąmoningumu ir ekonominės veiklos kokybės didinimu, o ne energijos žaliavų naudojimu.	Colby, 1989 (cituota iš Merino-Saum et al., 2020).
Žalioji augimas yra ekonominis (BVP) augimas, kuris leidžia pasiekti reikšmingą aplinkos apsaugos lygį.	Jacobs, 2012.
Žalioji augimas yra ekonominio našumo didinimas, mažinant poveikį aplinkai.	Stoknes ir Rockstrom, 2018.

Apžvelgus apibrėžimus prieš tai pateiktoje lentelėje, galima daryti keletą išvadų. Pirma, bene dažniausiai žaliosios ekonomikos samprata analizuojama per ryšio su darniu vystymusi prizmę, pabrėžiant socialinės, ekonominės ir aplinkos apsaugos dimensijų ryšį. Atkreiptinas dėmesys, kad tokių reikšmingų tarptautinių organizacijų kaip JTAAP, EAA ir EBPO apibrėžimai, nors tiesiogiai neįvardindami darnaus vystymosi, akivaizdžiai remiasi šia sąvoka ir trimis darnaus vystymosi dimensijomis. Šiose sąvokose minimas ne tik ekonomikos augimas, bet ir gerovė, įtrauktis bei būtinybė tausoti gamtinius išteklius, taigi, galima teigti, kad ekonominė, socialinė ir aplinkos apsaugos darnaus vystymosi dimensijos yra atlieptos. Colby'io pateikiamame apibrėžime socialinė dimensija nėra tiesiogiai išreikšta, tačiau ją galima susieti su minimu „visuomenės sąmoningumu“ (Merino-Saum et al., 2020). Išskirtina tai, kad Pasaulio banko, Jacobs bei Stoknes ir Rockstrom žaliojo augimo apibūdinimuose minimos dvi iš šių dimensijų, paliekant socialinę nuošalyje, tačiau pabrėžiant ekonomikos ir aplinkos apsaugos ryšį (Pasaulio bankas, 2012, Jacobs, 2012, Stoknes ir Rockstrom, 2018).

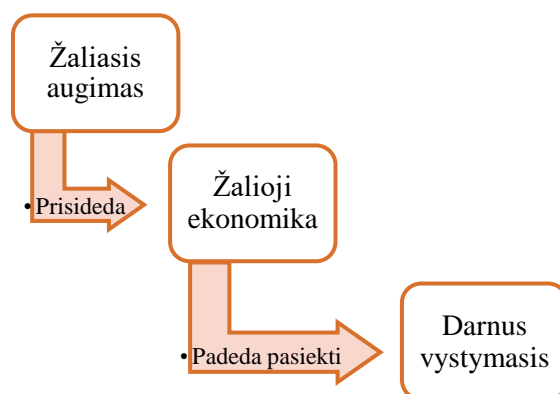
Galima pastebėti, kad minėtus žaliosios ekonomikos ir žaliojo augimo skirtumus aptardami darnaus vystymosi dimensijas apžvelgė ir Razak'as ir Atebij'as (2014). Šie autoriai pabrėžia, kad žalioji ekonomika turi būti įtrauki (Razak ir Atebij, 2014). Anot šių autorių, žalioji augimas pasiekiamas sujungiant ekonominį augimą ir aplinkos tvarumą (Razak ir Atebij, 2014). Taigi, galima teigti, kad žalioji augimas apima dvi darnaus vystymosi dimensijas – ekonominę ir aplinkos apsaugos. Razak'o ir Atebij'o (2014) teigimu, įtrauki žalioji ekonomika įgyvendinama derinant ekonominį augimą, aplinkos tvarumą bei socialinį vystymąsi. Kitaip tariant, apimama trečioji, socialinė, darnaus vystymosi dimensija. Šiuos žaliosios ekonomikos ir žaliojo augimo skirtumus pagal darnaus vystymosi dimensijas galima pavaizduoti grafiškai (žr. 1 pav.).

1 pav. Žaliosios ekonomikos ir žaliojo augimo skirtumai pagal darnaus vystymosi dimensijas. Sudaryta autorės, remiantis Razak ir Atebij, 2014.

Paminėtina, kad prieigą analizuoti žaliąją ekonomiką naudojant darnaus vystymosi sąvoką pasitelkė ir, pavyzdžiui, tokie užsienio autoriai kaip jau anksčiau minėti Georgeson'as et al. (2017), taip pat Bassi's (2015), Kasztelan'as (2021). Tačiau svarbu pabrėžti, kad žaliaji ekonomika laikytina ne darnų vystymąsi pakeičiančia koncepcija ar šios sąvokos sinonimu (Merino-Saum et al., 2020), o kaip strategija jį pasiekti, taip pat – kaip būdas įgyvendinti darnaus vystymosi tikslus (Georgeson et al., 2017). Kitaip tariant, žaliaji ekonomika gali būti laikoma priemone pasiekti darnaus vystymosi tikslams.

Antroji išvada, kylanti iš aukščiau pateikiamos žaliosios ekonomikos apibrėžimus susisteminančios lentelės, yra ta, kad žaliosios ekonomikos sąvoka dažnai vartojama greta arba vietoje žaliojo augimo sąvokos. Tiek žaliaji ekonomika, tiek žalioji augimas, pabrėžia socialinę įtrauktį, efektyvų resursų (ypač gamtinių) naudojimą siekiant ekonominės gerovės. Paminėtina, kad šios sąvokos savo turiniu gana panašios, taip pat jos abi yra sunkiai apibrėžiamos dėl savo įvairiapusiškumo. Vis dėlto skirtumų tarp šių sąvokų esama. Juos savo darbuose analizavo tokie mokslininkai kaip Caprotti's ir Bailey's (2014) bei Merino-Saum'as et al. (2020); ypač atkreiptinas dėmesys, kad pastarasis bandymas atskirti žaliosios ekonomikos ir žaliojo augimo sąvokas buvo atliktas visiškai neseniai. Visgi, nors kai kurios tarptautinės organizacijos ir yra linkusios šias sąvokas suvienodinti, to daryti nederėtų. Caprotti's ir Bailey's (2014) teigia, kad žaliaji ekonomika remiasi transformatyvia perspektyva, t.y. visiško ekonomikos augimo ir išteklių naudojimo atsiejimo prielaida, bei atmeta teiginį, kad inovatyvios technologijos gali visiškai išspręsti šiuolaikines aplinkos apsaugos problemas. Žalioji augimas, priešingai, remiasi inkrementalistine perspektyva – technologinėmis inovacijomis bei pabrėžia ekonominių (rinkos) priemonių svarbą, nevertina aplinkos apsaugos rizikų (Caprotti ir Bailey, 2014). Galima teigti, kad žalioji augimas yra laikytinas tam tikra žaliosios ekonomikos dalimi ir todėl neturėtų būti vartojamas kaip žaliosios ekonomikos sinonimas. Žaliosios ekonomikos ir žaliojo augimo galima konceptualizuoti, susiejant šias sąvokas su darniu vystymusi (žr. 2 pav.).

2 pav. Žaliosios ekonomikos, žaliojo augimo ir darnaus vystymosi ryšys. Sudaryta autorės, remiantis Georgeson et al., 2017.

Žalioji ekonomika gali būti analizuojama ne tik aptariant darnų vystymąsi, bet ir kaip atsakas šiuolaikiniame pasaulyje vyraujančiai vadinamajai rudajai ekonomikai. Pastarosios pagrindinis principas yra intensyviu neatsinaujinančių resursų (iš)naudojimas, nuo kurio ekonominis augimas laikomas neatsiejamu. Žalioji ekonomika, priešingai, nei rudoji gali padėti prisitaikyti ne vien prie klimato kaitos keliamų iššūkių, bet ir didinti gerovę nekenkiant aplinkai. Tarp žaliosios ekonomikos privalumų taip pat išskiriama bioįvairovės apsauga, tvarus vartojimas, daugiau socialinio teisingumo tarp skirtingų kartų, augantis socialinis pasitikėjimas ir kt. (Sulich, 2018). Galima pastebėti, kad šie privalumai atliepia tris darnaus vystymosi sritis. Žemiau pateikiamas susistemintas žaliosios ir rudosios ekonomikos palyginimas, kartu identifikuojant darnaus vystymosi dimensijas (žr. 2 lentelę).

2 lentelė. Žaliosios ir rudosios ekonomikos palyginimas bei ryšys su darniu vystymusi. Sudaryta autorės, remiantis Sulich, 2018.

Žalioji ekonomika	Rudoji ekonomika	Darnaus vystymosi dimensija
Ekonominio augimo atsiejimas nuo gamtinių išteklių vartojimo	Neribotas ekonominis augimas	Ekonominė
Atsinaujinantys energijos šaltiniai	Neatsinaujinantys energijos šaltiniai	Ekonominė
Efektyviai naudojami energijos ištekliai	Intensyvus gamtinių išteklių (energijos žaliavų) vartojimas	Ekonominė
Švari gamyba	Šiltnamio efektą sukeliančių dujų emisijos	Ekonominė
Bioįvairovės apsauga	Bioįvairovės naikinimas	Aplinkos apsaugos
Teisingumas tarp skirtingų kartų ir regionų	Globali socialinė nelygybė	Socialinė
Tvarus vartojimas	Neribotas vartojimas	Socialinė

Galima apibendrinti, kad nors ir visuotinai pripažįstama bendra žaliosios ekonomikos koncepcija ir neegzistuoja, tačiau ši sąvoka tampriai susijusi su darniu vystymusi ir beveik kiekvienas apibrėžimas aprėpia tris darnaus vystymosi sritis – socialinę, ekonominę bei aplinkos apsaugos. Galima teigti, kad žalioji ekonomika yra vienas iš būdų pasiekti darnaus vystymosi tikslus, o žaliasis augimas – viena iš žaliosios ekonomikos dedamųjų. Toliau bus aptariamas vienas iš žaliojo augimo komponentų – žaliųjų kursų politika.

1.2. Žaliosios ekonomikos politikos (žaliojo kurso) teoriniai aspektai

Valstybių vyriausybės, siekdamos paveikti ekonominius procesus, šalinti rinkos trūkumus ir įgyvendinti ekonominius tikslus, taiko įvairias ekonominės politikos priemones (Bina ir La Camera, 2011). Siekiant žaliosios ekonomikos tikslų, pavyzdžiui, ekonominio augimo kuo labiau mažinant

neigiamą poveikį aplinkai, pasitelkiami įvairūs politiniai instrumentai. Neretai tokių politinių priemonių ar instrumentų rinkiniai vadinami žaliojo kurso politika. Plačiau prasme žaliojo kurso (ar žaliosios ekonomikos apskritai) įgyvendinimo priemonės galima skirstyti į dvi plačias grupes: skatinančias aplinkai palankų (ar nežalingą) elgesį bei baudžiančias už taršų elgesį. Neretai mokslinėje literatūroje ši skirtis apibūdinama pasitelkiant morkos ir botago dichotomiją (pvz., Pacheco-Vega, 2020; Costa, 2021). Galima išskirti tokias politinių priemonių grupes kaip mokesčiai, subsidijos, reguliavimai ir taisyklės, išlaidos (investicijos), taršos leidimai (Loiseau et al., 2016). Šis priemonių sąrašas nėra baigtinis, kadangi kiekviena valstybė taiko savus metodus ir renkasi sau tinkamą priemonių „kokteilį“. Šiame darbe nesiekama pateikti išsamų visų įmanomų žaliosios ekonomikos ar žaliojo kurso įgyvendinimo priemonių sąrašą, tačiau kiek išsamiau jos bus aptariamoms antrajame ir trečiajame šio darbo skyriuose.

Europos Komisijos 2019 metais pristatyta Europos žaliojo kurso politika nėra unikali. Globalaus žaliojo naujojo kurso (angl. *Global Green New Deal*) politikos strategiją dar 2009 metais pasiūlė JTAAP. Pastarosios strategijos istorinės ištakos siekia ketvirtąjį praėjusio amžiaus dešimtmetį, kai tuometis Jungtinių Amerikos Valstijų (JAV) prezidentas Franklin'as D. Roosevelt'as pasiūlė plataus spektro priemones, skirtas spręsti ekonominės krizės (Didžiosios depresijos) padariniams; šios priemonės geriau žinomos kaip Naujojo kurso politika (Asici. Bunul, 2012). Dėl sėkmingai įveiktos vienos sunkiausių ekonominių krizių istorijoje, ši Naujojo kurso strategija buvo prisiminta ir vėlesniais laikais. Ypač aktuali ši politinė strategija tapo 2008-2009 metais, kai pasaulis susidūrė su sunkiausia krize nuo Didžiosios depresijos laikų. Ši krizė buvo unikali savo daugiakryptiškumu – pasaulis susidūrė ne tik su ekonominiais sunkumais, tačiau taip pat su klimato kaitos iššūkiais bei rimtais maisto ir energijos šaltinių tiekimo sutrikimais (Luke, 2009). Pastaroji klimato kaitos dimensija - unikalus 2008-2009 metų krizės bruožas, kurio Didžioji depresija neturėjo (Chohan, 2019).

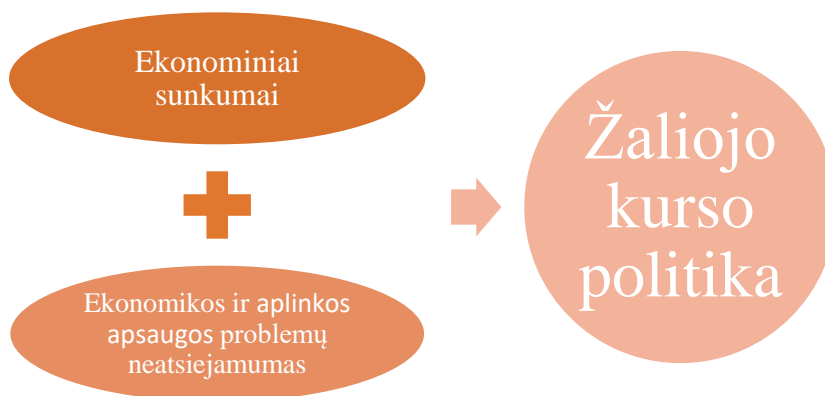
Savo darbuose 2008-2009 sunkmetį kaip „trigubą krizę“ įvardija Luke'as (2009), Feindt'as ir Cowell'as (2010), Asici ir Bunul (2012), Chohan'as (2019), Lee ir Woo (2020). Tokia unikali krizinė situacija sąlygojo Globalaus žaliojo naujojo kurso, kaip holistinės ir sprendžiančios įvairius iššūkius strategijos, atsiradimą. Globalaus žaliojo naujojo kurso strategijos esmė buvo trys plačios apimties tikslai, nukreipti į skirtingus „trigubos krizės“ aspektus: atgaivinti pasaulio ekonomiką, kurti ir saugoti darbo vietas; skatinti tvarų ir įtraukų augimą, įveikti ypač didelį skurdą; sumažinti priklausomybę nuo anglies bei sumažinti ekosistemų naikinimą (JTAAP, 2009).

Žaliojo kurso politikos, kaip atsako į ekonominę ir aplinkos apsaugos krizę, pobūdį savo darbuose teigė mokslininkai Luke'as (2009), Asici ir Bunul (2012), Chen'as ir Li (2021), Mastini's, Kallis, Hickel'is (2021). Žaliojo kurso politikos kaip krizės sprendinio naratyvą papildė mokslininkai Colli (2020), Sikora (2021), Becchetti's et al. (2021), akcentavę šios strategijos reikšmę COVID-19 pandemijos metu. Feindt'as ir Cowell'as (2010) šį supratimą praplėtė pabrėždami žaliųjų kursų strategijų sąsajas su darniu vystymusi. Šiuos autorius papildė Lagoarde-Segot'o (2020), Rangone ir Ali (2021) bei Rosamond'as ir Dupont (2021), savo darbuose taip pat akcentavę Europos žaliojo kurso sąryšį su darniu vystymusi. Šiuos tyrimus taip pat papildė Koundouri, Devves'o ir Plataniotis'o (2021), kurie savo atliktame darbe Europos žaliojo kurso strategijoje išskiriamas politikos sritis analizavo aptardami darnaus vystymosi tikslus; autoriai nustatė, kad ryšys tarp darnaus vystymosi darbotvarkės ir Europos žaliojo kurso yra itin ryškus. Todėl galima teigti, kad, kaip ir žalioji ekonomika, globalus naujasis žaliojo kursas yra suprantamas kaip atsakas į pasaulinę ekonominę

krizę, kartu siekiant spręsti ir aplinkos apsaugos bei socialines problemas, atsižvelgiant į darnaus vystymosi tikslus.

Dar vienas svarbus žaliojo kurso, kaip politikos įgyvendinimo strategijos (čia turima omenyje platesnis kontekstas nei tik ES pasiūlytasis žaliasis kursas) bruožas – išryškėjusi ekonomikos ir aplinko apsaugos sąsaja. Kaip teigia Chohan'as (2019), pasaulinė ekonominė 2008-2009 metų krizė ne tik buvo tampriai susijusi su aplinkos apsaugos, ekologinėmis problemomis, tačiau ir sudarė sąlygas atsirasti prielaidoms, kad ekonominių krizės padarinių sprendimas privalo būti susietas su aplinkos apsaugos problemų sprendimu. Dar daugiau, teigta, kad pastarųjų sprendimas, ypač perėjimas prie atsinaujinančių energijos išteklių bei aplinkai draugiško vystymosi, turėtų tapti pagrindiniu krizės sprendimo akcentu (Chohan, 2019). Tai gana ryškus pokytis nuo anksčiau vyravusio griežtai ekonominio pobūdžio krizės sprendinių, kurį pabrėžia Feindt'as ir Cowell'as (2010). Šį pokytį, žymėjusį atsitraukimą ekonominio atsigavimo ir aplinkos apsaugos problemų sprendimo priemonių priešinio, pastebi ir Georgeson'as et al. (2017). Ne tik ekonomikos ir aplinkos apsaugos dimensijų ryšį, tačiau ir žaliojo kurso (plačiąja prasme) politikos sąsajas su žaliaja ekonomika pastebi ir Bauhardt (2014). Mokslininkė papildė žaliųjų kursų diskursą pabrėždama sąsajas su žaliaja ekonomika – tiek žaliojo kurso politikos, tiek žaliąja ekonomika remiasi prielaida, kad ekonominė sėkmė priklauso nuo pramoninės gamybos būdų pertvarkymo į ekologiškesnius ir draugiškesnius gamtai (Bauhardt, 2014).

Aukščiau aptarti akademiniai darbai leidžia daryti išvadą, kad žaliojo kurso politika (plačiąja prasme) remiasi dvejomis pamatinėmis prielaidomis: tokia politika išskyla kaip atsakas kilusioms ekonominėms krizėms (pvz., 2008-2009 metų ekonominei krizei ar COVID-19 sukeltiems ekonominiams sunkumams), bei remiasi ekonomikos ir aplinkos apsaugos problemų bei šių problemų sprendimo neatsiejamumu. Žemiau pateikiamas šio ryšio konceptualus modelis (3 pav.).

3 pav. Žaliojo kurso politikos pamatinių prielaidų konceptualus modelis. Sudaryta autorės.

Akademiniuose darbuose, kuriuose analizuojami žalieji kursai, dažnai pabrėžiamos šios politikos sąsajos su žaliuoju augimu ir žaliaja ekonomika. Žaliąjį kursą, kaip strategiją pasiekti žaliojo augimo tikslus, apibrėžia tokie autoriai kaip Ossewaarde ir Ossewaarde-Lowtoo (2020), Eckert ir Kovalevska (2021). Aptardami žaliąją ekonomiką, žaliųjų kursų strategiją pateikė Luke'as (2009), Chohan'as (2019), Chen'as ir Li (2021). Galima teigti, kad žalieji kursai yra integrali tiek žaliosios ekonomikos, tiek žaliojo augimo dalis, o pagrindinis šių koncepcijų skirtumas yra tas, kad pastarosios sąvokos yra suprantamos plačiau, nei žaliojo kurso. Pastarasis dažniausiai interpretuojamas kaip viena iš priemonių pasiekti žaliojo augimo ir žaliosios ekonomikos tikslus (Georgeson et al., 2017). Kitaip

ariant, žaliosios ekonomikos tikslus galima įgyvendinti ir kitomis priemonėmis, nei žaliasis kursas, tačiau žaliasis kursas visuomet vertintinas kaip žaliosios ekonomikos dalis.

Kaip teigia Mastini's et al. (2021), žaliuosius kursus galima skirstyti į dvi grupes – pirmos (dar vadinamos Žaliasis kursas 1.0) ir antros (dar vadinamos Žaliasis kursas 2.0) kartos. Pirmosios kartos žaliojo kurso politika, autorių teigimu, buvo nukreipta į ekonominę atsigavimą, aplinkos apsaugos standartų kūrimą, taigi tokios priemonės laikytinos technokratiniais sprendimais (Mastini et al., 2021). Antrosios kartos žaliojo kurso politika yra kur kas platesnio pobūdžio, apimanti tiek klimato kaitos padarinių švelninimą, tiek socialinę teisingumą ir yra gerokai įtraukesnė (Mastini et al., 2021). Žemiau pateikiama lentelė trumpai apibūdina pagrindinius skirtumus tarp šių žaliojo kurso politikos versijų (3 lentelė).

3 lentelė. Pirmosios ir antrosios kartos žaliojo kurso politikos palyginimas. Sudaryta autorės, remiantis Mastini et al., 2021.

	Žaliasis kursas 1.0	Žaliasis kursas 2.0
Tikslai	Ekonomikos atsigavimo skatinimas, darbo vietų kūrimas, aplinkos apsaugos standartų kūrimas	Klimato kaitos padarinių mažinimas, darbo vietų kūrimas, socialinis ir aplinkos apsaugos teisingumas
Ištakos	JTAAP, JAV prezidento Barack Obama politika, G20 susitikimai, J.M. Keynes ekonomikos teorija	JAV žalieji bendruomeniniai judėjimai, Jungtinės Karalystės (JK) Žaliųjų ir Leiboristų partijos
Šalys, kuriose vyrauja	JAV, Kinija, Pietų Korėja, ES	JAV, JK, ES

Kaip matyti iš aukščiau pateiktos lentelės, žaliųjų kursų politika patyrė tam tikrą pokytį. Iš inkrementalistinio, technokratinio pobūdžio ši politika tapo labiau įtrauki, nukreipta ne tik į trumpalaikius sprendimus, tačiau ir į ilgalaikę perspektyvą švelninant klimato kaitos padarinius. Samper'as et al. (2021) papildė šią teoriją, teigdami, kad pirmosios kartos žaliojo kurso politika paremta „iš viršaus žemyn“, o antrosios kartos, priešingai „iš apačios į viršų“ principu. Pagrindinis skirtumas, anot autorių, yra tas, kad, pirmuoju atveju pagrindinis vaidmuo įgyvendinant žaliųjų kursų politiką tenka institucijoms, valstybei, o antruoju – bendruomeniniams judėjimams (Samper et al., 2021). Paminėtina, kad realybėje žaliojo kurso politika dažnai pasižymi abiejų versijų bruožais, tai savo tyrime pažymi ir aukščiau minėti autoriai Mastini et al. (2021).

Žaliojo kurso politika yra transformatyvi savo prigimtimi, kadangi tokia politika siekiama pakeisti įprastą, tik į ekonominę augimą nukreiptą įprastą šiuolaikinės ekonomikos *modus operandi*. Europos žaliojo kurso atveju, tai ypač aiškiai matyti iš Europos Komisijos paskelbto komunikato, kuriame teigiame, kad šia strategija „siekiama pertvarkyti ES į teisingą ir klestinčią visuomenę“ (Europos Komisija, 2019). Žaliojo kurso politikos transformatyvų pobūdį pabrėžia Asici ir Bunul (2012), teigdami, kad net ir nedidelės apimties ekonominės sistemos posūkis link žalesnės ekonomikos lemia pasirinkimą tarp reformos ir revoliucijos. Giliau šią skirtį tarp švelnesnio ir radikalesnio transformatyvumo analizavo Feindt'as ir Cowell'as (2010). Šie autoriai žaliojo kurso politiką laiko ekologinės modernizacijos dalimi, ir kartu – aplinkos politikos diskurso dalimi. Aplinkos politikos diskursas šių autorių yra konceptualizuojamas pagal pokyčių švelnumo ar radikalumo laipsnį, bei jų inkrementalumą ar transformatyvumą. Žemiau pateikiama lentelė, kurioje apibūdinamos keturios minėtų autorių Feindt'o ir Cowell'o (2010) išskiriamos aplinkos politikos diskurso dimensijos (4 lentelė).

4 lentelė. Aplinkos politikos diskurso dimensijos pagal pokyčių laipsnius. Sudaryta autorės, remiantis Feindt ir Cowell, 2010.

	Industriųjų pokyčių laipsnis	
Institucinės sistemos pokytis	Reformatyvus	Radikalus
Inkrementalus	Aplinkos apsaugos problemų sprendimas, Administracinis racionalizmas, Demokratinis pragmatizmas, Ekonominis racionalizmas	Survivalizmas, Aplinkos apsaugos apribojimas
Transformatyvus	Tvarumo siekis, Ekologinė modernizacija	Žalioji radikalizmas, Žalioji romantizmas, Žalioji racionalizmas

Susiejant anksčiau minėtą Mastini'o et al. siūlomą žaliojo kurso strategijų skirstymų į senąją ir naująją versijas bei aplinkos politikos diskursų klasifikaciją pagal Feindt'ą ir Cowell'ą, galima daryti išvadą, kad žaliojo kurso 1.0 strategijos atitiktų inkrementalių ir reformatyvių pokyčių dimensiją, kadangi pagrindinis dėmesys skiriamas spręsti aplinkos apsaugos problemoms bei užtikrinti ekonomikos atsigavimą, tačiau nesprendžiamos fundamentalios problemos, siekiama trumpalaikių pokyčių. Naujosios kartos žaliojo kurso strategija, priešingai, yra orientuota į ekonominio modelio transformaciją, dėmesys skiriamas ilgalaikiams pokyčiams. Taigi, žaliojo kurso 2.0 strategija, kaip ekologinės modernizacijos dalis, pagal Feindt'o ir Cowell'o pateikiamą klasifikaciją pasižymi tiek reformatyvumu, tiek transformatyvumu. Kitaip tariant, žaliojo kurso 2.0 įgyvendinimo priemonėmis siekiama ilgalaikių ekonominės sistemos pokyčių, tačiau šie pokyčiai nėra drastiški ar radikalūs.

Kalbant konkrečiai apie Europos žaliąjį kursą, derėtų prisiminti minėtą Mastini'o et al. (2021) teiginį, kad realybėje gryniesi aptartų žaliojo kurso versijų tipai neegzistuoja. Šį teiginį patvirtina ir Samper'as et al. (2021) išvada, teigianti, kad Europos žaliajam kursui būdinga šių dviejų versijų samplaika. Galima daryti išvadą, kad siekiama tiek trumpalaikių, tiek ilgalaikių pokyčių, o radikalumas Europos žaliojo kurso strategijai nebūdingas.

Vienas iš minėtų Europos žaliojo kurso būdingų bruožų – abiejų tipų samplaika – yra ir kritikos objektas. Samper'as et al. (2021) teigia, kad Europos žaliajam kursui labiau būdinga 1.0 versija, t.y. orientacija į inkrementalistinius, trumpo laikotarpio krizių sprendimo padarinius. 2.0 žaliojo kurso politika, autorių teigimu, bent kol kas yra atliepiama tik skambiais žodžiais, tačiau ne darbais (Samper et al., 2021). Orientaciją į trumpojo laikotarpio pokyčius taip pat pastebi ir Dobbs, Gravey, Petetin, (2021), teigiančios, kad ES demonstruojamas prioritetas *ad hoc* klausimams, tokiems kaip Jungtinės Karalystės (JK) išstojimu iš ES ar COVID-19 pandemija, spręsti, o ne Europos žaliojo kurso politikos priemonių įgyvendinimui. Tai kelia grėsmę, kad Europos žaliojo kurso priemonių įgyvendinimas užsitęs arba nebus įvykdytas numatyta apimtimi (Samper et al., 2021).

Apibendrinant apžvelgtas teorijas, analizuojančias žaliojo kurso strategiją, galima teigti, kad žaliasis kursas yra laikytinas integralia žaliosios ekonomikos dalimi. Žalioji ekonomika yra vienas iš ekonominės sistemos tipų (kitokio tipo pavyzdžiu gali būti ankstesniame poskyryje minėta rudoji ekonomika). Valstybės ekonomikos „žalumo“ siekia įvairiais būdais, o žaliojo kurso politiką galima laikyti vienu iš jų. Analizuoti akademikų darnai taip pat leidžia teigti, kad žaliojo kurso strategijos yra itin stipriai susijusios su darniu vystymusi, darnaus vystymosi tikslais. Galima išskirti dvi pamatines žaliojo kurso strategijos prielaidas – žaliasis kursas kaip atsakas į ekonominės ar kitokios krizės keliamus iššūkius bei ekonomikos bei aplinkos apsaugos neatsiejamumas. Žaliojo kurso strategijos pobūdis, galima teigti, yra reformistinis ir transformatyvus, kadangi tokiomis strategijomis

siekiami pakeisti nusistovėjusį ekonominį modelį, pereinant prie tvaresnio, kuriame ekonominis augimas yra atsietas nuo išteklių (iš)naudojimo.

Šiame skyriuje anksčiau aptarti žaliosios ekonomikos bei žaliojo kurso teoriniai aspektai leidžia kontekstualizuoti šio darbo temą ir objektą platesnėje perspektyvoje, nurodo stiprų ryšį su darniu vystymusi. Šiame skyriuje taip pat atskleistas sąvokų ir reiškinių nevienareikšmiškumas bei orientacija į kaitą – tiek žaliąją ekonomiką, tiek žaliąjį kursą yra vertintini kaip atsakas netvariai šiuolaikinei ekonominei sistemai bei galimas sprendimas aštrėjantiems klimato kaitos iššūkiams. Šių sprendimų įgyvendinimas, apimtis ir galimi rezultatai gali skirtis dėl minėto nevienareikšmio pobūdžio, t.y. orientacijos į švelnesnes reformas ar radikalesnes transformacijas. Šiuos aspektus gali atskleisti atliekamas vertinimas, taip pat padedantis nustatyti, ar pasirinktos priemonės yra tinkamos siekiant nusibrėžtų tikslų. Kitame poskyryje bus aptariami išankstinio politikos vertinimo teoriniai aspektai.

1.3. Teoriniai išankstinio politikos vertinimo aspektai

Vertinimas viešosios politikos formavimo ir kūrimo procese užima itin svarbią vietą. Tai įrankis, galintis suteikti žinių apie planuojamą, vykdomą ar jau įvykdytą intervenciją bei leidžiantis nustatyti tobulintinas sritis ar procesus (Guyadeen ir Seasons, 2018). Intervencija šiuo atveju suprantama kaip numatyta programa, priemonės, veiklos, kurių tikslas yra pasiekti tam tikrą pokytį (Mayne, 2017). Viešųjų programų vertinimo tikslą galima apibūdinti kaip siekį suteikti informacijos ir žinių politikos formuotojams, padėti užtikrinti efektyvų išteklių paskirstymą, aukštesnę intervencijos (pokyčio) kokybę, bei atskaitomybę įvertinant pasiektus pokyčius (Europos Komisija, 2004). Tokio vertinimo objektu tampa viešoji politika ar smulkesnė jos dalis, pvz. programa, priemonė, projektas, prioritetas ir pan. (Nakrošis, Jarmalavičiūtė, Burakienė, 2007). Politikos vertinimui būdingas tiek taikomasis, tiek vertybinis pobūdis. Tai reiškia, kad atliekamu vertinimu siekiama ne tik atsakyti į tam tikrus praktinius klausimus (pvz., ar programos tikslai yra pagrįsti, ar numatyti rezultatai pasiekti geriausiomis priemonėmis, ir t.t.), tačiau tobulinti viešąją politiką, įvertinti ją pagal nustatytus kriterijus (Nakrošis, Jarmalavičiūtė, Burakienė, 2007). Remiantis Nakrošio, Jarmalavičiūtės, Burakienės (2007) teiginiu, kad vertinimas padeda atskleisti viešosios politikos ar jos dalies vertę, galima teigti, kad vertinimas yra svarbi viešosios politikos dalis.

Vertinimo ištakos, mokslininkų teigimu, siekia senovės istorijos laikus ir, pavyzdžiui, netgi gali būti siejamos su prieš keturis tūkstančius metų gyvavusia senovės Kinijos civilizacija ar bibliniais laikais (Alkin ir King, 2016). Alkin'as ir King (2016) pabrėžia, kad vertinimas yra neatsiejamas nuo bet kokios žmogaus veiklos ir pažymi, kad pirminė vertinimo funkcija buvo spręsti su žmonių vykdoma veikla susijusias problemas, tobulinti priimamus sprendimus. Atsižvelgiant į tai, kad vertinimas (nors ir kitokia forma, nei suprantamas šiuolaikiniais laikais) buvo taikomas jau ilgus amžius, galima teigti, kad vertinimas laikytinas natūralia veikla. Šiuolaikine prasme suprantamas politikos vertinimas pradėjo gana sparčiai vystytis po Antrojo pasaulinio karo, įvairioms valstybėms pradėjus vykdyti plataus masto viešąsias programas ir išsiplėtus viešajam sektoriui (Vilpišauskas ir Nakrošis, 2005). Lietuvoje politikos vertinimas sparčiausiai vystėsi jau 21-ajame amžiuje, daugiausia dėl pasirodymo narystei bei įstojimo į ES (Vilpišauskas ir Nakrošis, 2005).

Natūralu, kad laikui bėgant vertinimo supratimas ir taikymas keitėsi. Apibūdinti ar juolab istoriškai pateikti vertinimo sampratų kaitą sudėtinga dėl ilgą laiką vyravusio gana neformalaus vertinimo vartojimo (Hogan, 2007). Kaip pažymi Alkin'as ir King (2017), vertinimo sąvoka gali būti labai

skirtingai interpretuojama. Vis dėlto akademinėje literatūroje galima rasti įvairių bandymų apibūdinti vertinimo raidos etapus: Hogan'as (2007) ne tik aptaria septynis istorinius vertinimo periodus, bet ir 21-ajam amžiui būdingus penkis vertinimo tipus pagal tai, į ką orientuotas vertinimas (pvz., uždavinius, vadybą ir t.t.), Vilpišauskas ir Nakrošis (2005) siūlo vertinimo raidą skirstyti į gana plačios apimties „ankstyvojo“ ir „vėlesniojo“ vertinimo sąvokas. Pastarąjį skirstymą verta apžvelgti išsamiau. Žemiau pateikiama lentelė, kurioje nurodomi pagrindiniai „ankstyvojo“ ir „vėlesniojo“ vertinimo požiūrių bruožai ir tarpusavio skirtumai (žr. 5 lentelę).

5 lentelė. Pagrindiniai „ankstyvojo“ ir „vėlesniojo“ politikos vertinimo požiūrių bruožai. Sudaryta autorės, remiantis Vilpišauskas ir Nakrošis (2005).

Vertinimo teoriniai kriterijai	"Ankstyvasis" požiūris	"Vėlesnysis" požiūris
Politikos uždavinių svarba	Uždaviniais pagrįstas vertinimas	Vertinimas be uždavinių
Pagrindiniai vertinimo kriterijai	Efektyvumas	Įvairūs
Vertinimo organizavimas	„Iš viršaus žemyn“	„Iš apačios į viršų“
Vertinimo metodologija	Pozityvizmas	Pliuralizmas, realizmas
Sprendimų priėmimas	Racionalus	Įvairūs (taip pat ir inkrementinis)
Tyrimo metodai	Kiekybiniai	Įvairūs (taip pat ir kokybiniai)
Galutinis vertinimo produktas	Vertinimas kaip rezultatas	Vertinimas kaip procesas

Vilpišausko ir Nakrošio (2005) teigimu, „ankstyvasis“ požiūris pasižymi orientavimusi į efektyvumą, išsikeltų tikslų ir uždavinių pasiekimo laipsnį, kuriam pamatuoti yra naudojami rodikliai, išmatuojami kiekybiškai. Pats vertinimas suprantamas kaip kontrolės mechanizmas, taikomas principu „iš viršaus žemyn“ (Vilpišauskas ir Nakrošis, 2005). Tokiam vertinimo požiūriui būdinga prielaida, kad vertinimo metu sukauptos žinios turi vesti link tam tikrų racionalių sprendimų, patobulinimų, taigi vertinimas yra suprantamas kaip rezultatas, kurio galutinis produktas yra sukurtos ataskaitos ir rekomendacijos (Vilpišauskas ir Nakrošis, 2005). Nors autoriai nenurodo istorinio periodo, kuriam būdingas toks požiūris, remiantis Hoganu (2007), galima teigti, kad „ankstyvojo“ požiūriu vadinamas vertinimas buvo būdingiausias ir dažniausiai taikomas iki 21-ojo amžiaus pradžios. Hogan'as (2007) pastebi, kad praėjusiame amžiuje politikos ir programų vertinimas pamažu evoliucionavo, tobulėjo, buvo kuriamos teorijos ir kriterijai bei pamažu pereita nuo griežtai į efektyvumą orientuoto vertinimo.

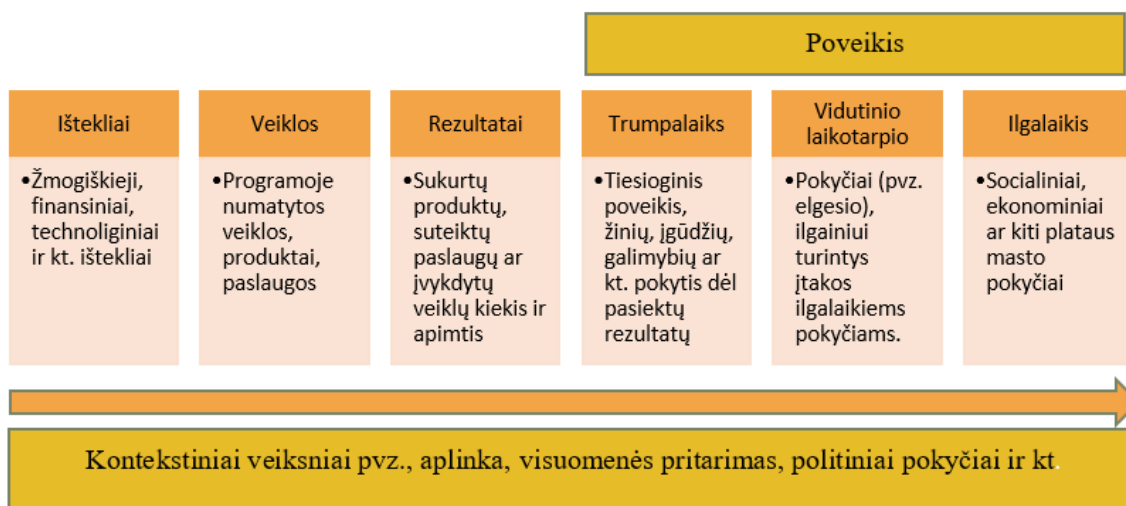
Aptarto „ankstyvojo“ vertinimo priešingybė yra Vilpišausko ir Nakrošio (2005) įvardijama kaip „vėlesnysis“ vertinimas. Tokiam vertinimui būdingas holistinis požiūris į vertinamą politiką ar programą, vertinamas ne vien efektyvumas, bet ir kiti kriterijai (Vilpišauskas ir Nakrošis, 2005). Vilpišauskas ir Nakrošis (2005) pastebi, kad „vėlesniajam“ vertinimui būdinga atsisakyti aiškių ir apibrėžtų vertinimo uždavinių, o vietoje jų vertinti plačiai, išsamiai nagrinėti vertinamą programą ar politiką. Tokio tipo vertinimas vadovaujasi principu „iš apačios į viršų“, t.y. vertinimas suprantamas ne kaip griežtos kontrolės įrankis, o kaip būdas mokytis, tobulėti, įgyti naujų žinių (Vilpišauskas ir Nakrošis, 2005). „Vėlesnysis“ vertinimas remiasi ne pozityvizmo metodologija ir kiekybiniais metodais, o įvairių, tarp jų ir kokybinių metodų taikymu, pliuralizmo ir realizmo metodologija (Vilpišauskas ir Nakrošis, 2005). Remiantis Hoganu (2007), galima teigti, kad toks vertinimas labiau būdingas 21-ajam amžiui.

Hogan'as (2007) pastebi, kad vertinimo raidą galima apibūdinti kaip (per)ėjimą nuo apibendrinančio, efektyvumą vertinančio proceso, prie formuojančio, į mokymąsi ir žinias nukreipto vertinimo. Tokį

posūkį nuo griežto rezultatų ir efektyvumo matavimo link holistinio, kaip proceso suprantamo vertinimo, galima įžvelgti ir vertinimo teorijose. Išsamią vertinimo teorijų apžvalgą atlikusi Christie (2013) taip pat pastebi anksčiau cituotų autorių Vilpišausko ir Nakrošio minėtą uždaviniams pagrįsto vertinimo bei vertinimo be uždavinių skirtį. Vis dėlto derėtų pažymėti, kad gryniesiems aprašytiesiems tipais, atitinkantys „ankstyvojo“ ir „vėlesniojo“ vertinimo bruožus, realybėje retai sutinkami, dažniau taikoma tam tikra vertinimo tipų ir požiūrių samplaika. Tokį apibendrinimą pateikė ES atliekamų programų vertinimų teorinius aspektus analizavę Hoerner'is ir Stephenson'as (2012). Šią išvadą patvirtina ir minėtosios autorės Christie (2013) atliktas daugiau nei dvidešimt įvairių vertinimo teorijų apimantis tyrimas. Išsamiau šiame darbe įvairios vertinimo teorijos analizuojamos nebus, kadangi bendrą teorinio lauko vaizdą gana išsamiai perteikia aptartieji vertinimo požiūriai. Toliau bus aptariamos ne vertinimo teorijos, tačiau vertinimo priegigos ir būdai.

Akademinėje literatūroje vienas dažniausių aptariamų vertinimo būdų yra teorija grįstas vertinimas. Toks vertinimas laikomas ne tik galinčiu apibūdinti, bet ir paaiškinti viešosios programos logiką bei nustatyti priežastinius ryšius tarp programos priemonių ir pasiektų ar numatytų tikslų (Coryn, Noakes, Westine, Schroter, 2011). Derėtų pabrėžti, kad teorija grįstas vertinimas laikytinas požiūriu ar prieiga, bet ne atskiru metodu ar technika (Government of Canada, 2021). Mokslinėje literatūroje vyrauja požiūris, kad teorija grįstas vertinimas pasižymi dvejomis pagrindinėmis charakteristikomis. Pirmoji – tokio tipo vertinimas turi padėti sukurti ar atkurti programos loginį modelį, o antroji – paaiškinti priežastinius vykdytos programos ir jos padarinių (padaryto ar būsimo poveikio) ryšius (Coryn et al., 2011). Teorija grįstas vertinimas pasižymi ir tuo, kad jis dažniausiai pradedamas nuo pokyčių, kurių siekiama vykdant programą, įvertinimo ir apsvarstymo (van der Knaap, 2004). Toks apsvarstymas, anot van der Knaap'o (2004), leidžia atskleisti politikos, kuria yra paremta planuojama programa, tikslus ir prielaidas; šie tikslai ir prielaidos padeda atskleisti priežastinius ryšius tarp planuojamos programos priemonių ir siekiamų tikslų. Pabrėžtina, kad teorija grįstas vertinimas gali būti naudojamas tiek retrospektyviai, numatytą programą ar priemonę įgyvendinus, tiek perspektyviai, planuojant ir ruošiantis programos ar jos dalies įgyvendinimui (Astbury ir Leeuw, 2010).

Vienas pagrindinių teorija grįsto vertinimo priegigų yra programos teorija (Coryn et al., 2011). Programos teorija dar sinonimiškai vadinama programos loginiu modeliu (Astbury ir Leeuw, 2010). Šis modelis yra paremtas programoje numatytų išteklių, veiklų, pasiektų ar numanomų rezultatų, trumpo, vidutinio bei ilgo laikotarpio poveikio ryšiu (Coryn et al., 2011). Taip pat į programos loginį modelį dažnai įtraukiami išoriniai veiksniai, galintys turėti įtakos numatytai programai (Government of Canada, 2021). Žemiau pateikiamas tipinis programos loginis modelis su trumpais sudėtinių jo dalių paaiškinimais (4 pav.)

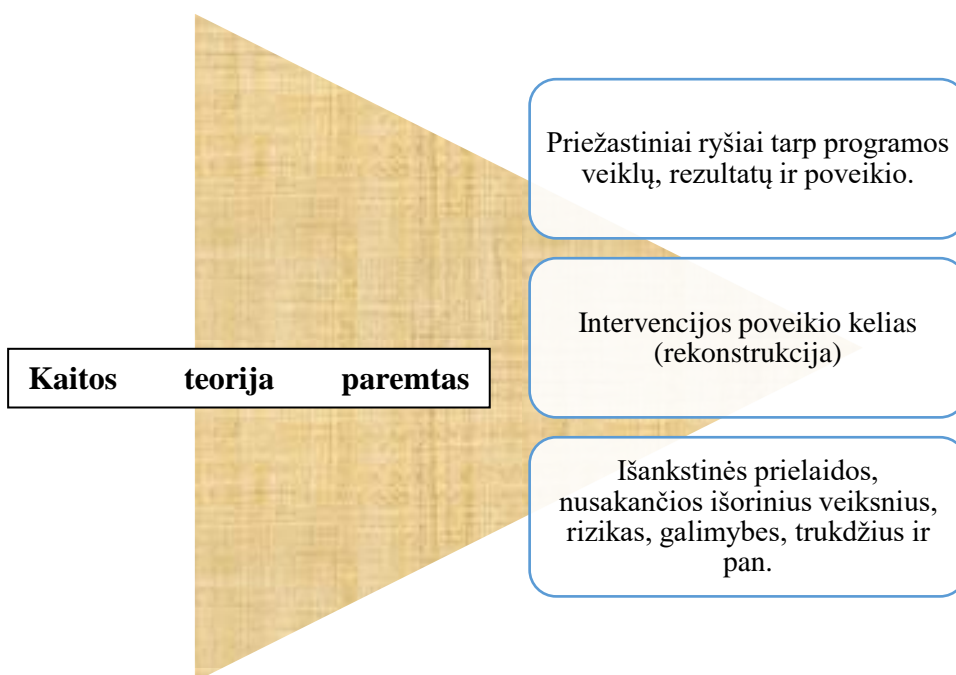
4 pav. Programos loginis modelis. Sudaryta autorės, remiantis Coryn et al., 2011.

Dar viena svarbi teorija grįsto vertinimo prieiga – kaitos teorija (angl. *theory of change*). Kaitos teorija ne tik atsižvelgia į išorinius kontekstinius veiksnius, kaip ir anksčiau aptartas programos loginis modelis, tačiau ir papildo šią prieigą, kadangi remiamasi prielaida, jog priežastinis ryšys egzistuoja tarp kiekvienos modelio grandies (pvz. išteklių ir veiklos, veiklos ir rezultatų, ir t.t.) (Government of Canada, 2021). Palyginimui, programos loginis modelis, kaip aptarta aukščiau, nesiekia paaiškinti ryšių tarp kiekvienos programos grandies, o nustatyti, ar programa leido pasiekti numatytus rezultatus ir poveikį. Bene pagrindinis šių dviejų prieigų skirtumas yra tas, kad kaitos teorija paremtas vertinimas yra retrospektyvus, o programos loginiu modeliu paremtas vertinimas yra perspektyvus, t.y. kiekviena iš programos modelio grandžių logiškai veda link kitos; toks ryšys matomas ir iš aukščiau pateikto paveikslo.

Kaitos teorija paremtas vertinimas seka priešinga kryptimi – tokiu vertinimu siekiama žvelgti atgal ir nustatyti, kaip programos (intervencijos) tikslas veikiamas ilgojo, vidutinio, trumpojo laikotarpio poveikio, kokių rezultatų reikia šiems poveikiams pasiekti; kokios veiklos reikalingos rezultatams įvykdyti; kokie ištekliai reikalingi veikloms įgyvendinti (Stafford Smith, 2020). Tokia intervencijos rekonstrukcija dar vadinama poveikio keliu (angl. *impact pathway*), o šiam keliui paaiškinti pasitelkiami priežastiniai ryšiai. Mayne (2017) pastebi, kad tinkamas būdas rekonstruoti poveikio kelią yra programos loginio modelio sukūrimas ar atkūrimas.

Dar vienas kaitos teorija grįstam vertinimui būdingas bruožas yra iš anksto apibrėžtos vertinamos programos prielaidos. Prielaidos šiuo atveju suprantamos kaip nekvestionuojami, priimami teiginiai, kurie naudojami apibūdinti vertinamos programos priežastinius ryšius; šios prielaidos gali apimti tokius veiksnius kaip rizikos, galimybės, trukdžiai, kontekstiniai, išorės veiksniai ir pan. (Stafford Smith, 2020). Tokios prielaidos keliamos kiekvienai programos modelio daliai. Nors Mayne (2017) pastebi, kad vieno sutarimo ar tikslaus apibūdinimo, kaip kaitos teorijos modelis turėtų būti taikomas, nėra, tačiau galima teigti, kad aptartų trijų elementų (poveikio kelio, priežastinių ryšių bei išankstinių prielaidų) samplaika sudaro kaitos teorija grįsto vertinimo esmę ir išskiria šią vertinimo prieigą iš kitų (Stafford Smith, 2020). Nors kaitos teoriją galima taikyti bet kokio tipo vertinimams, akademinėje literatūroje pažymima, jog ši prieiga yra dažnai taikoma išankstiniams vertinimams atlikti, kadangi padeda užtikrinti planuojamos programos tinkamumą ir nuoseklumą (Cullen, Sullivan, Junge, 2007). Tokiai nuomonei pritaria ir Rogers (2014) pabrėždama, kad kaitos teorija turėtų būti taikoma kuo ankstesniame vertinimo etape.

Žemiau pateikiamas paveikslas, kuriame vaizduojami aptarto kaitos teorija paremto vertinimo bruožai, kurie šią vertinimo prieigą išskiria iš kitų vertinimo prieigų (5 pav.).

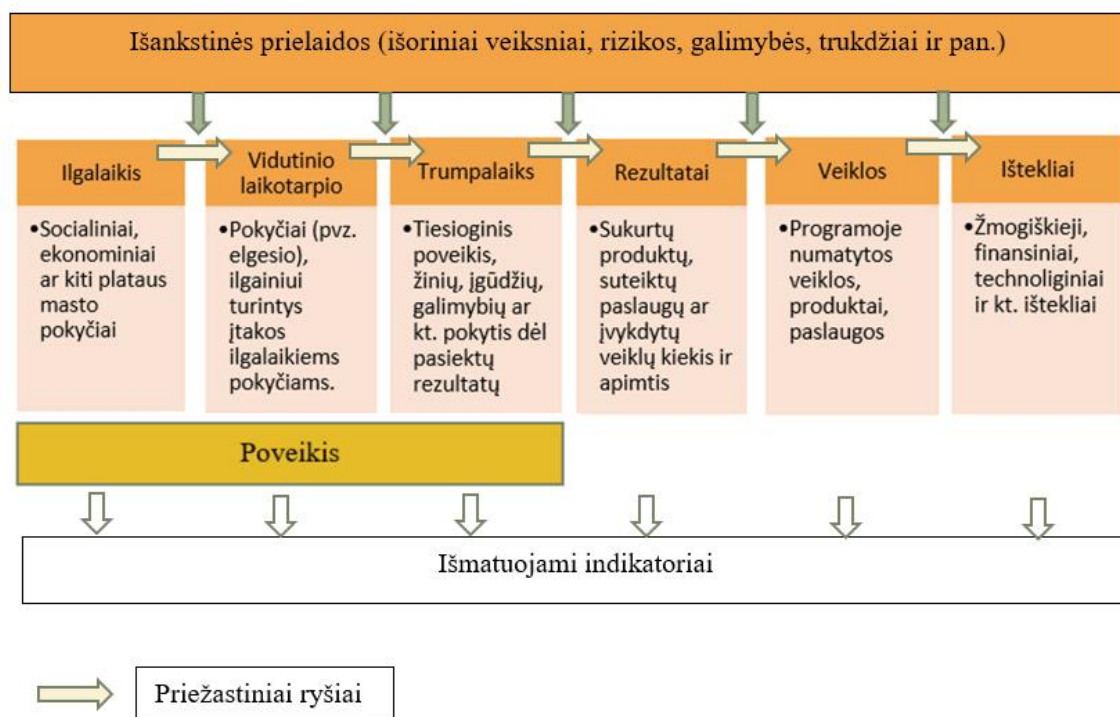

5 pav. Kaitos teorija paremto vertinimo skiriamieji bruožai. Sudaryta autorės, remiantis Stafford Smith, 2020.

Stafford'as Smith'as (2020), apibūdinamas kaitos teoriją, pabrėžia, kad šia prieiga paremta vertinimo metodika turi būti tikėtina, įmanoma ir patikrinama:

- Logiški priežastiniai ryšiai tarp programos rezultatų bei pasiekto ar numatyto poveikio, atskleidžiantys, kad poveikio kelias yra reikalingas ir pakankamas programos tikslams įgyvendinti, demonstruoja kaitos teorijos modelio **tikėtinumą**;
- Tinkamas prielaidų, nusakančių galimas rizikas, galimybes, trukdžius įgyvendinti programą įvertinimas leidžia sukurti **įmanomą** kaitos teorijos modelį;
- Aiškiai identifikuoti ir išmatuojami pokyčių indikatoriai leidžia sukurti **patikrinamą** kaitos teorijos modelį (Stafford Smith, 2020).

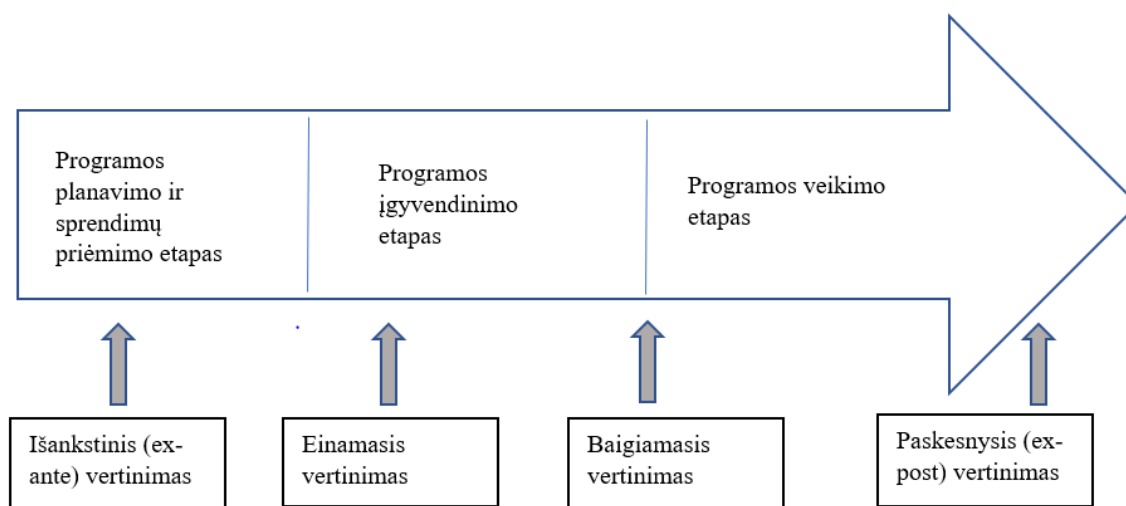
Kalbant apie kaitos teoriją, prasminga šios vertinimo prieigos modelį pavaizduoti grafiškai. Iš aukščiau aptartų bruožų matyti, kad ši prieiga turi tiek panašumų, tiek skirtumų, lyginant su programos loginio modelio prieiga. Žemiau vaizduojamas kaitos teorijos prieiga paremto vertinimo grafinis modelis. Jam sukurti buvo naudojamas aukščiau pateiktas programos loginio modelio grafinis vaizdavimas, modifikuotas ir papildytas atsižvelgiant į aptartus kaitos teorijos bruožus (6 pav.).

6 pav. Kaitos teorija paremto vertinimo grafinis modelis. Sudaryta autorės, remiantis Stafford Smith, 2020 ir Coryn et al., 2011.

Vertinimo priegų, tokių kaip aptartosios programos loginio modelio bei kaitos teorijos priegis, bei kitų pritaikymas ir įgyvendinimas gali įvairuoti priklausomai nuo vertinimo tipo, todėl šiuos tipus derėtų trumpai apžvelgti.

Įprastai atliekamo vertinimo tipas pasirenkamas pagal vertinamos programos ar proceso ciklo etapą. Programos ar ciklai skirstomi į tris etapus: planavimo ir sprendimų priėmimo, įgyvendinimo ir veikimo (Samset ir Christensen, 2017). Lietuvių autoriai Nakrošis et al. (2007) siūlo šiuose etapuose atliekamus vertinimus atitinkamai įvardinti kaip išankstinį (dar vadinamą *ex-ante*), einamąjį ir baigiamąjį (autorių įvardijamą kaip *ex-post*). Samset'as ir Christensen'as (2017) papildė šią schemą pasiūlydami tikslesnę keturių kategorijų klasifikaciją: išankstinį, einamąjį, baigiamąjį (autorių įvardijamą kaip atliekamą įvykdžius planuotą intervenciją, t.y. po įgyvendinimo etapo) ir *ex-post* (dar verstiną į lietuvių kalbą kaip paskesnysis vertinimas, atliekamą po veikimo etapo). Pastarąją klasifikaciją, kaip tikslesnę, remiamasi ir šiame darbe. Žemiau pateikiamas paveikslas iliustruoja ryšį tarp viešosios programos ciklo ir vertinimo tipų (7 pav.)

7 pav. Viešosios programos ciklo ir vertinimo tipų ryšys. Sudaryta autorės, remiantis Samset ir Christensen, 2015.

Išankstinis vertinimas atliekamas programos (pavyzdžiui, politikos priemonių) planavimo ir sprendimų priėmimo etape, dar prieš pradėdant įgyvendinti programą. Tokio vertinimo tikslas – padėti užtikrinti, kad siūloma programa yra logiška, pagrįsta, o jos prioritetai, uždaviniai ir priemonės yra tinkami numatytiems tikslams pasiekti (The European Evaluation Network for Rural Development, 2014). Išankstinis vertinimas suprantamas kaip plataus masto vertinimas, skirtas rasti geriausią įmanomą alternatyvą tam tikrai problemai spręsti (Samset ir Christensen, 2017). Vis dėlto derėtų pažymėti, kad tvirto sprendimo, kad identifikuota alternatyva yra išties geriausia, yra sunku ar net neįmanoma, kadangi išankstinis vertinimas atliekamas programos dar nepradėjus įgyvendinti, taigi remiamasi ne duomenimis, o prognozėmis (Samset ir Christensen, 2017).

Skirtingų tipų vertinimai suteikia skirtingos paskirties žinių, kadangi kiekvienas vertinimo tipas pasižymi tam tikromis specifinėmis savybėmis. Vis dėlto esama ir tam tikrų bendrų bruožų, iš kurių bene ryškiausias yra vertinimo kriterijai. Viešosios politikos programų ar jų dalių vertinimuose įprastai naudojami penki pagrindiniai kriterijai: tinkamumas (angl. *relevance*), efektyvumas (angl. *efficiency*), rezultatyvumas (angl. *effectiveness*), poveikis (angl. *impact*) bei tęstinumas (angl. *sustainability*). Šie kriterijai jau beveik tris dešimtmečius yra plačiai naudojami tiek akademikų, tiek vertinimo praktikų (Patton, 2021). Šiuos kriterijus dar 1991 metais pristatė EBPO Vystymosi paramos komitetas, skatindamas juos naudoti vertinant įvairias su tarptautiniu vystymosi susijusias programas (Patton, 2021). Prisimenant aukščiau aptartą vertinimo sampratą, galima teigti, kad efektyvumo ir rezultatyvumo vertinimas nebuvo naujovė, tačiau tokių vertinimo kriterijų, kaip tinkamumas, poveikis, tęstinumas, kai kurių akademikų nuomone, buvo revoliucinis (Patton, 2021). Šiuos kriterijus galima laikyti normatyviniais, t.y., jais siekiama nustatyti, kokia intervencija turėtų būti (Shahab, Clinch, O'Neill, 2019).

Nors aukščiau išvardintieji kriterijai dažnai laikomi pagrindiniais, akademinėje literatūroje jų išvardijama ir naudojama gerokai daugiau. Pvz., Shahabas et al. (2019) pamini tokius kriterijus kaip priimtumas (angl. *acceptability*), kuris rodo, kaip vertinama programa yra priimama visuomenės bei politikos formuotojų, bei teisingumas (angl. *equity*), kuris vertina, ar programa sprendžia problemas, susijusias su teisingumu tarp tos pačios ar skirtingų kartų atstovų. Pastarąjį kriterijų (teisingumą) papildė Teasdale (2021), įvardijanti šį kriterijų, kaip vertinantį programos suteikiamas galimybes bei

naudas marginalizuotoms grupėms. Ši autorė įvardija dar septynis nepaminėtus vertinimo kriterijus (Teasdale, 2021). Patton (2021) pasiūlė vartoti šešetą naujų vertinimo kriterijų, skirtų įvertinti pokyčius, pvz., transformatyvumo pastovumą (angl. *transformative fidelity*), tarpusavio susietumą (angl. *interconnectedness momentum*), ir kt. Lietuvių autoriai Nakrošis, Jarmalavičiūtė, Burakienė (2007) siūlo naudoti naudingumo (angl. *utility*) kriterijų, apibūdinantį, kaip programa sprendžia tikslinėms grupėms kylančias ekonomines bei socialines problemas.

Aukščiau išvardintieji akademikų siūlomi vertinimo kriterijai nesudaro galutinio ar išsamaus įmanomų vertinimo kriterijų sąrašo. Vis dėlto galima teigti, kad tokie kriterijai yra ne tik nauji, bet ir gana specifiški, todėl plačiai nenaudojami. Vienas ryškiausių pastarojo metu pokyčių, kalbant apie vertinimo kriterijus, sietinas su jau minėtu EBPO Vystymosi paramos komitetu. 2019 metais šis komitetas papildė penketą pagrindinių minėtųjų vertinimo kriterijų, pasiūlydamas naudoti dar vieną – nuoseklumo kriterijų (angl. *coherence*) (Patton, 2021). Nuoseklumas gali būti tiek vidinis, tiek išorinis (EBPO, 2021). Šis vertinimo kriterijų šešetas – tinkamumas, efektyvumas, rezultatyvumas, poveikis, tęstinumas bei nuoseklumas – laikytinas pagrindiniu, kuriuo remiantis yra atliekami politikos ir programų vertinimai. Žemiau pateikiamoje lentelėje pateikiami šių kriterijų apibūdinimai, įvardijantys pagrindinius aspektus (žr. 6 lentelę).

6 lentelė. Pagrindinių vertinimo kriterijų apibūdinimas. Sudaryta autorės, remiantis Patton, 2021 ir EBPO, 2021.

Vertinimo kriterijus	Kas vertinama?
Tinkamumas	Programos, jos tikslų, priemonių atitikimas naudos gavėjų, suinteresuotųjų šalių, šalies, tarptautines problemoms ir poreikiams, o taip pat prioritetams ir strategijoms.
Efektyvumas	Programoje naudojamų ar suplanuotų išteklių efektyvumas, ekonomiškumas, savalaikiškumas.
Rezultatyvumas	Programos tikslų ir uždavinių pasiekto ar numatyto įgyvendinimo laipsnis; taip pat vertinama, ar šis laipsnis skiriasi tarp skirtingų programos naudos gavėjų grupių, todėl gali būti siejamas su teisingumu.
Poveikis	Pasiekto ar planuojamo intervencijos pokyčio mastas, taip pat holistiškai vertinama, ar pokytis yra teigiamas, numatytas, ryškus.
Tęstinumas	Intervencijos pasiekto ar suplanuoto pokyčio tvarumas, ilgalaikiškumas.
Nuoseklumas	Intervencijos integralumas, atitikimas normoms, standartams programą įgyvendinančios institucijos ar šalies ribose (vidinis nuoseklumas) arba tarptautinėje, tarpinstitucinėje erdvėje (išorinis nuoseklumas).

Derėtų pabrėžti, kad, priklausomai nuo vertinimo bei tikslo, ne į visus kriterijus verta ar būtina atsižvelgti vienodai. Kaip pastebi Nakrošis, Jarmalavičiūtė, Burakienė (2007), tęstinumo (autorių įvardijamo kaip tvarumas), naudingumo ir poveikio kriterijai būdingesni *ex-post* vertinimams, o tinkamumo – išankstiniams vertinimams. Autorių nuomone, efektyvumo ir rezultatyvumo kriterijui būdingi visiems vertinimų tipams (Nakrošis, Jarmalavičiūtė, Burakienė, 2007). Tokiai nuomonei nevisiškai pritaria Samset‘as ir Christensen‘as (2017). Šių autorių teigimu, išankstiniuose vertinimuose geriausiai atsiskleidžia tinkamumo ir tęstinumo kriterijai, o efektyvumo, rezultatyvumo ir poveikio kriterijai išankstiniuose vertinimuose sunkiau įvertinami, kadangi daugiausia tenka remtis prognozėmis ir prielaidomis (Samset ir Christensen, 2017). Kita vertus, tai, kad tam tikri kriterijai vertinami remiantis nepakankama, prielaidomis paremta informacija, nebūtinai reiškia, kad vertinimo atlikti neįmanoma – Striebing‘as, Kalpazidou Schmidt ir Palmen (2019) pabrėžia, kad dauguma *ex-ante* vertinimų yra paremti ribota informacija.

Atlikti vertinimui nepakanka tik nustatyti vertinimo kriterijus. Juos labai svarbu detalizuoti tinkamais vertinimo klausimais. Vertinimo klausimai patikslina, susiaurina vertinimo objektą. Atsakymai į vertinimo klausimus leidžia įvertinti, ar vertinimo kriterijai buvo pasiekti (Samset ir Christensen, 2017). Vertinimo klausimai taip pat padeda pasiekti vertinimo uždavinius, todėl, prisimenant anksčiau minėtą „ankstyvojo“ ir „vėlesniojo“ vertinimo skirtį, vertinimo klausimų naudojimas atliepia „ankstyvojo“ vertinimo bruožus (Nakrošis, Jarmalavičiūtė, Burakienė, 2007).

Konkretūs vertinimo klausimai priklauso nuo vertinimo tipo, tikslo, apimties, uždavinių, konteksto, kriterijų, o taip pat ir nuo vertintojo subjektyvaus pasirinkimo. Vis dėlto akademinėje literatūroje sutariama, kad vertinimo klausimai turi atitikti tam tikrus kriterijus. Nakrošis, Jarmalavičiūtė, Burakienė (2007) pažymi, kad vertinimo klausimai turi būti:

- realiais informacijos poreikiais, t.y. atskleisti naudingų, praktiškų žinių apie vertinamą programą ar politiką;
- susiję su vertinamos politikos ar programos „išore“, t.y. apimti ne tik išteklių valdymo ar pasiektų rezultatų klausimus, tačiau ir aptarti programos poveikį, kontekstą, naudą gavėjus ir pan.;
- nustatomi remiantis vertinimo kriterijais.

Europos Komisija (2004) pažymi, kad vertinimo klausimai turėtų būti ne tik aprašomieji, tačiau ir analitiniai, pavyzdžiui, derėtų klausti ne „kokie programos tikslai?“, o „kaip programos tikslai atspindi programos naudą gavėjų problemas“, taip susiejant klausimą su vertinimo kriterijais. Tokį požiūrį atliepia ir autorių kolektyvas Coryn et al. (2011), pabrėžiantys, kad vertinimo klausimai ir turi būti vertinantys, o ne aprašomieji. Minėtasis kolektyvas taip pat pastebi, kad tam tikruose vertinimuose vertinimo klausimai yra formuluojami kaip hipotezės (Coryn et al., 2011). Tokio klausimo – hipotezės pavyzdys galėtų būti „programos dalyviai pasieks X rezultatus, palyginus su asmenimis, kurie programoje nedalyvavo“.

Akademinėje literatūroje esama ne vieno bandymo pateikti pagrindinius ar pavyzdinius vertinimo klausimus. Šie klausimai stipriai susiję su vertinimo kriterijais, o šių, kaip aptarta anksčiau, akademinėje literatūroje galima sutikti itin įvairių. Atlikus akademinės literatūros apžvalgą, lentelėje žemiau pateikiami pavyzdiniai vertinimo klausimai, atitinkantys anksčiau minėtus šešis pagrindinius vertinimo kriterijus: tinkamumą, efektyvumą, rezultatyvumą, poveikį, tęstinumą bei nuoseklumą (7 lentelė).

7 lentelė. Pavyzdiniai vertinimo klausimai. Sudaryta autorės.

Vertinimo kriterijus	Vertinimo klausimų pavyzdys	Autorius
Tinkamumas	Ar programos (programos dalies) tikslai yra pagrįsti, atsižvelgiant į šalies socialines ir ekonomines problemas bei poreikius? Ar nustatyti tikslai atitinka nacionalinius ir ES prioritetus?	Nakrošis, Jarmalavičiūtė, Burakienė, 2007.
Efektyvumas	Ar programos tikslai pasiekti (suplanuoti pasiekti) mažiausiomis sąnaudomis? Ar galima pasiekti geresnių rezultatų tomis pačiomis sąnaudomis?	Nakrošis, Jarmalavičiūtė, Burakienė, 2007.

Rezultatyvumas	Ar programos tikslų įgyvendinimą (pasiektą ar suplanuotą) galima priskirti programos sėkmei? Koks yra (yra numanomas) programos tikslų pasiekimo laipsnis?	Nakrošis, Jarmalavičiūtė, Burakienė, 2007
Poveikis	Kokie yra (bus) ilgalaikiai programos įgyvendinimo socialiniai, ekonominiai padariniai? Ar šie padariniai atitinka visuomenės poreikius?	Nakrošis, Jarmalavičiūtė, Burakienė, 2007, Huitema et al., 2011.
Tęstinumas	Ar programos rezultatai ir poveikis išliks ateityje? Kiek tęsis teigiami programos padariniai, pasibaigus finansavimui?	Nakrošis, Jarmalavičiūtė, Burakienė, 2007.
Nuoseklumas	Ar programos tikslai ir priemonės yra nuoseklūs ir tarpusavyje susiję? Ar jie susiję su kitomis programomis, vykdomomis regioniniu, nacionaliniu, tarptautiniu lygiu? Ar programa suderinta su kitomis politikos kryptimis?	Spanache, I. 2019, Huitema et al., 2011.

Kaip minėta anksčiau, konkretūs vertinimo klausimai ir tikslios jų formuluotės priklauso nuo atliekamo vertinimo aspektų. Apibendrinant aptartus vertinimo teorinius aspektus, kitame poskyryje pateikiamas žaliojo kurso įgyvendinimo priemonių išankstinio vertinimo metodika.

1.4. Žaliojo kurso įgyvendinimo priemonių išankstinio vertinimo metodika

Šis poskyris skirtas sudaryti ir detalizuoti toliau išankstinio politikos vertinimo metodiką, kuri vėliau darbe bus naudojama įvertinti žaliojo kurso įgyvendinimo priemones. Ši metodika bus sudaroma remiantis ankstesniuose poskyriuose aptartais teoriniais vertinimo aspektais.

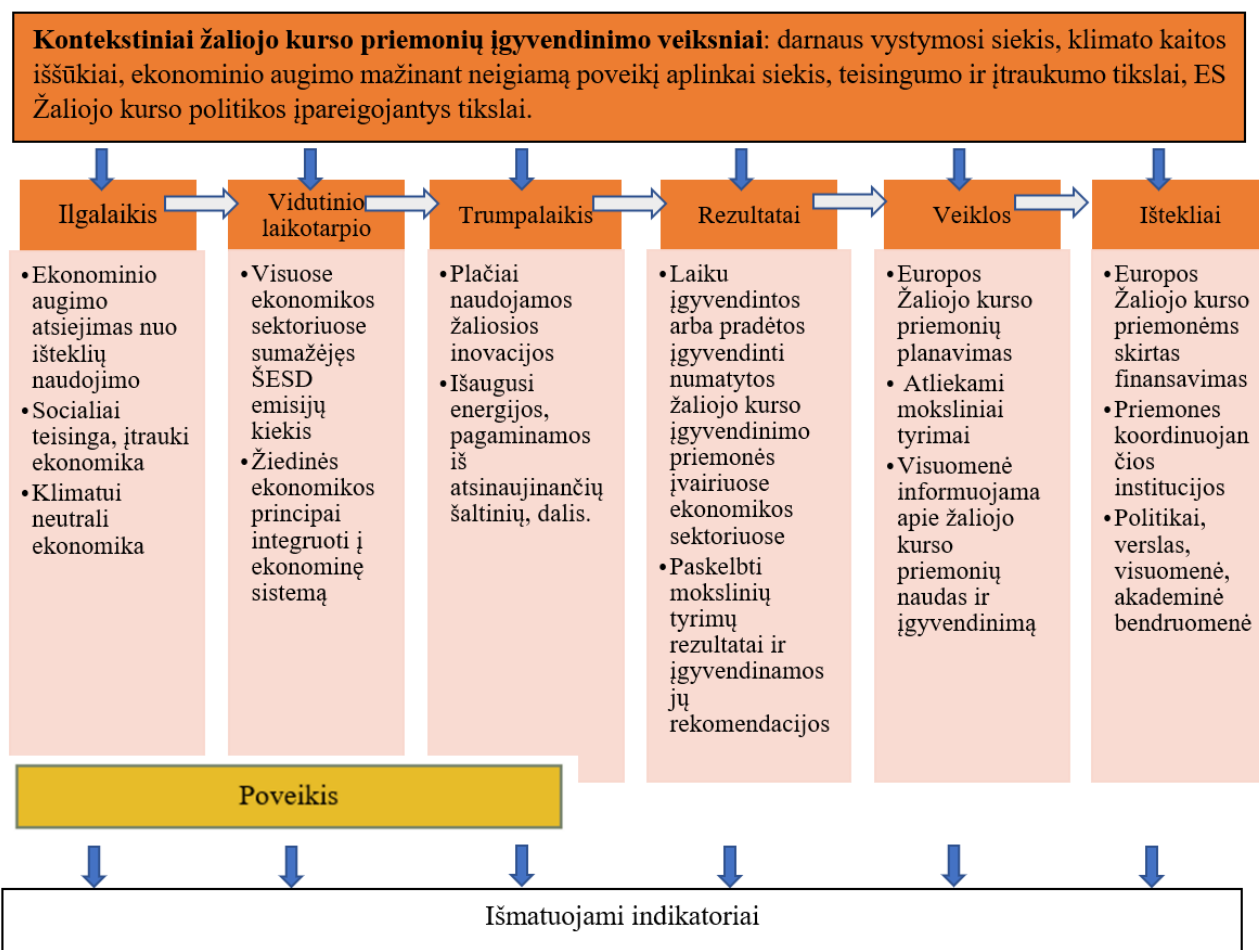
Kaip minėta anksčiau, egzistuoja didelė vertinimo priegų ir būdų įvairovė, o konkretaus vertinimo tipo ir priegos pasirinkimas priklauso nuo daugybės faktorių: vertinimo tikslo, uždavinių, konteksto ir t.t. Šiame darbe atliekamo vertinimo kontekstas yra žaliosios ekonomikos, tiksliau, žaliojo kurso, kaip vieno iš būdų daryti įtaką žaliosios ekonomikos realizavimui, priemonių įgyvendinimas. Šių priemonių tikslas ir reikalingumas išsamiai aptartas ankstesniuose poskyriuose, akcentuojant jų ryšį su darniu vystymusi bei pagrindžiant žaliosios ekonomikos siekiamų pokyčių reikšmę. Todėl ankstesni šio skyriaus poskyriai, skirti žaliosios ekonomikos ir žaliojo kurso sąvokų teoriniams aspektams, sąvokų tarpusavio ryšiams bei ryšiams su darbiu vystymusi atskleisti, yra laikytini atliksimo išankstinio vertinimo kontekstu.

Sudaroma išankstinio vertinimo metodika remiasi teorija grįsto vertinimo prieiga. Būdų, kaip šią priegą panaudoti vertinimo metu yra ne vienas, todėl šiame darbe sudaroma išankstinio vertinimo metodika derina du akademinėje literatūroje dažnai sutinkamus ir ankstesniame poskyryje aptartus teorija grįsto vertinimo būdus – programos loginio modelį ir kaitos teoriją. Abu šie teorija grįsto vertinimo būdai akademinėje literatūroje pripažįstami kaip tinkami išankstiniams vertinimams atlikti (pvz., Cullen et al., 2007). Programos loginis modelis padeda atskleisti bendrą intervencijos logiką, o kaitos teorija – išryškinti priežastinius ryšius tarp kiekvienos programos dalies, rekonstruoti poveikio kelią (t.y. retrospektyviai ir nuosekliai paaiškinti intervencijos logiką, paaiškinant kaip numatytas tikslas yra įgyvendinamas). Akademiniai autoriai, pvz., Mayne (2017), pastebi, kad tinkamas būdas rekonstruoti poveikio kelią yra programos loginio modelio sukūrimas ar atkūrimas. Taigi, galima teigti, kad šie du teorija grįsto vertinimo būdai papildo vienas kitą.

Programos loginį modelį (4 pav.) sudaro kelios pagrindinės dalys – programoje numatyti ištekliai, planuojamos veiklos, veiklų rezultatai, poveikis (trumpo, vidutinio bei ilgo laikotarpio), bei

kontekstiniai veiksniai, tokie kaip aplinka, politinis klimatas ir panašūs. Šį modelį papildžius kaitos teorijai būdingais aspektais – poveikio keliu, priežastiniais ryšiais bei išankstinėmis prielaidomis – gauname išbaigtą išankstinio vertinimo modelio paveikslą (jis pavaizduotas 6 pav.). Derėtų patikslinti, kad programos loginiam modeliui būdingi kontekstiniai veiksniai ir kaitos teorijai būdingos išankstinės prielaidos šiuo atveju suprantamos kaip tapačios sąvokos. Kaip šiame poskyryje užsiminta kiek anksčiau, 1.1 ir 1.2 poskyriuose aptartos žaliosios ekonomikos, žaliojo kurso koncepcijos ir sąajos, jų ryšiai su darniu vystymusi šiame darbe atliekamo vertinimo rėmuose yra laikomi vertinimo modelio kontekstiniais veiksniais.

Minėtieji ankstesniame (1.3) poskyryje pateikti vertinimo modeliai (metodikos) nekonkretūs ir abstraktūs, kadangi jų paskirtis – iliustruoti bendrą išankstinio vertinimo logiką. Šiame darbe bus vertinamos žaliosios ekonomikos, o konkrečiau – Europos žaliojo kurso įgyvendinimo priemonės, todėl svarbu papildyti vertinimo modelį būtent žaliajam kursui ir žaliajai ekonomikai būdingu kontekstu. Apačioje pateikiama žaliojo kurso įgyvendinimo priemonių išankstinio vertinimo metodika, sudaryta derinant kaitos teoriją bei programos loginį modelį (8 pav.).

8 pav. Žaliojo kurso įgyvendinimo priemonių išankstinio vertinimo metodika a. Sudaryta autorės.

Svarbu paaiškinti, kaip 8 paveiksle pateikta metodika buvo sukonstruota. Reikia pripažinti, kad pateikiama metodika gana supaprastinta dėl šio darbo apimties apribojimų, todėl analizuojami tik pasirinkti ir į metodiką traukti veiksniai. Siekiant atskleisti jų pasirinkimo logiką, kiekviena sudedamoji dalis bus aptarta atskirai. Vertinimo metodikos sudedamosios dalys aptariamos tokia pat eilės tvarka, kaip ir 8 paveiksle, žvelgiant iš viršaus į apačią bei iš kairės į dešinę.

Į žaliajo kurso priemonių vertinimo metodiką įtraukti penki **kontekstiniai veiksniai**: darnaus vystymosi siekis, klimato kaitos iššūkiai, ekonominio augimo mažinant neigiamą poveikį aplinkai siekis, teisingumo ir įtraukumo tikslai, ES Žaliajo kurso politikos įpareigojantys tikslai. Kaip minėta kiek anksčiau, kontekstiniai veiksniai įtraukti remiantis 1.1 ir 1.2 poskyriuose aptartais žaliosios ekonomikos ir žaliajo kurso aspektais. Minėtuose poskyriuose atskleista, kad žaliojo kursas, kaip žaliosios ekonomikos politinė įgyvendinimo priemonė, yra būdas siekti darnaus vystymosi tikslų – tvarios ekonominės aplinkos apsaugos ir socialinės sričių sinergijos. Žalioji ekonomika gali būti vertinama kaip atsakas į keletą tarpusavyje susijusių krizių ir vienas iš būdų spręsti iššūkius, sukeltus klimato kaitos, taršios ir intensyviu gamtinių išteklių (iš)naudojimu paremtos šiuolaikinės ekonomikos sistemos, prastėjančios ekologinės būklės. Vienas iš dažniausiai minimų žaliosios ekonomikos siekių yra ekonominis augimas, kuris pasiekiamas kiek įmanoma mažinant neigiamą poveikį aplinkai. Šis siekis taip pat minimas ir Europos Komisijos paskelbtame Europos žaliajo kurso komunikate (Europos Komisija, 2019). Taip pat labai svarbus žaliosios ekonomikos aspektas yra socialinės darnaus vystymosi dimensijos traukimas, t.y. dėmesys ne tik ekologiškai tvariam ekonominiam augimui, tačiau ir įtraukumui, socialiniam teisingumui, atsižvelgiant į pažeidžiamas visuomenės grupes, taip pat į pilietinės visuomenės nuomonę ir balsą vykdant žaliajo kurso įgyvendinimo priemones. Dar vienas svarbus kontekstinis veiksnys yra ES valstybių narių įsipareigojimas įgyvendinti Europos žaliajo kurso politiką. Europos žaliajo kurso privalomumas įteisintas 2021 metų birželį priimtame Europos klimato teisės akte – šiame reglamente ne tik įtvirtintas neutralumo klimatui siekis, tačiau ir pabrėžtas mokslininkų, atliekančių tyrimus ir konsultuojančių ES klimato kaitos iššūkių tema, vaidmuo bei visuomenės įtraukimo svarba (Europos klimato teisės aktas, 2021 m. birželio 30d., Nr. 2021/1119). Taip pat svarbu pabrėžti tai, kad šio teisės akto tipas yra reglamentas, todėl jis yra visuotinai privalomas ir turi būti įgyvendintas visa apimtimi. Dėl visų aukščiau išvardintų priežasčių pasirinkti kontekstiniai veiksniai buvo įtraukti į vertinimo metodiką.

Poveikis vertinimo metodikoje suprantamas kaip vertinamos programos – šiuo atveju, Europos žaliajo kurso – įtaka ir reikšmė, turima (ar turėsima) programą įgyvendinus. Aptariamame loginiame modelyje poveikis padalintas į ilgąjį, vidutinį bei trumpąjį laikotarpius. **Ilgojo laikotarpio** žaliajo kurso priemonių **poveikis** turėtų vesti link trijų pagrindinių pasekmių: ekonominio augimo atsiejimo nuo išteklių naudojimo, socialiai teisingos, įtraukios bei klimatui neutralios ekonomikos. Derėtų atkreipti dėmesį, kad ilgalaikis poveikis stipriai susietas su ankstesnėje pastraipoje minėtais kontekstiniais veiksniais – galima teigti, kad kontekstiniai veiksniai suponuoja siekiamo poveikio kryptį. Sėkmingas žaliajo kurso priemonių įgyvendinimas ilguoju (10 metų ir ilgesniu) laikotarpiu turėtų lemti reikšmingas ekonominės sistemos transformacijas. Žaliajo kurso komunikate deklaruojama, kad šios politikos tikslas yra „pertvarkyti ES į teisingą ir klestinčią visuomenę, pasižyminčią modernia, efektyviai išteklius naudojančia ir konkurencinga ekonomika, kurioje 2050 m. visai nebus grynojo išmetamo šiltnamio efektą sukeliančių dujų kiekio, o ekonomikos augimas bus atsietas nuo išteklių naudojimo“ (Europos Komisija, 2019). Todėl galima teigti, kad tinkamai įgyvendinus žaliajo kurso priemones, šie tikslai bus pasiekti; kitaip tariant, šioje metodikoje ilgojo **laikotarpio poveikis** atliepia žaliajo kurso **tikslą**.

Kadangi vertinimo metodika sukonstruota pasitelkiant kaitos teoriją, svarbu atskleisti priežastinius ryšius tarp atskirų metodikos modelio sudėtinių dalių, pradedant nuo analizės, ar ilgalaikis poveikis bus nulemtas vidutiniu laikotarpiu (5 – 10 metų) pasiekto poveikio. **Vidutinio laikotarpio poveikis** įvardytas kaip visuose ekonomikos sektoriuose sumažėjęs šiltnamio efektą sukeliančių dujų (ŠESD)

emisijų kiekis bei žiedinės ekonomikos principų integraciją į ekonominę sistemą. Siekiant ambicingo tikslo iki nulinio sumažinti grynąjį ŠESD emisijų kiekį iki 2050 metų, natūralu, kad kiekviena ES narė turi reikšmingai prisidėti. Taip pat svarbu užtikrinti, kad emisijos būtų mažinamos visuose ekonominiuose sektoriuose, taip siekiant neutralumo klimatui ne tik taršiausiuose sektoriuose, tačiau visoje ekonominėje sistemoje. Europos Komisija kelia ambicingą tikslą iki 2030 metų ŠESD emisijas sumažinti 55 procentais, lyginant su 1990 metų emisijomis (Europos Komisija, 2019). Tačiau naujausiais Europos Aplinkos Agentūros duomenimis, bent kol kas prognozuojama, kad šis tikslas įgyvendintas nebus (EAA, 2021). Sėkmingai ir efektyviai taikomos žaliojo kurso priemonės, tikėtina, turėtų padėti pasiekti spartesnę ŠESD emisijų mažinimą ir įgalinti pasiekti Europos Komisijos keliamus tikslus.

Dar vienas svarbus žaliojo kurso priemonių poveikis vidutiniu laikotarpiu yra žiedinės ekonomikos principų integracija į ekonominę sistemą. Šiuo metu pasaulyje vyrauja linijinė ekonomika, paremta principu „paimti-pagaminti-išmesti“ (Stankevičienė et al., 2020). Toks modelis yra netvarus, taršus ir keliantis įvairių ekologinių problemų. Žiedinė ekonomika, priešingai nei linijinė, pasižymi uždarumu; tokioje ekonominėje sistemoje ne tik stengiamasi mažinti išteklių naudojimą, bet ir skatinti tvarią gamybą bei vartojimą, mažinti neigiamą poveikį aplinkai (Camilleri, 2018). Galima teigti, kad šių principų integracija gali vesti link klimatui neutralios, ekonominę augimą nuo išteklių naudojimo atsiejiančios, ekonomikos. Tačiau kalbant apie žiedinę ekonomiką, svarbu užtikrinti, kad žiediškumo principų įgyvendinimo būtų siekiama visuose ekonominiuose sektoriuose. Žaliojo kurso komunikate pabrėžiama, kad, nors žiediškumo pirmiausia turėtų būti siekiama ypač ištekliams imliuose sektoriuose (pavyzdžiui, tekstilės pramonėje), žiedinė ekonomika turėtų būti integruoja į visą ekonominę sistemą (Europos Komisija, 2019). Žaliojo kurso komunikate pabrėžiama, kad visiškam pramonės pertvarkymui prireiks mažiausiai 25 metų, tačiau itin svarbu žiedinės ekonomikos principų integraciją prioretizuoti ir įgyvendinti artimiausius penkerius metus (Europos Komisija, 2019). Dėl šios priežasties žiedinės ekonomikos principų integracijos į ekonominę sistemą poveikis priskirtas vidutiniam laikotarpiui.

Toliau sekant kaitos teorijai būdingais priežastiniais ryšiais, svarbu atskleisti, ar jie egzistuoja tarp vidutinio bei trumpojo laikotarpio poveikio. Žaliojo kurso priemonių vertinimo metodikoje **trumpojo laikotarpio poveikis** apima plačiai naudojamas žaliąsias inovacijas bei išaugusią energijos, pagaminamos iš atsinaujinančių šaltinių, dalį.

Žaliąsias inovacijas Europos Komisija apibrėžia kaip inovacijas, „kuriomis akivaizdžiai geriau siekiama darnaus vystymosi tikslo arba padedama jo siekti mažinant poveikį aplinkai, didinant aplinkos atsparumą kylantiems pavojams, arba užtikrinama, kad būtų veiksmingiau ir atsakingiau naudojami gamtos ištekliai“ (Europos Komisija, 2011). Turint omenyje, kad žaliosios ekonomikos apskritai ir žaliojo kurso politikos konkrečiai tikslas yra modernizuoti, transformuoti esamą ekonominę sistemą link tvaresnės, akivaizdu, kad inovacijos, naudojamos įvairiuose ekonominiuose sektoriuose, yra vienas iš kertinių veiksnių šiam tikslui pasiekti. Žaliosios inovacijos, diegiamos visose gamybos ciklo dalyse - išgaunant išteklius, gaminant, vartojant, tvarkant atliekas – leidžia persiorientuoti nuo lininės link žiedinės ekonomikos (Stankevičienė, Nikanorova, 2020). Vis dėlto reikia pabrėžti, kad žaliąsias inovacijas galima pradėti taikyti ir siauresne apimtimi, pavyzdžiui, ne visose, tačiau tam tikrose gamybos ciklo dalyse. Todėl vertinimo metodikoje minimas „platus žaliųjų inovacijų taikymas“ reiškia platų taikymą kalbant apie įvairius ekonomikos sektorius, o ne gamybos ciklą. Dėl šios priežasties žaliųjų inovacijų kūrimas ir diegimas įvairiuose ekonomikos sektoriuose priskiriamas trumpojo laikotarpio poveikiui.

Dar vienas trumpojo laikotarpio poveikis, įvardintas aptariamoje metodikoje, yra išaugusi energijos, gaunamos iš atsinaujinančių šaltinių, dalis, lyginant su energija, gaunama iš tradicinių, neatsinaujinančių gamtinių šaltinių. Daugiausia ŠESD emisijų (2019 metų duomenimis, apie tris ketvirtadalius) susidaro įvairiuose ekonomikos sektoriuose gaminant ir vartojant energiją (Europos Komisija, 2019). Todėl, siekiant ilgesnio poveikio tikslų, tokių kaip visuose ekonomikos sektoriuose sumažėjęs ŠESD emisijų kiekis ar klimatui neutrali ekonomika, svarbu pasiekti, kad iš atsinaujinančių ir tvarių šaltinių pagamintos energijos dalis didėtų visuose ekonomikos sektoriuose. Atsinaujinančių energijos šaltinių efektyvumas, prieinamumas dėl įvairių inovacijų ir technologijų nuolat didėja, todėl galima tikėtis, kad energijos dalis, gaunama būtent iš tokių energijos šaltinių, toliau augs netolimoje ateityje; dėl šios priežasties šis aspektas yra įvardytas kaip trumpojo laikotarpio poveikis.

Rezultatai vertinimo metodikoje nusako tiesioginius „produktus“, sukuriamus aptariamos programos. Šiuo atveju **rezultatai** yra veiklos ar produktai, tiesiogiai sukuriami dėl žaliojo kurso priemonių taikymo. Jie metodikoje įvardijami kaip laiku įgyvendintos arba pradėtos įgyvendinti numatytos žaliojo kurso priemonės įvairiuose ekonomikos sektoriuose bei paskelbtų mokslinių tyrimų rezultatai ir šių tyrimų pagrindu paremtų rekomendacijų įgyvendinimas. Kalbant apie priemones, svarbu atkreipti dėmesį į frazę „laiku įgyvendintos arba pradėtos įgyvendinti“ – kadangi šiame darbe bus atliekamas išankstinis vertinimas, galimas daiktas, kad toli gražu ne visos priemonės bus pradėtos įgyvendinti ar juolab įgyvendinti. Todėl svarbus akcentas tenka žodžiui „laiku“, t.y. bus siekiama įvertinti, ar numatytos priemonės bus realizuojamos nepavėluotai, ar yra apibrėžtas jų taikymo laikotarpis, ar jų taikymas leis pasiekti žaliojo kurso tikslus, numatytus 2050 metams.

Antrasis rezultatų aspektas yra susijęs su moksline produkcija. Kaip minėta kiek anksčiau, Europos klimato teisės akte pabrėžiamas akademinės bendruomenės vaidmuo. Visos ES valstybės narės raginamos įsteigti atskirą instituciją, atsakingą už mokslinių rekomendacijų teikimą nacionalinėms institucijoms (Europos klimato teisės aktas, 2021 m. birželio 30d., Nr. 2021/1119). Toks raginimas indikuoja, kad žaliosios ekonomikos priemonės turėtų būti pagrįstos moksliskai, o ne būti parinktos ir įgyvendinamos mėgėjiškai ar nepagrįstai. Tačiau net ir nesukūrus tokios institucijos, mokslinių tyrimų svarba yra reikšminga. Taip pat svarbu pabrėžti, kad aptariamas rezultatas yra dvipusis, t.y. svarbu ne tik tai, kad būtų kuriama mokslinė produkcija, atliekami tyrimai, kurių pagrindu gali būti kuriamos inovacijos ar technologijos, tačiau ir tai, kad šie tyrimai turėtų praktinį aspektą, (rekomendacijas) kuriomis valstybė galėtų vadovautis.

Rezultatai yra pasiekiami įgyvendinus tam tikras veiklas. Žaliojo kurso priemonių įgyvendinimo vertinimo metodikoje išskirtos tokios **veiklos**: Europos žaliojo kurso priemonių planavimas, atliekami moksliniai tyrimai, bei visuomenės informavimas apie žaliojo kurso priemonių naudas ir įgyvendinimą. Vertinimo metodikoje aptariamų veiklų aptarimą geriausia pradėti nuo pirmosios – priemonių planavimo. Iš pirmo žvilgsnio tai gali pasirodyti savaime suprantamas ar netgi mažareikšmis aspektas, tačiau iš tiesų tai reikšminga veikla, turinti įtakos žaliojo kurso priemonių įgyvendinimui. Ši veikla reikšminga bent dviem aspektais. Pirma, žaliojo kurso priemonės apima itin platų ekonomikos sektorių spektrą, todėl už įvairių priemonių įgyvendinimą yra atsakingos skirtingos institucijos, įtraukiami skirtingos viešojo sektoriaus, verslo, visuomenės grupės, todėl siekiant išvengti chaoso ir neatskaitingumo svarbu atsakingai planuoti ir koordinuoti žaliojo kurso priemonių įgyvendinimą. Antroji priežastis, atskleidžianti priemonių planavimo reikšmę, yra ta, kad žaliojo kurso priemonių įgyvendinimas turės būti planuojamas atsižvelgiant į įvairius kontekstus, pavyzdžiui,

skirtingus šalies regionus, taigi, planavimas turėtų būti taikomas ne tik nacionaliniu, tačiau ir regioniniu ar miestų lygiu (Rivas, Urraca, Bertoldi, Thiel, 2021).

Antroji įvardyta veikla yra moksliniai tyrimai. Kaip jau minėta, jų rezultatai ir poveikis yra itin reikšmingas kalbant apie žaliąjį kursą. Todėl svarbu ne tik vykdyti mokslinę veiklą, tačiau ir ją skatinti. Svarbu pabrėžti, kad mokslinė veikla ne tik yra naudinga kaip inovacijų bei technologijų proveržį užtikrinanti veikla, ar erdvė eksperimentams, tačiau ir kaip socialiai įtrauki veikla, mobilizuojanti ir akademinę bendruomenę nepriklausančias grupes ar asmenis (Europos Komisija, 2019). Mokslo atvėrimas bei piliečių įtraukimas į mokslo veiklą leidžia visuomenei geriau suprasti mokslinių tyrimų pagrindus kuriamas ir taikomas politines priemones, jas aktualizuoja ir taip sustiprina tokių priemonių poveikį (Schonwalder, 2021). Kitaip tariant, svarbu užtikrinti ne tik mokslinės veiklos vykdymą ir tinkamą finansavimą, tačiau ir mokslo įtraukimą bei akademinės bendruomenės ir visuomenės sinergiją.

Trečioji veikla, įtraukta į vertinimo metodiką, yra visuomenės informavimas apie žaliojo kurso priemonių naudas ir įgyvendinimą. Ši veikla glaudžiai susijusi su vienu iš žaliosios ekonomikos tikslų sukurti įtraukia, teisingą visuomenę, minėtą anksčiau. Europos Komisija (2019) nurodo, kad visuomenę įtraukti į klimato kaitos ir tvarumo diskursą planuojama taikant trejopas priemones: informacijos apie klimato kaitos iššūkius sklaidą; bendradarbiavimo, pasiūlymų teikimo, nuomonės išreiškimo erdvių ir platformų kūrimą; bei gebėjimų, reikalingų visuomenėms iniciatyvoms skatinti, stiprinimu. Aktyvų visuomenės į(si)traukimą į žaliojo kurso ir planuojamos ekonomikos transformacijos diskusijas ir įgyvendinimą numato ir Europos klimato teisės aktas (Europos klimato teisės aktas, 2021 m. birželio 30d., Nr. 2021/1119).

Aptartoms veikloms įgyvendinti turi būti užtikrinami atitinkami išteklių. Žaliojo kurso priemonių vertinimo loginiame modelyje įvardijami tokie **ištekliai**: Europos žaliojo kurso priemonėms skirtas finansavimas, priemonių įgyvendinimą koordinuojančios institucijos, bei įvairios suinteresuotosios grupės, tokios kaip politikai, verslas, visuomenė ir akademinė bendruomenė. Finansavimas, ko gero, yra pats svarbiausias aspektas. Europos Komisija per artimiausią dešimtmetį yra pasirengusi kasmet investuoti 260 milijardų eurų žaliojo kurso priemonių įgyvendinimui (Europos Komisija, 2019). Šią sumą sudaro lėšos iš įvairių finansavimo šaltinių, pavyzdžiui „InvestEU“, Europos regioninės plėtros ar Europos socialinį fondo, bei nacionalinių biudžetų ar verslo investicijų (Europos Komisija, 2019). Galima teigti, kad didžiausią grėsmę žaliojo kurso priemonių įgyvendinimui kelia ne finansų trūkumas, o ilgalaikio finansavimo užtikrinimas, t.y. svarbiausia yra ne skiriamos ar skirti planuojamos sumos, o jų ilgalaikiškumas. Antrasis išteklius, reikalingas žaliojo kurso priemonių įgyvendinimui, yra atsakingos skirtingų priemonių įgyvendinimą koordinuojančios institucijos. Kaip minėta kiek anksčiau, plati žaliojo kurso ir žaliosios ekonomikos priemonių aprėptis ir skirtingumas lemia tai, kad jų įgyvendinimą koordinuoja skirtingos ministerijos, agentūros, fondai ar kitos institucijos. Todėl svarbu užtikrinti, kad kiekvienos priemonės įgyvendinimą užtikrintų tinkama institucija, bei tai, kad jos bendradarbiautų tarpusavyje. Trečiasis išteklius, nurodytas vertinimo metodikoje, apima skirtingas suinteresuotas grupes: politikus, verslą, visuomenę ir mokslo bendruomenę. politikai šiuo atveju reiškia ne institucijas, o politinės dienotvarkės formuotojus, kurių išreikšta arba ne politinė valia gali nulemti žaliojo kurso priemonių įgyvendinimo sėkmę. Verslas taip pat svarbus partneris įgyvendinant minėtąsias priemones ne tik todėl, kad dalis jų tiesiogiai susijusios su verslo įsitraukimu (pavyzdžiui, žiedinės ekonomikos principų taikymu pramonėje), tačiau ir dėl minėtų verslo investicijų, bei apskritai išreikšto (ne)palankumo žaliojo kurso priemonėms ar jų įgyvendinimo būdams. Visuomenės vaidmuo išsamiai aptartas ankstesnėse pastraipose ir

poskyriuose, tad čia plačiau išsiplėsta nebus, tačiau verta dar kartą pabrėžti, kad visuomenės į(si)traukimas į žaliojo kurso priemonių įgyvendinimą yra itin svarbi sėkmės sąlyga. Mokslo bendruomenės indėlis siekiant žaliosios ekonomikos bei žaliojo kurso įgyvendinimo taip pat jau aptartas kiek anksčiau; itin pabrėžtinas akademinės bendruomenės indėlis kuriant pagrįstas ir veiksmingas inovacijas bei technologijas, padedančias siekti tvarumo ir darnaus vystymosi tikslų.

Kiekviena iš aptartų žaliojo kurso priemonių įgyvendinimo metodikos modelio dalių yra reikšminga. Taip pat galima pastebėti, kad kiekviena dalis yra susijusi su kitomis, taigi, galima teigti, kad šis modelis padės atkurti kaitos teorija paremtam vertinimui būdingą „poveikio kelią“ ar, kitaip tariant, intervencijos logiką.

Tačiau vien tik išsamaus vertinimo metodikos sudėtinių dalių aptarimo neužtenka pasiruošti vertinimui. Kaip minėta ankstesniame (1.3) poskyryje, vertinimo kriterijai ir klausimai yra itin svarbus ir reikšmingas vertinimo elementas. Šiame darbe taikomoje išankstinio vertinimo metodikoje bus remiamasi šešiais vertinimo kriterijais ir vertinamas numatomų įgyvendinti žaliojo kurso priemonių tinkamumas, efektyvumas, rezultatyvumas, poveikiu, tęstinumas bei nuoseklumas. Dėl išankstinio vertinimo specifikos, daugiausia dėmesio bus skiriama tinkamumo ir nuoseklumo kriterijams.

Išvardintais kriterijais bus vertinamos šios aptartos vertinimo metodikos modelio dalys:

- Būdingos programos loginiam modeliui: ištekliai, veiklos, rezultatai;
- Būdingos kaitos teorijai: programos tikslas, priežastiniai ryšiai, kontekstiniai veiksniai.

Žemiau pateikiamas vertinimo lentelė, kurioje nurodyti vertinimo kriterijai, įvardijama, kokios vertinimo metodikos modelio dalys jais bus vertinamos bei pateikiami konkretūs, žaliajai ekonomikai ir žaliajam kursui vertinti skirti vertinimo klausimai (žr. 8 lentelę).

8 lentelė. Žaliojo kurso įgyvendinimo priemonių išankstinio vertinimo kriterijai ir klausimai. Sudaryta autorės.

Vertinimo kriterijus	Kokia vertinimo metodikos modelio dalis vertinama?	Vertinimo klausimai
Tinkamumas	Žaliojo kurso tikslai (ilgojo laikotarpio poveikis), kontekstiniai veiksniai	Kokie yra numatyti Žaliojo kurso tikslai? Ar jie pagrįsti atsižvelgiant į visuomenės poreikius, socialines ir ekonomines problemas? Ar numatyti tikslai atitinka nacionalinius ir ES keliamus prioritetus? Kokie kontekstiniai veiksniai turi įtakos Žaliojo kurso tikslams? Kokias politikos sritis apima išskelti tikslai?
Efektyvumas	Ištekliai	Kokie ištekliai numatyti Žaliojo kurso tikslams pasiekti? Kaip bus užtikrinama, kad šie ištekliai bus suteikti numatytu Žaliojo kurso priemonių įgyvendinimo laikotarpiu? Kaip bus matuojama, ar Žaliojo kurso rezultatai pasiekiami efektyviai naudojant išteklius? Kaip bus siekiama efektyvaus išteklių panaudojimo ir kas už tai bus atsakingas?
Rezultatyvumas	Veiklos, rezultatai	Ar numatyti Žaliojo kurso tikslai gali būti pasiekti tik numatytų priemonių dėka, ar galimi kiti veiksniai? Kaip bus matuojamas Žaliojo kurso rezultatų pasiekimo laipsnis? Kokios veiklos turi būti įgyvendintos numatytiems rezultatams pasiekti?

Poveikis	Trumpo, vidutinio, ilgo laikotarpio poveikis, poveikio kelias.	Kokie numatyti trumpo, vidutinio ir ilgo laikotarpio Žaliojo kurso priemonių įgyvendinimo socialiniai, ekonominiai padariniai? Ar šie padariniai atitinka visuomenės poreikius? Koks yra rekonstruotas Žaliojo kurso priemonių poveikio kelias?
Tęstinumas	Poveikis, kontekstiniai veiksniai	Ar Žaliojo kurso rezultatai ir poveikis išliks ateityje? ar numatyta, kas užtikrins tęstinumą? Ar ir kiek tęsis teigiami Žaliojo kurso padariniai, pasibaigus finansavimui? Kokie kontekstiniai veiksniai turi ir turės įtakos tęstinumui užtikrinti?
Nuoseklumas	Priežastiniai ryšiai, poveikio kelias.	Ar Žaliojo kurso tikslai ir priemonės yra nuoseklūs ir tarpusavyje susiję? Ar jie susiję su kitomis programomis, vykdomomis regioniniu, nacionaliniu, tarptautiniu lygiu? Ar Žaliojo kursas suderintas su kitomis politikos kryptimis? Kaip Žaliojo kursas suderintas tarp skirtingų institucijų? Ar Žaliojo kurso poveikio kelias yra nuoseklus ir logiškas?

Vertinimo kriterijams priskyrus vertinimo klausimus, papildoma išankstinio vertinimo metodika, pavaizduota 8 paveiksle. Galima palyginti pateikiamą lentelę su ankstesniame (1.3) poskyryje aptartais vertinimo kriterijais ir klausimais, kurie buvo gana abstraktūs ir nepritaikyti konkrečiam objektui vertinti. 8 lentelėje išankstinio vertinimo kriterijai ir klausimai sukonkretinami, suformuluoti atsižvelgiant į vertinimo objektą.

Šiame skyriuje aptarti žaliosios ekonomikos, žaliojo kurso bei išankstinio politikos vertinimo teoriniai aspektai leido sudaryti aukščiau pateikiamą žaliojo kurso priemonių įgyvendinimo išankstinio vertinimo metodiką, ją papildant konkrečiais vertinimo kriterijais ir klausimais, skirtais vertinti atitinkamas vertinimo metodikos dalis. Atkreiptinas dėmesys, kad šioje metodikoje trūksta konkrečių indikatorių, leidžiančių įvertinti vertinimo kriterijų pasiekimo laipsnį. Metodika bus papildyta šiais indikatoriais atsižvelgiant į išvalgas, pateikiamas kitame skyriuje, kuriame analizuojama užsienio šalių patirtis įgyvendinant žaliosios ekonomikos priemones.

2. Žaliosios ekonomikos politinių priemonių taikymo užsienio šalyse analizė

Šiame skyriuje analizuojami praktiniai žaliosios ekonomikos priemonių taikymo užsienio šalyse pavyzdžiai. Svarbus klausimas, kylantis apžvelgiant šalių perėjimą link žaliosios ekonomikos, yra susijęs su matavimo aspektu – kaip išmatuoti ekonomikos „žalumą“? Todėl šios skyriaus pradžioje iš pradžių bus aptariami bendri šalių perėjimo prie žaliosios ekonomikos bruožai, apžvelgiant tokią transformaciją aptariančią mokslinę literatūrą. Ši apžvalga papildys pirmajame darbo skyriuje apžvelgtus teorinius žaliosios ekonomikos aspektus. Tuomet bus aptiriamos skirtingos šalys ir jų patirtis pereinant prie žaliosios ekonomikos, taikoma politika ir žaliosios ekonomikos priemonių taikymo pavyzdžiai.

Siekiant kuo platesnio supratimo apie žaliosios ekonomikos įgyvendinimo priemonių įgyvendinimą, bus apžvelgiamos ne tik ES priklausančios šalys. Tai leis trečiajame darbo skyriuje pateikiamame Europos žaliojo kurso įgyvendinimo priemonių Lietuvoje vertinime apsvastyti žaliojo kurso privalumus ir trūkumus ir suteiks platesnių išvalgų. Eilės tvarka tolesnėse šio skyriaus dalyse aptiriamos šios šalys ir jų patirtis taikant žaliosios ekonomikos priemones: Kanada, Kinija ir Danija. Šių šalių patirtis bus vertinama pasitelkiant pirmajame skyriuje įvardintus vertinimo kriterijus: tinkamumą, efektyvumą, rezultatyvumą, poveikį, tęstinumą bei nuoseklumą.

Remiantis šiame skyriuje atliekama užsienio šalių patirties ir praktikos analize, skyriaus pabaigoje bus pateikiama papildyta Žaliojo kurso įgyvendinimo priemonių išankstinio vertinimo metodika, įvardijant konkrečius vertinimo indikatorius.

2.1. Žaliosios ekonomikos įgyvendinimas ir matavimas

Ankstesniame šio darbo skyriuje apžvelgti teoriniai žaliosios ekonomikos aspektai, sąvokos kilmė bei raida leido susipažinti su žaliosios ekonomikos koncepcija, išryškino sąsajas su darniu vystymosi bei atskleidė apibrėžimo nevienalypiškumą. Šiame poskyryje bus plačiau apžvelgta šalių perėjimo prie žaliosios ekonomikos praktinė pusė, iššūkiai ir patirtys, skirtingose šalyse taikomos žaliosios ekonomikos priemonės. Šis aptarimas ne tik atskleis įvairias žaliosios ekonomikos įgyvendinimo galimybes, tačiau ir leis parinkti tinkamus indikatorius, kuriais galima ne tik matuoti progresą, pasiektą įgyvendinant žaliosios ekonomikos priemones, tačiau ir šalių pasiruošimą tokias priemones taikyti.

Kaip minėta anksčiau, žaliąją ekonomiką galima apibūdinti įvairiai – įvairios organizacijos, bendrijos, akademinės bendruomenės atstovai taiko skirtingus apibrėžimus. Natūralu, kad tokia apibrėžimų ir sąvokų įvairovė lemia skirtumus įgyvendinant žaliosios ekonomikos principus praktikoje. Mokslininkai taip pat pabrėžia konteksto reikšmę – žaliosios ekonomikos priemonių įgyvendinimas šalyje priklauso nuo įvairių politinių, ekonominių, socialinių bei aplinkos veiksnių, veikiančių tarptautiniu, nacionaliniu, regioniniu bei vietiniu lygiu (Bailey ir Caprotti, 2014). Dėl šios priežasties, žaliosios įgyvendinimas įvairiose šalyse skiriasi ir, Bailey'o ir Caprotti'o žodžiais tariant, primena „praktikų mozaiką“ (Bailey ir Caprotti, 2014).

Nors kai kurie mokslininkai perėjimą prie žaliosios ekonomikos įvardija kaip radikalią transformaciją (pvz. Georgeson et al., 2017), toks apibendrinimas nėra tikslus. Ekonomikos perorientavimo nuo „rudosios“ link žaliosios radikalumo laipsnis priklauso nuo įvairių veiksnių, apie kuriuos užsiminta ankstesnėje pastraipoje. Minėtas autorių kolektyvas Bailey'is ir Caprotti'is žaliosios ekonomikos įgyvendinimą sieja ne su radikaliais, o su plataus masto pokyčiais (Bailey ir Caprotti, 2014). Siekdami

įvardyti šiuos plataus masto pokyčius, autoriai žaliosios ekonomikos įgyvendinimą dalija į keturias funkcinės sritis: finansinę, institucinę, reguliacinę bei kultūrinę (Bailey ir Caprotti, 2014). Žemiau pateikiama lentelė su trumpais šių keturių funkcinų sričių apibūdinimais (žr. 9 lentelę).

9 lentelė. Žaliosios ekonomikos įgyvendinimo funkcinų sričių apibūdinimas. Sudaryta autorės, remiantis Bailey ir Caprotti, 2014.

Žaliosios ekonomikos įgyvendinimo funkcinė sritis	Pagrindinės savybės
Finansinė	Žalioji ekonomika kaip globali ekonominė galimybė Rizikos valdymas
Institucinė	Pereinamojo laikotarpio politikos priemonės Regionų atgaivinimas ir konkurencija
Reguliacinė	Standartai ir bendra metrologija Inovacijų pritaikymas (žalioji intelektinė nuosavybė ir patentai)
Kultūrinė	Nauja gamybos ir vartojimo geografija Radikalūs, transformatyvūs, opoziciniai judėjimai

Šią klasifikaciją verta aptarti išsamiau. Kaip matyti iš pateiktos lentelės, finansinė žaliosios ekonomikos funkcinė sritis gali būti suprantama tiek kaip galimybė, tiek būti siejama su rizikomis. Finansinės ir ekonominės galimybės žaliosios ekonomikos sektoriuose, pavyzdžiui, tokiuose kaip vadinamosios „švarios technologijos“ ar atsinaujinanti energetika, kuriamos vystant inovacijas, naujus gamybos būdus, skatinant efektyvų išteklių naudojimą ir konkurencingumą (Barbiroli, 2011). Dar vienas svarbus žaliosios ekonomikos kuriamų finansinių ir ekonominių galimybių aspektas yra vadinamieji „žalieji darbai“ – naujai kuriamos darbo vietos naujuose žaliosios ekonomikos sektoriuose (Sulich ir Zema, 2018). Mokslinėje literatūroje pažymima, kad „žalieji darbai“ yra ne tik svarbus žaliosios ekonomikos elementas, tačiau ir užtikrinantys socialines garantijas, tinkamai apmokami, socialiai įtraukūs (Maclean, Jagannathan, Panth, 2018); galima pastebėti, kad net ir kalbant tik apie išimtinai finansinius žaliosios ekonomikos aspektus, socialinė dimensija nelieka pamirštama. Vis dėlto aptartos finansinės žaliosios ekonomikos įgyvendinimo galimybės taip pat yra siejamos su tam tikromis rizikomis. Bailey‘o ir Caprotti‘o (2014) šias rizikas sieja su per ankstyvu ar pavėluotu įmonių ar sektorių dalyvavimu žaliojoje ekonomikoje, sprendimu joje nedalyvauti, nuostoliais, senųjų rinkų praradimu. Dar viena galima rizika gali būti siejama su aukštais transformacijos kaštais – Halle (2016) pabrėžia, kad ekonomikos perorientavimas link žaliosios ekonomikos yra brangus ir netgi gali būti įvardijamas kaip „prabanga“, kurią ne visi žaliosios ekonomikos dalyviai, tokie kaip valstybės, sektoriai, ar įmonės, gali sau leisti.

Antroji Bailey‘o ir Caprotti‘o minima žaliosios ekonomikos įgyvendinimo funkcinė sritis yra vadinama institucine. Joje veikia įvairios vietinės, regioninės, nacionalinės, tarptautinės institucijos, siekiančios paveikti žaliosios ekonomikos įgyvendinimo procesą ir į jį įsiliesti (Bailey ir Caprotti, 2014). Šių institucinių aktorių tarpusavio sąveika skirtingose šalyse gali smarkiai skirtis, priklausomai nuo institucinės sąrangos ar netgi konkrečios žaliosios ekonomikos įgyvendinimo priemonės ar iniciatyvos pobūdžio (Bailey ir Caprotti, 2014). Šie skirtumai, galima teigti, lemia ir pereinamojo laikotarpio politikos priemonių skirtingumą, taikomą skirtingose šalyse, regionuose, gamybos sektoriuose ir t.t. Bailey‘o ir Caprotti‘o (2014) kaip vieną iš institucinės funkcinės srities

savybių pamini regionų atgaivinimą ir konkurenciją. Į klausimą, kodėl pabrėžiama regioninė, o ne, pavyzdžiui, nacionalinė ar tarptautinė plotmė, galima atsakyti prisimenant, kad svarbus žaliosios ekonomikos aspektas yra įtrauktis bei 2 lentelėje kiek anksčiau išvardintus žaliosios ekonomikos bruožus, vienas kurių yra įvardijamas kaip „Teisingumas tarp skirtingų kartų ir regionų“. Skirtingi regionai pasižymi skirtingomis problemomis, istorija, gaminama produkcija, gamybos modeliais, todėl įgyvendinant žaliosios ekonomikos priemones svarbu atsižvelgti į regioninę specifiką, skatinti regionų konkurencingumą. Bailey'o ir Caprotti'o pabrėžiamą regionų svarbą siekiant žaliosios ekonomikos įgyvendinimo atliepia ir daugiau akademikų, pavyzdžiui, Gibbs'as ir O'Neill (2017), kurie teigia, kad regionai laikytini svarbiais ar net vienais svarbiausių žaliają ekonomikos transformaciją palaikančiais aktoariais ir veiksniais.

Trečioji Bailey'o ir Caprotti'o įvardijama žaliosios ekonomikos įgyvendinimo funkcinė sritis yra reguliacinė. Galima teigti, kad ši sritis yra labiausiai orientuota į praktinį žaliosios ekonomikos priemonių įdiegimą. Autoriai vardija tokius reguliacinės funkcinės srities elementus kaip standartai, metrologija, žalioji intelektinė nuosavybė bei patentai (Bailey ir Caprotti, 2014). Derėtų atkreipti dėmesį, kad poreikis sureguliuoti žaliosios ekonomikos inovacijas, technologijas, priemones ir kitus aspektus atsiranda tiek nacionalinėje, tiek tarptautinėje erdvėje (Bailey ir Caprotti, 2014). Pastaroji yra ypač svarbi, kadangi ekonomiškai labiau išsivysčiusios šalys sukuria ir, tikėtina, sukurs daugiau naudingų inovacijų ir technologijų, todėl jų prieinamumas yra būtinas besivystančioms šalims (Bailey ir Caprotti, 2014). Kaip pabrėžia Zhao, Jiang'as ir Wang'as (2019), tinkamas reguliavimas, leidžiantis pasinaudoti mokslo žiniomis ir pritaikyti naujas technologijas mažiau išsivysčiusios ir „besivejančiose“ šalyse, yra ypač svarbus sėkmingos žaliosios ekonomikos transformacijos veiksnys.

Ketvirtoji ir paskutinė funkcinė žaliosios ekonomikos įgyvendinimo sritis, anot Bailey'o ir Caprotti'o, yra kultūrinė. Ši autorių išskiriama funkcinė sritis yra ne tik plačiausia, bet ir mažiausiai apibrėžta. Bailey's ir Caprotti's pažymi, kad ši sritis apima tokius skirtingus aspektus kaip įvairūs „žalieji“ produktai, paslaugos, kultūros, ekonominiai veiksniai bei radikalūs ir/ar opoziciniai judėjimai. 9 lentelėje įvardyta šios funkcinės srities savybė „nauja gamybos ir vartojimo geografija“ gali ir turėtų būti suprantama ne tik kaip fizinių gamybos ir vartojimo geografijos ribų išplėtimas į naujas rinkas, tačiau ir kaip elgesio pokyčiai, pereinant link tvaresnių alternatyvų produktus bei paslaugas gaminant ir vartojant (Bailey ir Caprotti, 2014). Bailey's ir Caprotti's kultūrinei funkcinėi sričiai taip pat priskiria radikalius, transformatyvius, opozicinius socialinius judėjimus, kurie, autorių teigimu, reaguodami į tai, kaip žaliosios ekonomikos priemonės yra įgyvendinamos, prisideda prie šio įgyvendinimo formavimo. Autoriai kaip pavyzdį mini Jungtinėje Karalystėje kilusį „Perėjimo tinklą“ (angl. Transition Network) judėjimą, kuris iš gana nedidelio protesto išaugo į tarptautinio masto organizaciją, turinčio nemažą įtaką (Bailey ir Caprotti, 2014). Ši organizacija nėra gerai žinoma Lietuvoje, tad kaip papildomą pavyzdį socialinių judėjimų, siekiančių pakeisti ar pagreitinti perėjimą prie tvarios, žaliosios ekonomikos, galima įvardinti tokius judėjimus kaip „Penktadieniai už ateitį“ (angl. *Fridays for Future*) ar „Išnykimo sukilimą“ (angl. *Extinction Rebellion*), kurie veikia ir Lietuvoje; tiesa, derėtų pripažinti, kad šie judėjimai (bent kol kas) nėra itin įtakingi.

Aukščiau pateiktas keturių žaliosios ekonomikos įgyvendinimo funkcinų sričių aptarimas reikšmingas dėl keleto priežasčių. *Pirma*, parodyta žaliosios ekonomikos įgyvendinimo galimybių spektras ir įvairiapusiškumas. Šį įvairiapusiškumą taip pat galima įvardyti kaip horizontalumą – žalioji ekonomika apima įvairias sritis, tačiau tarp šių sričių nėra aiškios hierarchijos, t.y., nė viena iš išvardintų funkcinų sričių nėra svarbesnė už kitas siekiant įgyvendinti žaliosios ekonomikos priemones. *Antra*, funkcinų sričių aptarimas atskleidžia, kad siekiant žaliosios ekonomikos

įgyvendinimo veikia įvairūs skirtingi aktoriai vietiniu, regioniniu, nacionaliniu bei tarptautiniu lygiu. Tai taip pat pabrėžia žaliosios ekonomikos įvairialypiškumą. *Trečia*, atskleidžiama, kad žaliają ekonomiką ir jos įgyvendinimą, priemones, kontekstą galima vertinti iš įvairių perspektyvų. *Galiausiai* derėtų pabrėžti tai, kad kiekviena iš išvardintų sričių - finansinė, institucinė, reguliacinė bei kultūrinė – yra tarpusavyje susijusios, tad tinkamas žaliosios ekonomikos vertinimas turi būti kontekstinis, t.y. atsižvelgiantis į įvairias sritis.

Aptartas žaliosios ekonomikos įvairialypiškumas, horizontalumas, platus galimų įgyvendinimo priemonių spektras sukelia sunkumų siekiant išmatuoti ekonomikos „žalumą“ bei progresą siekiant žaliosios ekonomikos tikslų. Sieki įvertinti žaliosios ekonomikos įgyvendinimo lygį taip pat apsunkina jau minėtas vieno tikslaus žaliosios ekonomikos apibūdinimo nebuvimas. Prisimenant 1 lentelę, kurioje patikti įvairūs skirtingų organizacijų bei akademikų naudojami žaliosios ekonomikos apibūdinimai, galima pastebėti, kad vienuose jų pabrėžiamas ekonominis augimas, kituose – žmonių gerovė ar kiti aspektai. Tai nulemia ir naudojamus žaliosios ekonomikos matavimo indikatorius – jei organizacija akcentuoja ekonominį augimą, mažiau dėmesio bus skirta matuoti gerovės rodiklius, ir panašiai.

Vertingą ir skirtumus atskleidžiančią įvairių žaliosios ekonomikos matavimo indeksų apžvalgą pateikė Ryszawska (2015). Savo darbe autorė palygina net devynis skirtingus indeksus, aptaria juose naudojamas žaliosios ekonomikos indikatorių tematinės sritis bei konkrečius indikatorius. Ryszawska (2015) apžvelgia šių organizacijų ar autorių naudojamus žaliosios ekonomikos matavimo indeksus: 2010 ir 2014 metais pateiktą Globalų žaliosios ekonomikos indeksą (GŽEI), kurį sukūrė organizacija Dvigubas pilietis (angl. *Dual Citizen*), 2010 metų Globalaus žaliojo augimo instituto (toliau GŽAI), 2011 metų EBPO, 2012 metų EAA, 2012 metų JTAAP, 2012 Pasaulio Banko, 2013 metų bendrą GŽAI, JTAAP ir Pasaulio Banko organizacijoms bendradarbiaujant sukurtą indeksą, bei 2013 metų autorės Ryszawska'os sukurtą indeksą. Visi šie indeksai palyginti pagal penkias tematinės sritis, taip atskleidžiant, ar minėtieji indeksai aprėpė jas visas, ar dalį. Pasirinktos tematinės sritys yra šios: Aplinka, Valstybės politika, Socialiniai aspektai ir Gerovė, Ekonomika, Žaliosios ekonomikos sektoriai (Ryszawska, 2015).

Šiame darbe kiekvienas iš šių indeksų nuodugniai apžvelgiamas nebus, bet prasminga pateikti šių indeksų palyginimą, atliktą Ryszawska'os. Nors autorės apžvelgti žaliosios ekonomikos matavimo indeksai yra sukurti beveik prieš dešimtmetį (nuo tol jų sukurta ir naujesnių), tačiau jų apžvalga atskleidžia, kokios tematinės sritys yra išryškintos bei kokios galimos konkretnės, siauresnės indikatorių grupės šioms tematinėms sritims matuoti. Toliau pateikiama lentelė, kurioje palyginami skirtingi žaliosios ekonomikos matavimo indeksai pagal temines sritis bei indeksuose naudotas indikatorių grupes (žr. 10 lentelę).

10 lentelė. Žaliosios ekonomikos indeksų palyginimas. Sudaryta autorės, remiantis Ryszawska, 2015.

		Tematinės sritys				
Metai	Autorius	Aplinka	Valstybės politika	Socialiniai aspektai ir gerovė	Ekonomika	Žaliosios ekonomikos sektoriai
		Indikatorių grupė				
2010	GŽEI		Valstybės politika; Lyderystė		Investicijos į "švarios" technologijas	Tvarus turizmas

2010	GŽAI	Gamtiniai ištekliai; Ekosistemos; Klimatas ir oro kokybė		Gerovė	Ekonomika	
2011	EBPO	Mažo anglies dioksido kiekio ir tausaus išteklių naudojimo ekonomika, gamtinių turtų apsauga.	Tinkamos politikos įgyvendinimas ir ekologiško augimo teikiamų ekonominių galimybių naudojimas	Su aplinka susijusi gyvenimo kokybė	Socioekonominės problemos	
2012	EAA	Ekosistemų atsparumo užtikrinimas		Socialinio teisingumo didinimas ir sąžiningas naštos pasidalinimas	Išteklių efektyvumo didinimas	
2012	JTAAP	Aplinka	Valstybių politika ir veiksmai	Gyvenimo kokybė ir socialinis teisingumas		
2012	Pasaulio Bankas	Aplinka		Visuomenė	Ekonomika	
2013	Bendras GŽAI, JTAAP ir Pasaulio Banko indeksas	Gamtiniai turtai; Aplinka ir efektyvus išteklių naudojimas.	Valstybės politika, skatinanti žaliąją ekonomiką.	Su aplinka susijusi gyvenimo kokybė	Socioekonominės problemos	
2013	Ryszawska	Gamtiniai turtai; Išteklių vartojimas; Emisijos, tarša, atliekos	Aplinkos apsaugos strategijos ir politikos priemonės	Skurdas ir socialinė nelygybė	Ekonomika	Žaliosios ekonomikos sektoriai
2014	GŽEI	Aplinka ir Gamtiniai turtai	Lyderystė ir klimato kaita		Rinkos ir investavimas	Efektyvumui svarbūs sektoriai

Galima pastebėti, kad ne visuose apžvelgtuose indeksuose pasirinktos indikatorių grupės yra konkrečios – kai kurios jų itin plačios, pavyzdžiui „ekonomika“ ar „aplinka“. Aukščiau pateikiamas įvairių žaliosios ekonomikos įgyvendinimo matavimo indeksų palyginimas leidžia daryti keletą išvadų. Pirma, skirtingų organizacijų ar autorių pasirinktos tematinės sritys dažniausiai apima aplinką, socialinius aspektus ir gerovę bei ekonomiką, todėl galima teigti, kad beveik visuose indeksuose yra atliepiamos darnaus vystymosi dimensijos. Antra, indikatorių grupės skirtinguose indeksuose gali būti tiek itin plačios ir nekonkrečios, tiek siauros ir įvardijančios aiškius kriterijus. Trečia, paradoksalu, tačiau žaliosios ekonomikos indeksai retai įtraukia specifinių žaliosios ekonomikos sektorių vertinimą.

Konkrečių indikatorių pasirinkimas turi tiesioginės įtakos vertinimo objektui, kitaip tariant, galima prisiminti aksiomą, teigiančią, kad tai, kas matuojama, yra ir valdoma (angl. *What gets measured gets managed*). Kaip teigia Ryszawska (2015), konkrečių žaliosios ekonomikos matavimo indikatorių pasirinkimas yra ne tik itin svarbus praktiniam žaliosios ekonomikos įgyvendinimo vertinimui, tačiau ir viena sunkiausių užduočių, kadangi indikatorių ir rodiklių sąrašas, galima sakyti, yra begalinis. Iš

lentelės viršuje galima pastebėti, kad net ir indikatorių grupių pasirinkimas yra gana subjektyvus, todėl konkrečių indikatorių ir rodiklių pasirinkimas yra dar mažiau apibrėžtas.

Įvairių žaliosios ekonomikos indeksų apžvalga nesuteikia vieno recepto (iš)matuoti žaliosios ekonomikos įgyvendinimo laipsnį, tačiau atskleidžia įvairius galimus pasirinkimus. Šią įvairovę papildoma ir aukščiau pateikiamas Bailey'o ir Caprotti'o žaliosios ekonomikos funkcinių sričių aptarimas – kaip nėra vieno visuotinai priimtino žaliosios ekonomikos apibrėžimo, taip nėra ir vieno būdo išmatuoti jos įgyvendinimą. Įvairios organizacijos, kaip ir įvairios šalys, skirtingai įgyvendina žaliosios ekonomikos priemones ir naudoja skirtingas priegas ar būdus jų įgyvendinimą vertinti. Todėl tikslinga šiame poskyryje trumpai aptartus teorinius žaliosios ekonomikos įgyvendinimo vertinimo aspektus papildyti valstybių taikomomis praktikomis.

Tolesniuose poskyriuose bus aptariama žaliosios ekonomikos priemonių įgyvendinimo patirtis Kanadoje, Kinijoje ir Danijoje. Šios šalys pasirinktos dėl skirtingų žaliosios ekonomikos įgyvendinimo strategijų ir tikslų. Taip pat siekta atsižvelgti į geografią bei regioninę specifiką, todėl pasirinktos šalys skirtinguose žemynuose, pasižyminčios savitomis demografinėmis charakteristikomis. Tokių tarpusavyje skirtingų valstybių pasirinkimas atliepia ir šiame darbe ne kartą minėtą žaliosios ekonomikos sąvokų, įgyvendinimo strategijų, priemonių pasirinkimo, vertinimo požiūrių įvairovę. Ši įvairovė leis patobulinti žaliosios ekonomikos priemonių, numatytų Žaliojo kurso politikoje, vertinimo metodiką.

Kaip minėta šio skyriaus įvadinėje dalyje, minėtųjų užsienio šalių patirtis įgyvendinant žaliosios ekonomikos priemones bus vertinama pagal šešis vertinimo kriterijus. Šie kriterijai vertinami iš dalies remiantis vertinimo klausimais, pateiktais 1.4 dalyje (8 lentelė). Tiesa, užsienio šalių patirtis bus vertinama kiek siauresne apimtimi, todėl vertinimo klausimų yra mažiau. Žemiau pateikiama lentelė, kurioje nurodomi užsienio šalių žaliosios ekonomikos įgyvendinimo politinių priemonių vertinimo kriterijai ir klausimai (11 lentelė).

11 lentelė. Žaliosios ekonomikos priemonių įgyvendinimo užsienio šalyse vertinimo kriterijai ir klausimai. Sudaryta autorės.

Vertinimo kriterijus	Vertinimo klausimai
Tinkamumas	Kokie pagrindiniai teisės aktai apibrėžia žaliosios ekonomikos tikslus? Kokie yra žaliosios ekonomikos tikslai ir kokios priemonės joms įgyvendinti yra numatytos? Ar jie pagrįsti atsižvelgiant į visuomenės poreikius, socialines ir ekonomines problemas?
Efektyvumas	Kokie ištekliai numatyti žaliosios ekonomikos tikslams pasiekti? Kas atsakingas išteklių efektyvų panaudojimą ir kaip šis efektyvumas matuojamas?
Rezultatyvumas	Ar ir kaip matuojamas žaliosios ekonomikos rezultatų pasiekimo laipsnis?
Poveikis	Kokie yra trumpo, vidutinio ir ilgo laikotarpio žaliosios ekonomikos įgyvendinimo socialiniai, ekonominiai padariniai? Ar šie padariniai atitinka visuomenės poreikius?
Tęstinumas	Ar žaliosios ekonomikos rezultatai ir poveikis yra tvarūs, ar užtikrintas jų tęstinumas?
Nuoseklumas	Ar žaliosios ekonomikos tikslai ir priemonės yra nuoseklūs ir tarpusavyje susiję? Ar jie susiję su kitomis programomis, vykdomomis regioniniu, nacionaliniu, tarptautiniu lygiu?

Remiantis aukščiau pateikiama lentele, tolesniuose poskyriuose bus aptariamas žaliosios ekonomikos įgyvendinimas Kanadoje, Kinijoje bei Danijoje.

2.2. Žaliosios ekonomikos politinių priemonių taikymo Kanadoje analizė

Praėjusio amžiaus pabaigoje Kanada pasižymėjo kaip aktyvi klimato politikos dalyvė pasaulio arenoje, entuziastingai palaikė Kioto protokolo, kuriuo siekta sumažinti ŠESD emisijas, pasirašymą 1997 metais (Maciunas ir de Lassus Saint-Genis, 2018). Aptariamam laikotarpiu Kanadoje paskelbti bent keli nacionaliniai planai, skirti mažinti neigiamą poveikį aplinkai, tačiau jie nebuvo nei ambicingi, nei įgyvendinti praktikoje (Maciunas ir de Lassus Saint-Genis, 2018). Todėl juos galima laikyti kaip skirtus tarptautinei retorikai palaikyti, o ne spręsti klimato kaitos problemoms. 2006 – 2015 metais Kanados klimato kaitos politiką diktavo konservatorių vyriausybė, skeptiškai nusiteikusi tiek Kioto protokolo, tiek apskritai Kanados vaidmens tarptautinėje klimato kaitos politikoje atžvilgiu (Maciunas ir de Lassus Saint-Genis, 2018). Naujoji vyriausybė siekė Kanadą paversti „energetikos supervalstybe“ (O’Manique, 2017), todėl įvairūs apribojimai, ŠESD emisijų mažinimo įsipareigojimai buvo suprantami kaip kliūtis ekonominiams tikslams pasiekti. Į ambicingus ŠESD emisijos mažinimo tikslus, įvardytus Kioto protokole, nuspręsta apskritai nebeatsižvelgti, ir galiausiai 2011 metais Kanada iš minėtojo susitarimo pasitraukė (Lederer, 2020).

Kanados laikysena klimato politikos atžvilgiu drastiškai pasikeitė nuo 2015 metų, kai Harper’io vyriausybę pakeitė liberalai. Šį pokytį iliustravo palaikymas 2015-ųjų metų Paryžiaus susitarimui, kuriuo siekta mažinti klimato kaitos padarinius (Maciunas ir de Lassus Saint-Genis, 2018). Suintensyvėjusią retoriką ir aktyvią tarptautinę klimato politiką lydėjo žingsniai vidaus politikoje. 2016 metais priimta „Kanados švaraus augimo ir klimato kaitos programa“, kurioje numatyta ne tik ŠESD emisijų mažinimo etapai, tačiau užsiminta ir apie posūkį link žaliosios ekonomikos; tiesa, šiai tema skirta vos 8 ir 86 programos puslapių (Government of Canada, 2016). Ši programa yra pirmasis nacionalinis klimato kaitos veiksmų planas.

2020 metais Kanados Aplinkos ir klimato kaitos ministerijos paskelbtas žaliosios ekonomikos gaires Kanadoje nubrėžiantis dokumentas „Sveikos aplinkos ir sveikos ekonomikos planas“. Šis nacionalinis (federalinis) planas nurodo pagrindines Kanados žaliosios transformacijos kryptis ir remiasi ankstesniais aktais ir dokumentais. Plane pabrėžiama žaliosios ekonomikos svarba, įvardijamas ir siekiamas tikslas – ne tik Kanados ekonomikos atsigavimas po COVID-19 pandemijos, tačiau ir ilgalaikė ekonominė gerovė, švari aplinka bei perėjimas link mažai anglies dioksido išskiriančių technologijų ekonomikos (Environment and Climate Change Canada, 2020). Paminėtina, kad socialinė sritis šiame plane mažai akcentuojama, daugiausia dėmesio skiriama ekonomikai ir aplinkos apsaugos problemoms.

„Sveikos aplinkos ir sveikos ekonomikos plane“ numatytos ir įvardintos 64 skirtingos nacionalinės politikos priemonės ir programos, skirtos transformuoti Kanados ekonomiką link žalesnės. Viena svarbiausių ir ne vienoje programoje numatytų priemonių yra anglies dioksido apmokestinimas (angl. *carbon pricing*) ir anglies mokestis (angl. *carbon tax*). Ši priemonė remiasi prielaida, kad teršiama tuomet, kai teršti yra pigu, todėl pagrindinis įrankis mažinti taršą yra ją apmokestinimas. Be to, aukšta taršos kaina skatina „švarias“ technologijas bei inovacijas, tad kartu padeda sukurti naujas, „žalias“ darbo vietas. Kitaip tariant, tai būdas spręsti ekonomines, aplinkos apsaugos bei socialines problemas.

Federaliniu lygiu anglies mokestis įvestas tik 2019 metais (Pretis, 2019), tačiau keletas Kanados provincijos jį buvo įvedusios jau anksčiau. Ypač sėkmingas yra Britų Kolumbijos pavyzdys – taikant anglies mokestį, bendros ŠESD emisijos sumažėjo nuo 5 iki 15 procentų (Murray ir Rivers, 2015), o kai kuriuose sektoriuose (pavyzdžiui, transporto) – net 19 procentų (Pretis, 2019). Todėl nenuostabu,

kad šios priemonės taikymą Kanados vyriausybė siekia išplėsti ir palaipsniui didinti. Vienas pagrindinių šio mokesčio bruožų yra neutralumas pajamoms (angl. *revenue neutrality*), t.y. šis mokestis veikia kaip mokesčių perkėlimas – pajamos, gautos surinkus anglies mokestį, skiriamos mažinti mokesčiams kitose srityse (Murray ir Rivers, 2015). Dėl šios priežasties galima įvertinti, kad anglies mokestis ir taršos apmokestinimas yra tinkama priemonė kompleksinėms ekonominėms, aplinkos apsaugos bei socialinėms problemoms spręsti.

Pagrindinis išteklius, numatomas skirti žaliosios ekonomikos priemonėms Kanadoje įgyvendinti yra finansavimas. „Sveikos aplinkos ir sveikos ekonomikos plane“ numatyta, 2020 – 2023 metais skirti daugiau nei 15 milijonų Kanados dolerių (daugiau nei 10 milijonų eurų) įkurti naujai patariamajai institucijai, skirtai konsultuoti apie galimas priemones pasiekti nulinės emisijos tikslą iki 2050 metų (Environment and Climate Change Canada, 2020). Taip pat planuojama skirti daugiau nei 2,6 milijardo Kanados dolerių efektyvesniam energijos suvartojimui namų ūkiuose skatinti, investuoti 287 milijonus Kanados dolerių į nulinės emisijos transporto priemonių programą, investuoti 964 milijonus Kanados dolerių į atsinaujinančios energetikos vystymą (Environment and Climate Change Canada, 2020). Tiksliai visoms žaliosios ekonomikos priemonėms įgyvendinti skirta suma nenurodoma, o taip pat neįvardijama, kas atsakingas už efektyvų finansavimo panaudojimą bei kaip nustatoma, ar skirtos lėšos panaudotos efektyviai.

Bene vienintelis oficialus indikatorius pamatuoti Kanados progresą žaliosios ekonomikos link yra ŠESD emisijos. Kanada yra įsipareigojusi iki 2030 metų ŠESD emisijas sumažinti 30 procentų (lyginant su 2005 metais), o iki 2050 metų pasiekti nulinę emisiją (Environment and Climate Change Canada, 2020). Šio rodiklio duomenys skelbiami Kanados vyriausybės internetiniame puslapyje ir yra viešai prieinami.

Kanadoje jau yra įgyvendinta ne viena žaliosios ekonomikos priemonė, tačiau šalyje vis dar vyrauja „rudoji“ ekonomika, kuriai transformuoti kuriamos įvairios aptartos strategijos. Todėl žaliosios ekonomikos įgyvendinimo poveikį galima vertinti tiek kaip jau pasiektą (trumpo ir vidutinio laikotarpio), tiek kaip planuojamą. Galima pastebėti, kad jau įgyvendintos žaliosios ekonomikos priemonės leido pasiekti nevienareikšmiškai vertintiną poveikį trumpuoju ir vidutiniu laikotarpiu. Anksčiau minėtas anglies mokestis Britų Kolumbijos provincijoje buvo ne tik palankiai įvertintas vietos gyventojų, tačiau ir leido sumažinti ŠESD emisijas (Murray ir Rivers, 2015). Todėl šios priemonės poveikis turėjo teigiamos įtakos tiek aplinkos apsaugai (dėl sumažėjusių emisijų), tiek ekonomikai bei socialinei sričiai (dėl persikirstymo efekto), vertinant trumpuoju bei vidutiniu laikotarpiu. Kita vertus, ne visos žaliosios ekonomikos priemonės susilaukia tokios sėkmės. Ontarijo provincijoje pasikeitus valdančioms partijoms, 2018 metais panaikinta neilgai gyvavusi ŠESD leidimų prekybos sistema (Raymond, 2020). Tai galima vertinti kaip tvarios politikos ir žaliosios ekonomikos tikslų įgyvenimo nesėkmę – ekspertų vertinimu, ši leidimų prekybos sistema būtų leidusi Ontarijo provincijai pasiekti 2020 metams keltus ŠESD emisijų tikslus (Nadel, Gaede, Haley, 2021). Ilgalaikį žaliosios ekonomikos priemonių poveikį Kanadoje vertinti sudėtinga, kadangi dauguma jų įvesto gana neseniai. Taip pat derėtų atkreipti dėmesį, kad žaliosios ekonomikos priemonės iki šios Kanadoje buvo įgyvendinamos sporadiškai, kadangi vieninga strategija nacionaliniu lygiu sukurta tik 2016 metais.

2020 metais paskelbtas „Sveikos aplinkos ir sveikos ekonomikos planas“ yra iš dalies paremtas anksčiau paskelbtais nacionaliniais bei regioniniais dokumentais. Matomos sąsajos ir tarptautiniu lygiu, pavyzdžiui, siekiama įgyvendinti Paryžiaus susitarimo įsipareigojimą sumažinti ŠESD

emisijas, o taip pat atliepiama JT Darnaus vystymosi strategija. Vertinant „Sveikos aplinkos ir sveikos ekonomikos plane“ vadinamas žaliosios ekonomikos priemonės, jos yra susietos su tikslu pasiekti darną tarp aplinkos apsaugos ir ekonomikos. Tačiau pastebėtina, kad nurodytose žaliosiose ekonomikos priemonėse trūksta socialinės sritys, mažai dėmesio skiriama socialinėms problemoms. Vienintelis socialinis aspektas, minimas „Sveikos aplinkos ir sveikos ekonomikos plane“ yra susijęs su čiabuvių bendruomenėmis, kurios dėl istorinių aplinkybių patiria didesnių sunkumų įsiliėti į ekonominį, kultūrinį gyvenimą.

Šiame poskyryje analizuota Kanados patirtis, įgyvendinant žaliosios ekonomikos priemonės, remiantis šešiais vertinimo kriterijais. Žemiau pateikiamoje lentelėje pateikiamas šių kriterijų vertinimas (12 lentelė).

12 lentelė. Žaliosios ekonomikos įgyvendinimo Kanadoje vertinimas. Sudaryta autorės.

Vertinimo kriterijus	Atitikimas kriterijui	Komentaras
Tinkamumas	Iš dalies atitinka	Žaliosios ekonomikos tikslai apibrėžti įvairiose strategijose ir planuose, jiems įgyvendinti taikomos elgesiui pakeisti skirtos priemonės. Žaliosios ekonomikos tikslai atliepia ekonominius ir aplinkos apsaugos visuomenės poreikius, tačiau mažai paliečiama socialinė sritis
Efektyvumas	Neatitinka	Pagrindinis išteklius yra finansavimas, tačiau apžvelgtuose dokumentuose nedetalizuojama kokie žmogiškieji, technologiniai ar kt. ištekliai bus naudojami žaliosios ekonomikos priemonėms įgyvendinti. Nenurodoma, kaip turi būti vertinamas lėšų panaudojimo efektyvumas ir kas už tai atsakingas.
Rezultatyvumas	Iš dalies atitinka	Vienintelis oficialus žaliosios ekonomikos įgyvendinimo indikatorius yra ŠESD emisijų skaičiavimas. Neatsižvelgiama į akademinės bendruomenės siūlomus indikatorius ar rodiklius.
Poveikis	Iš dalies atitinka	Išmatuojamas tik trumpo ir vidutinio laikotarpio žaliosios ekonomikos priemonių poveikis, o ilgalaikis poveikis tik prognozuojamas. Įgyvendinamos priemonės pasižymi teigiamu poveikiu, tačiau šiam poveikiui pasiekti reikalingas nuoseklus priemonių įgyvendinimas.
Tęstinumas	Neatitinka	Nepaisant dabartinės aktyvios tarptautinės pozicijos, Kanada nepasižymi nuoseklumu įgyvendinant žaliosios ekonomikos priemonės. Tam įtakos turi regioniniai skirtumai, svyruojanti politinė valia, gamtiniais ištekliais paremtos ekonomikos svarba, nacionalinės strategijos naujumas.
Nuoseklumas	Atitinka	Žaliosios ekonomikos tikslai ir priemonės yra tarpusavyje susiję. Žaliosios ekonomikos įgyvendinimą apibrėžiantys dokumentai paremti kitais nacionaliniais, regioniniais, tarptautiniais dokumentais, susitarimais.

Apibendrinant Kanados žaliosios ekonomikos vertinimą galima teigti, kad žalioji ekonomika šioje šalyje neatitinka efektyvumo ir tęstinumo kriterijų, iš dalies atitinka tinkamumo, rezultatyvumo bei poveikio kriterijus, ir atitinka nuoseklumo kriterijų. Tokie rezultatai iš dalies nulėmė istoriškai gana svyruojančios politinės pozicijos bei ilgą laiką neegzistavusios vieningos, nacionaliniu lygmeniu žaliosios ekonomikos kryptį ir priemonės įvardijančios strategijos. Taip pat galima pastebėti, kad teigiamą poveikį turi ir plačios visuomenės paramos susilaukė ne vienoje šalyje kontraversiškai vertinama anglies apmokestinimo priemonė. Šios pamokos gali būti naudingos ir Lietuvai ar kitoms žaliosios ekonomikos kryptimi besikeičiančioms valstybėms. Siekiant kuo visapusiškiau apžvelgti žaliają transformaciją ir jos pamokas, kitame poskyryje bus aptariama nuo Kanados ne tik geografiškai, tačiau ir kultūriškai nutolusi Kinija bei jos patirtis, taikant žaliosios ekonomikos priemonės.

2.3. Žaliosios ekonomikos politinių priemonių taikymo Kinijoje analizė

Kinijos augimas vis dar didžiąją dalimi paremtas ypač gausiu gamtinių išteklių naudojimu ir daro nemažą žalą aplinkai, tačiau šalis vis labiau siekia orientuotis į žaliąją ekonomiką ir tvarų augimą. Galima teigti, kad postūmį siekti žaliosios ekonomikos Kinijai suteikė spartaus ekonominio augimo sukeltos neigiamos pasekmės: užteršta gamta, iki sveikatai pavojingo lygio padidėjusi oro tarša, ekonomikos generuojami didžiuliai atliekų srautai. Šios problemos ne tik kelia vis didesnę visuomenės nepasitenkinimą, tačiau jų sprendimas taip pat reikalauja vis didesnių lėšų iš valstybės biudžeto (Linster ir Yang, 2018). Todėl galima teigti, kad žaliąją ekonomiką Kinijoje ne tik suprantama kaip ekologinių problemų sprendimas, tačiau ir kaip ekonomiškai naudinga politika.

Weng, Dong, Wu, Qin (2015) pastebi, kad Kinijos požiūris į tvarumą ir žaliąją ekonomiką keitėsi nuosekliai. Tam įtakos gali turėti faktas, kad Kinija yra valdoma Komunistų partijos, kurioje vyrauja stiprus vadas – autoritetas, priešingai nei Kanadoje, kuri yra demokratija, partijos joje keičiasi pagal rinkėjų pasirinkimus, tad kinta ir vyriausybės požiūris į įvairius reiškinius bei procesus. Kinija, kaip komunistinė valstybė, taip pat pasižymi ir tuo, kad nacionalinės strategijos yra paremtos vadinamųjų penkerių metų planų sudarymu. Tokie planai numato pagrindines gaires, kuriomis bus vadovaujama ateinančius penkerius metus ir apima socialinę, ekonominę bei aplinkos apsaugos sritis (Weng et al., 2015). Penkerių metų planus galima vadinti pagrindiniu dokumentu, nurodančiu žaliosios ekonomikos vystymo(si) gaires.

Dvyliktasis (2011-2015 metų) penkerių metų planas žymėjo ryžtingą Kinijos politikos posūkį žaliosios ekonomikos link. Šiame plane žaliajam vystymuisi skirtas atskiras skyrius, kuriame numatyti privalomi tikslai tokiose srityse kaip žiedinė ekonomika, atsinaujinanti energetika, klimato kaita, taršos kontrolė ir kt. (Weng et al., 2015). Mu (2018) atliktas tyrimas rodo, kad 12-asis penkerių metų planas buvo ne tik ambicingas, tačiau įgyvendintas, o kai kuriose srityse netgi viršytas. Tryliktajame penkerių metų plane žaliasis vystymasis yra viena iš penkių pagrindinių temų (Aglietta, Bai, 2016). Svarbu ir tai, kad žaliosios ekonomikos priemonės įtrauktos į įvairias politikos sritis, pavyzdžiui, infrastruktūrą, finansus, energetiką ar regionų plėtrą (Bertoldi, Eriksgard Melander, Weiss, 2016).

Keturioliktasis penkerių metų planas, apimantis 2021-2025 metų laikotarpį, paskelbtas 2021 metų kovą. Šiam planui dar nepasirodžius, jis jau buvo lyginamas su Europos žaliajo kurso politika (Stern ir Xie, 2020). Šiame plane ne tik pirmą kartą nenurodytas BVP augimo tikslas, tačiau ir iškeltas ambicingas tikslas visiškai panaikinti absoliutų skurdą kaimo vietovėse (United Nations Development Programme [UNDP], 2021). Dar daugiau, nors šiame plane žaliasis vystymasis išliko viena iš penkių pagrindinių temų, tačiau šios temos privalomų įgyvendinti tikslų sumažėjo perpus (iki 5), panaikinus, pavyzdžiui, tokius konkrečius tikslus kaip ŠESD emisijų mažinimas (UNDP, 2021). Galima teigti, kad paskutiniajame penkerių metų plane dėmesys žaliajai ekonomikai yra sumažėjęs, todėl šio plano palyginimas su Europos žaliuoju kursu nėra tinkamas.

Penkerių metų planuose apie numatytas žaliosios ekonomikos priemones užsimenama gana aptakiai, jos nėra detalizuojamos. Holzmann ir Grunberg'as (2021) vardija tokias skatinančias žaliosios ekonomikos priemones kaip įmonių klasterių skatinimą, viešojo ir privataus sektorių partnerystės skatinimą, žaliąją finansavimą (investicijas į tvarias technologijas, jas kuriančias ar vystančias įmones), žaliuosius viešuosius pirkimus, bei „žaliųjų“ gamybos standartų kūrimą. Kita vertus, autoritarinė Kinijos politikos sistema nulemia gana griežtą valdymu ir kontrole pagrįstą ekonomikos

sistemą. Todėl nenuostabu, kad, siekiant numatytų žaliosios ekonomikos tikslų įgyvendinimo, pasitelkiamos ir tokios baudžiančios priemonės kaip mokesčiai, baudos, produkcijos ar pajamų konfiskavimas (Yang, 2020). Linster'is ir Yang'as (2018) pastebi, kad Kinijos aplinkos apsaugos įstatymai ir reguliavimas 2000 – 2014 metų laikotarpiu sugriežtėjo ir priartėjo prie EBPO šalių aplinkos politikos griežtumo vidurkio. Vis dėlto, mokslininkų teigimu, centrinė valdžia neužtikrina numatytų griežtų priemonių įgyvendinimo, todėl iš esmės aplinkos apsaugos reguliavimas ir žaliosios ekonomikos priemonės yra neefektyvios (pvz., Kostka, 2015, She, Liu, Deng, Jiang, 2020). Žaliosios ekonomikos įgyvendinimo priemonių efektyvumą apsunkina ir sudėtinga biurokratinė sistema, pavyzdžiui, žaliosios ekonomikos priemonių įgyvendinimą oro taršos srityje prižiūri bent penkiolika skirtingų ministerijų ir agentūrų (Yang, 2020). Todėl sudėtinga įvardinti instituciją, atsakingą už žaliosios ekonomikos priemonių įgyvendinimui skirtus išteklius.

Penkerių metų planuose įvardijami aiškūs ir apskaičiuojami žaliosios ekonomikos įgyvendinimo tikslai, tačiau jų pasiekimo apskaičiavimas yra gana kompliktuotas. Iki 2020 metų duomenys apie pasiektus rezultatus aplinkos apsaugos srityje buvo renkami nacionaliniu, regioniniu, bei savivaldybių lygiu, o šios informacijos rinkimą bei stebėseną koordinavo bent dešimt skirtingų institucijų (Linster ir Yang, 2018). 2020 metais įkurtas Nacionalinis aplinkos apsaugos stebėsenos centras, tapęs pagrindine institucija, atsakinga už su aplinkos apsauga susijusių duomenų, taigi ir žaliosios ekonomikos priemonių įgyvendinimo, rinkimą bei analizę (Linster ir Yang, 2018). Viešai (bent kol kas) šie duomenys neskelbiami, o vienintelis prieinamas šaltinis, kuriame įvardijama, ar žaliosios ekonomikos tikslai buvo pasiekti tokia apimtimi, kaip numatyta, yra penkerių metų planai. Todėl galima teigti, kad žaliosios ekonomikos tikslų įgyvendinimą Kinijoje objektyviai įvertinti yra sudėtinga,.

Neturint prieigos prie objektyvių žaliosios ekonomikos priemonių įgyvendinimo rezultatų, sudėtinga įvertinti jų poveikį. Vis dėlto mokslininkai pripažįsta, kad Kinijos ekonominė sistema ne tik išgyvena didžiulius pokyčius, kurie lemia „rudosios“ ekonomikos transformaciją į žalesnę bei tvaresnę, tačiau ir tai, kad šie pokyčiai yra ilgalaikiai (Green ir Stern, 2017). Mokslininkai, analizavę Kinijos ekonomiką 2000 – 2017 metų laikotarpiu, konstatavo, kad pastebimas nuolatinis ekonomikos „žalėjimas“ (Pan et al., 2019). Orientacija link žalesnės ekonomikos išlieka net ir popandeminėje Kinijoje – Kinijos prezidentas Xi Jinping'as 2020 metais patvirtino Kinijos ryžtą siekti ekonomikos transformacijos bei paskatino ir kitas valstybes ekonomikos atsigavimą po COVID-19 pandemijos kaupti žaliosios ekonomikos link (Chai, Gao, Pan, Chen, 2021).

Kinijoje įgyvendinamų žaliosios ekonomikos priemonių tęstinumas yra užtikrinamas įtraukiant žaliosios ekonomikos tikslus į strateginius valstybės penkerių metų planus. Vis dėlto teigiamas žaliosios ekonomikos priemonių poveikis nėra užtikrintas. Paskutiniame, penkioliktame, penkerių metų plane numatyta, kad, nepaisant pastangų „žalinti“ ekonomiką, Kinijos sukuriamos ŠESD emisijos didės, kol pasieks aukščiausią tašką 2030 metais, ir tik tuomet pradės mažėti, klimato neutralumą ŠESD emisijų atžvilgiu planuojama pasiekti 2060 metais Center for Security and Emerging Technology, 2021). Todėl galima teigti, kad žaliosios ekonomikos priemonių poveikis trumpuoju ar vidutiniu laikotarpiu bus nusvertas taršios „rudosios“ ekonomikos sukuriamų emisijų, tačiau išryškės ilgajame laikotarpyje.

Penkerių metų planai yra pagrindinis strateginis dokumentas, kuriame nurodoma valstybės politikos kryptis, o kartu ir žaliosios ekonomikos tikslai. Šiuos tikslus atliepia, detalizuoja ir reguliuoja įstatymai. Pagrindinis ir svarbiausias yra 1979 metais priimtas ir ne kartą keistas Aplinkos apsaugos

įstatymas, po 2014 metais priimtų pakeitimų tapęs griežčiausiu aplinkos apsaugos įstatymu Kinijoje (Weng et al., 2015). Svarbu paminėti, kad įvairūs strateginiai dokumentai tarpusavyje yra susiję ne horizontaliais, tačiau vertikaliais ryšiais: žaliosios ekonomikos gaires nubrėžia penkerių metų planai, o juos patikslina ir detalizuoja kiti dokumentai. Dokumentuose minimi ir tarptautiniai įsipareigojimai, pavyzdžiui, JT bendroji klimato kaitos konvencija, Paryžiaus susitarimas bei JT Darnaus vystymosi darbotvarkė (Center for Security and Emerging Technology, 2021).

Galima teigti, kad penkerių metų planuose įvardytos žaliosios ekonomikos priemonės yra susietos su žaliosios ekonomikos tikslais, tačiau, kaip ir kalbant apie Kanadą, pastebimai trūksta dėmesio socialinei sričiai. Žalioji ekonomika ir ją įgyvendinančios priemonės Kinijoje yra daugiausia skirtos ekonominėms bei aplinkos apsaugos problemoms spręsti. Šiame poskyryje aptarta Kinijos žaliosios ekonomikos priemonių įgyvendinimo patirtis, vertinant ją šešias vertinimo kriterijais. Šių kriterijų vertinimas pateikiamas lentelėje žemiau (13 lentelė).

13 lentelė. Žaliosios ekonomikos įgyvendinimo Kinijoje vertinimas. Sudaryta autorės.

Vertinimo kriterijus	Atitikimas kriterijui	Komentaras
Tinkamumas	Iš dalies atitinka	Žaliosios ekonomikos tikslai apibrėžti penkerių metų planuose, jiems įgyvendinti numatomos įvairiapusės (skatinančios pakeisti elgesį ir baudžiančios) priemonės. Žaliosios ekonomikos tikslai atliepia ekonominius ir aplinkos apsaugos visuomenės poreikius, tačiau mažai paliečiama socialinė sritis
Efektyvumas	Neatitinka	Nenurodomi žaliosios ekonomikos priemonių įgyvendinimui skiriami ištekliai, neaišku kaip vertinamas išteklių naudojimo efektyvumas ar kas už tai atsakingas. Neužtikrinamas numatytų priemonių įgyvendinimas.
Rezultatyvumas	Iš dalies atitinka	Žaliosios ekonomikos įgyvendinimo indikatoriai aiškiai nurodomi ir yra tikslūs bei apskaičiuojami. Tačiau duomenys apie tikslų įgyvendinimą yra renkami chaotiškai, naujoji centralizuota sistema įdiegta neseniai. Duomenys nėra pasiekiami viešai, o skelbiami tik penkerių metų planuose, todėl sudėtinga vertinti duomenų objektyvumą.
Poveikis	Iš dalies atitinka	Kinijos ŠESD emisijos didėja, numatoma, kad didžiausia tarša bus pasiekta 2030 metais. Todėl žaliosios ekonomikos priemonės trumpu ar vidutiniu laikotarpiu turi tik ribotą poveikį.
Tęstinumas	Atitinka	Nepaisant augančių ŠESD emisijų, Kinija numato pasiekti klimato neutralumą ŠESD emisijų atžvilgiu 2060 metais. Politikos tęstinumą užtikrina penkerių metų planai bei ilgalaikė Kinijos strategija.
Nuoseklumas	Atitinka	Žaliosios ekonomikos tikslai apibrėžti penkerių metų planuose, kurių pagrindu kuriami kiti, detalizuoti dokumentai. Pabrėžiama politinės doktrinos kryptis, taip pat Kinijos tarptautiniai įsipareigojimai.

Iš aukščiau pateiktos lentelės galima pastebėti, kad žalioji ekonomika Kinijoje atitinka tęstinumo ir nuoseklumo kriterijus, iš dalies atitinka tinkamumo, rezultatyvumo bei poveikio kriterijus bei neatitinka efektyvumo kriterijaus. Galima pagrįstai teigti, kad tęstinumą bei nuoseklumą padeda užtikrinti stipri valdančios partijos centrinė valdžia. Vis dėlto net ir stiprus autoritetas neleidžia visiškai išvengti žaliosios ekonomikos įgyvendinimo nesėkmių – galima pastebėti, kad nėra užtikrinamas griežtų politikos priemonių įgyvendinimas, kuris nulemia efektyvumo stoką. Taip pat

galima teigti, kad dėl ekonomikos inercijos, nepaisant visų taikomų ir numatytų žaliosios ekonomikos priemonių, ŠESD emisijos Kinijoje augs dar bent dešimtmetį, kol galiausiai pradės mažėti. Įdomu pastebėti, kad apžvelgus dvi kultūriškai, geografiškai, politiškai skirtingas šalis, matyti tam tikrų panašumų, kurių pagrindiniu galima laikyti mažą dėmesį socialinėms problemoms.

Dar daugiau įžvalgų ir naudingų pamokų taikant žaliosios ekonomikos priemones suteiks kitame poskyryje aptariama Danijos patirtis.

2.4. Žaliosios ekonomikos politinių priemonių taikymo Danijoje analizė

Žalioji ekonomika Danijoje tvirtai susieta su energetikos politika. 1973 šali ištiko naftos krizė, kuri ne tik lėmė smarkiai sumažėjusią naftos produktų pasiūlą bei to sąlygotą kainų augimą, tačiau ir sutapo su augančio nedarbo bei žemdirbystės sektoriaus krizėmis (Hamdouch ir Depret, 2010). Kaip būdas išspręsti šią įvairiapusę krizę buvo pasirinkta atsinaujinanti energetika, ypatingą dėmesį skiriant vėjo energijai vystyti (Fraczek, 2015).

Vystant atsinaujinančią energetiką buvo kuriami ir priimami nauji teisės aktai, kuriais siekta mažinti priklausomybę nuo naftos ir kito iškastinio kuro, didinti energijos efektyvumą, plėsti atsinaujinančios energetikos rinką, skatinti atsinaujinančios energetikos plėtrą ir tyrimus šioje srityje, mažinti energetikos sektoriaus taršą ir kitų tikslų (Fraczek, 2015). Kelti apskaičiuojami tikslai, pavyzdžiui, 1990 – 1996 metais paskelbtuose energetikos veiksmų planuose užsibrėžtas tikslas, kad iki 2005 metų 12 – 14 procentų visos suvartojamos energijos būtų gaunama iš atsinaujinančių energijos šaltinių (Meyer, 2007). Dėl sėkmingos atsinaujinančios energetikos sektoriaus plėtos, ypač vėjo energijos, šie tikslai buvo viršyti ir pakeisti ambicingesniais. 2011 metais priimtame naujame teisės akte nurodomas tikslas iki 2020 metų pasiekti, kad vėjo energija sudarytų pusę visos Danijoje pagaminamos elektros, o iki 2035 metų šildymo ir elektros sektoriuose būtų naudojama tik iš atsinaujinančių šaltinių gaminama energija (State of Green, 2021). Ekonomikos ir darnaus vystymosi siekis yra reglamentuojamas ne tik nacionalinių teisės aktų, tačiau atsispindi ir regioniniuose bei savivaldos lygmens teisės aktuose, (EBPO, 2019).

Danija kaip vėjo energetikos ir žaliosios ekonomikos lyderės statusą išlaikyti padeda sinergija su mokslo bendruomene bei visuomenės grupėmis. Kaip pažymi Meyer'is (2017), vėjo energetikos vystymas glaudžiai susijęs su moksliniais tyrimais, t.y. vėjo energetikos sektoriaus plėtra vystoma atsižvelgiant į mokslininkų rekomendacijas, tyrimų rezultatus ir įžvalgas, didelis dėmesys skiriamas naujų technologijų saugumui. Svarbu pabrėžti, kad moksliniai tyrimai ir inovacijos užima svarbią ne vien vėjo energetikos sektoriuje, tačiau visoje ekonomikoje. EBPO teigimu, Danija yra pasaulinė inovacijų lyderė, o ypač didelis atotrūkis nuo kitų šalių pastebimas žaliųjų inovacijų ir technologijų srityje (EBPO, 2019).

Vystant žaliają ekonomiką Danijoje, svarbus vaidmuo tenka visuomenei. Hamdouch'as ir Depret'as (2010) pabrėžia, kad sėkmingą ir gana spartų perėjimą nuo naftos link vėjo energetikos praėjusio amžiaus septintojo dešimtmečio pabaigoje didele dalimi lėmė įvairių visuomenės grupių parama ir jų išreikštas palaikymas tokiai politikos kryptčiai. Vienas pagrindinių veiksnių, turėjusių įtakos teigiamam visuomenės požiūriui į atsinaujinančią energetiką bei žaliają ekonomiką formuoti buvo galimybė privatiems asmenims įsigyti vėjo turbinų ar turbinas valdančių įmonių akcijų (Meyer, 2007). Kitaip tariant, vystant žaliają ekonomiką Danijoje, sudarytos galimybės iš jos pelnytis ne tik viešajam ar verslo sektoriui, bet ir visuomenei ir privatiems asmenims. 2016 metų duomenimis, kiek

daugiau nei pusę visų vėjo turbinų Danijoje priklausė privatiems asmenims arba nedidelėms piliečių bendruomenėms (Gorrone-Albizu, Sperling, Djorup, 2019).

Žaliosios ekonomikos vystymas ir vėjo energetika Danijoje jei ir nėra suprantami kaip sinonimiški terminai, tačiau yra itin stipriai susiję. Tokią išvalgą patvirtina „Klimato aktas“, pagrindinis strateginis dokumentas, nubrėžiantis darnaus vystymosi, o kartu ir žaliosios ekonomikos gaires Danijoje, priimtas 2020 metais. Dokumente numatomos septynios pagrindinės iniciatyvos, kuriomis siekiama neutralumo klimatui (State of Green, 2021). Trys iš šių iniciatyvų – energijos sąlų kūrimas, žalioji pramonės transformacija ir efektyvus energijos naudojimas – yra tiesiogiai susijusios su energetika, ypač su vėjo energija. Klimato akte“ numatyta ir kitos žaliosios ekonomikos įgyvendinimo priemonės, pavyzdžiui, „žaliojo“ transporto plėtra, „žaliųjų“ mokesčių reforma, „žaliųjų“ technologijų vystymas ir kt. (State of Green, 2021). Vis dėlto matyti, kad didžiausias dėmesys yra skiriamas vėjo energetikai. Galima pastebėti, kad Danijoje nenumatytos baudžiančios žaliosios ekonomikos priemonės

Minėtame „Klimato akte“ numatyta, kad žaliosios ekonomikos ir darnaus vystymosi tikslų siekimas turi būti kuo efektyvesnis ir ekonomiškėsnis (Climate act, 2020 m. birželio 26d. Nr 965, 2020). Taip pat pabrėžiama, kad žaliosios ekonomikos transformacijos socioekonominiai kaštai neturėtų būti nepakeliamas našta visuomenei ir atskiroms socialinėms grupėms (Climate act, 2020 m. birželio 26d. Nr 965, 2020). Vis dėlto šis teisės aktas nenurodo, nei kokie išteklių yra ar bus skiriami numatytiems tikslams pasiekti, nei kokia institucija yra atsakinga už efektyvų lėšų ar kitų išteklių panaudojimą. Ne pelno siekianti Danijos organizacija „State of Green“ skelbia, kad žaliajai pramonės sektorių transformacijai ateinančią dešimtmetį bus skiriama apie 600 milijonų eurų, tačiau nenurodoma, kokiu šaltiniu remiantis ši suma yra įvardijama (State of Green, 2021).

Už „žaliosios ekonomikos tikslų įgyvendinimo stebėseną atsakinga Danijos klimato kaitos taryba. Ši taryba reguliariai skelbia ataskaitas apie žaliosios ekonomikos ir darnaus vystymosi tikslų įgyvendinimą, jų pasiekimo laipsnį. Danija taip pat savanoriškai skelbia ataskaitas, kuriose pateikiami duomenys apie progresą siekiant darnaus vystymosi tikslų. Už duomenų pateikimą šioms ataskaitoms yra atsakingos visos ministerijos, o ataskaitas rengia finansų ministerija (Ministry of Finance, 2021). Šiose ataskaitose pateikiama apibendrinta informacija apie pažangą siekiant užsibrėžtų tikslų, tačiau nenurodomi tikslūs indikatoriai. Oficialiame Danijos statistikos portale galima rasti atskirą skiltį, kurioje pateikiama duomenų apie žaliąją ekonomiką, tačiau pateikiama informacija yra neišsamūs. Galima apibendrinti, kad duomenys apie žaliosios ekonomikos priemonių įgyvendinimą Danijoje yra neišsamūs, pateikiami apibendrintai, konkretūs įgyvendinimą matuojantys indikatoriai yra neįvardijami.

Danijoje įgyvendinamoms žaliosios ekonomikos priemonėms būdinga tai, kad paprastai yra ne pristatomos kardinaliai naujos priemonės, o siekiama patobulinti ir išplėsti jau taikomas priemones. Pavyzdžiui, nacionalinė žiedinės ekonomikos strategija Danijoje priimta tik 2018 metais, tačiau pavienės žiedinės ekonomikos principų įgyvendinimo iniciatyvos buvo įgyvendinamos ir iki tol (EBPO, 2019). Todėl galima teigti, kad Danijoje taikomų žaliosios ekonomikos priemonių padariniai yra tvarūs, jų tęstinumas yra užtikrinamas. Žaliosios ekonomikos priemonių tęstinumui įtakos turi ir jau aptarta nuosekli Danijos politikos linija, kurią išlaikyti padeda norma tapę susitarimai tarp partijų dėl valstybinės svarbos tikslų, kuriems priskiriami ir žaliosios ekonomikos bei darnaus vystymosi tikslai (EBPO, 2019).

Danijoje įgyvendinamos žaliosios ekonomikos priemonės atitinka strateginius valstybės tikslus bei nacionalinius prioritetus. Taip pat aiškios ir tvirtos sąsajos su tarptautiniais įsipareigojimais, ypač JT darnaus vystymosi darbotvarka bei Europos žaliuoju kursu. Anksčiau minėtame „Klimato akte“ taip pat pabrėžiamas įsipareigojimas Paryžiaus susitarimui pasiekti (Climate act, 2020 m. birželio 26d. Nr 965, 2020). Taip pat pastebėtina, kad kai kurie Danijos keliami tikslai yra ambicingesni nei minėtieji tarptautiniai susitarimai, pavyzdžiui, kalbant apie atsinaujinančią energetiką (EBPO, 2019). Danijos nacionaliniai žaliosios ekonomikos tikslai taip pat atitinka atskirų regionų ir savivaldybių paskelbtus klimato kaitos planus bei strategijas (Damso, Kjaer, Christensen, 2016). Galima pastebėti, kad įgyvendinant ir planuojant žaliosiose ekonomikos priemones, Danijoje atsižvelgiama į visas darnaus vystymosi sritis – aplinkos apsaugos, ekonomikos ir socialinę.

Šiame poskyryje analizuota Danijos patirtis, įgyvendinant žaliosios ekonomikos priemones, remiantis šešiais vertinimo kriterijais. Žemiau pateikiamoje lentelėje pateikiamas šių kriterijų vertinimas (14 lentelė).

14 lentelė. Žaliosios ekonomikos įgyvendinimo Danijoje vertinimas. Sudaryta autorės.

Vertinimo kriterijus	Atitikimas kriterijui	Komentaras
Tinkamumas	Atitinka	Žaliosios ekonomikos tikslai apibrėžti įvairiose strategijose ir planuose, jiems įgyvendinti daugiausiai taikomos elgesiui pakeisti skirtos priemonės. Žaliosios ekonomikos tikslai atliepia ekonomines, aplinkos apsaugos bei socialines problemas ir visuomenės poreikius.
Efektyvumas	Neatitinka	Nenurodomi žaliosios ekonomikos priemonių įgyvendinimui skiriami išteklių, neaišku kaip vertinamas išteklių naudojimo efektyvumas ar kas už jį atsakingas. Neužtikrinamas numatytų priemonių įgyvendinimas, tačiau siekiama atsižvelgti į socioekonominius žaliosios ekonomikos transformacijos kaštus.
Rezultatyvumas	Iš dalies atitinka	Aiškiai įvardijama institucija, atsakinga už žaliosios ekonomikos tikslų įgyvendinimo stebėseną. Tačiau nenurodomi tikslūs žaliosios ekonomikos įgyvendinimą matuojantys indikatoriai. Pateikiami apibendrinti rezultatai bei neišsamūs, gana padriki duomenys.
Poveikis	Atitinka	Žaliosios ekonomikos priemonės įgyvendinamos seniai ir gana nuosekliai, todėl geriausia vertinti ilgo laikotarpio poveikį. Įgyvendinamos priemonės pasižymi teigiamu poveikiu.
Tęstinumas	Atitinka	Siekiami tobulinti ir plėsti jau taikomas priemones ir jų pritaikomumą, retai pristatomos visiškai naujos priemonės. Tęstinumą užtikrina nuosekli politika, aukšta politinė kultūra, susitarimai tarp partijų.
Nuoseklumas	Atitinka	Žaliosios ekonomikos tikslai atitinka nacionalinius ir regioninius planus ir strategijas, yra susiję su tarptautiniais įsipareigojimais, tačiau pasižymi didesniu ambicingumu.

Iš aukščiau pateiktos lentelės galima pastebėti, kad žaliąją ekonomiką ir jos įgyvendinimo priemones Danijoje atitinka tinkamumo, rezultatyvumo, tęstinumo bei nuoseklumo kriterijus, iš dalies atitinka rezultatyvumo kriterijų ir neatitinka efektyvumo kriterijaus. Galima pastebėti, kad poveikio, tęstinumo ir nuoseklumo kriterijai yra gana stipriai tarpusavyje susiję. Danija, kitaip nei anksčiau aptartos Kanada ir Kinija, nemažai dėmesio skiria socialinei sričiai bei atsižvelgia į žaliosios ekonomikos transformacijos įtaką ir kaštus socialinei sričiai. Kita vertus, Danija, kaip ir anksčiau aptartos šalys, pasižymi tuo, kad žaliosios ekonomikos transformacijai skirti išteklių ar jų efektyvus

panaudojimo vertinimo gairės nėra įvardijamos. Tai lemia itin ribotas galimybes vertinti žaliosios ekonomikos įgyvendinimo efektyvumą.

2.5. Papildyta žaliojo kurso įgyvendinimo priemonių išankstinio vertinimo metodika

Ankstesniuose poskyriuose vertinant Kanados, Kinijos bei Danijos patirtis įgyvendinant žaliosios ekonomikos priemones buvo remiamasi vertinimo klausimais, kurie buvo siauresni, palyginus su 1.4 poskyryje pateiktais žaliojo kurso įgyvendinimo priemonių išankstiniam vertinimui sudarytais klausimais, pateiktais 8 lentelėje. Vertinimo klausimai užsienio šalių patirčiai vertinti buvo susiaurinti dėl keleto priežasčių – pirma, šio darbo tikslas nėra nuodugniai aptarti užsienio šalių patirtis įgyvendinant žaliosios ekonomikos priemones, antra, buvo siekiama užsienio šalių įvertinti apibendrintai, ir trečia, 8 lentelėje pateikiami vertinimo klausimai paremti išankstinio vertinimo metodika, o aptariant užsienio šalių patirtį vertintos tiek įgyvendintos, tiek planuojamos žaliosios ekonomikos priemonės.

Kitame šio darbo skyriuje bus atliekamas išankstinis Europos žaliojo kurso politikos įgyvendinimo priemonių Lietuvoje vertinimas, naudojantis išankstiniam vertinimui sudaryta metodika. Todėl šiame skyriuje ji bus papildoma indikatoriais, kuriais remiantis bus atliekamas vertinimas. Vertinimo indikatoriai atlieps šešis vertinimo kriterijus: tinkamumą, efektyvumą, rezultatyvumą, poveikį, tęstinumą bei nuoseklumą. Vertinimo indikatoriai parenkami atitinkamai sudėtinei vertinimo metodikos daliai – poveikiui, rezultatams, veikloms bei ištekliams, o taip pat kontekstiniams veiksniams vertinti; koks vertinimo kriterijus yra skirtas konkrečiai vertinimo loginio modelio daliai yra nurodyta 8 lentelėje. Susiejant visas šias dalis priežastiniais ryšiais bus atkuriamas „poveikio kelias, t.y., planuojamos intervencijos logika. Vertinimo indikatorius tinkamai pasirinkti leis ankstesniuose trijuose skyreliuose aptartos užsienio šalių patirtys. Tolesnėse pastraipose bus aptariamas ir pagrindžiamas vertinimo indikatorių pasirinkimas. Kiekvienam kriterijui vertinti bus pasirinkti du indikatoriai. Derėtų pabrėžti, kad dėl išankstinio vertinimo specifikos – priemonės dar nėra įgyvendintos – pasirinkti indikatoriai yra kokybiniai, o ne kiekybiniai.

Tinkamumas

Šiuo kriterijumi vertinami žaliojo kurso tikslai (kaip minėta anksčiau, tinkamai įgyvendinus žaliosios ekonomikos priemones, tikslą atitinka ilgojo laikotarpio poveikis) bei kontekstiniai veiksniai. Ši kriterijų papildantys vertinimo klausimai skirti įvertinti, kaip žaliosios ekonomikos (žaliojo kurso) tikslai atitinka visuomenės poreikius, socialines, aplinkos apsaugos bei ekonomikos problemas, kokie kontekstiniai veiksniai turi įtakos tikslų formulavimui, kaip iškelti tikslai susieti su kitais aktualiais nacionaliniais, regioniniais, tarptautiniais prioritetais bei kokiomis priemonėmis siekiama išsikelti tikslų. Užsienio šalių patirties aptarimas atskleidė, kad visais aptartais atvejais žaliosios ekonomikos tikslai yra įtvirtinti teisės aktais. Didžiausi skirtumai tarp šalių atsiskleidė dviem aspektais. Pirma, skiriasi taikomų žaliosios ekonomikos priemonių pobūdis – Kanada ir Danija yra linkusios taikyti elgesio pokyčius skatinančias priemones, o Kinijoje daug dėmesio skiriama baudžiančioms priemonėms, pavyzdžiui, baudoms, konfiskacijai ir pan. Antrasis skirtumas – dviejose iš aptartų šalių (Kanadoje ir Kinijoje) žaliosios ekonomikos tikslai aprėpia ekonomikos ir aplinkos apsaugos klausimus, tačiau mažai atliepiama socialinė sritis, o Danijoje žaliosios ekonomikos įgyvendinimas atsižvelgia į visas tris sritis, ypač didelį dėmesį skiriant socialinei sričiai. Todėl tinkamumo kriterijui įvertinti ir vertinimo klausimams papildyti pasirinkti du indikatoriai:

I1 – Apimtis, kuria numatytos žaliosios ekonomikos priemonės yra skirtos keisti elgesį arba bausti už taisyklių nesilaikymą.

I2 – Apimtis, kuria žaliosios ekonomikos priemonės atsižvelgia į tris darnaus vystymosi sritis: ekonomiką, aplinkos apsaugą bei socialinę sritį.

Efektyvumas

Šiuo kriterijumi vertinami žaliosios ekonomikos priemonėms įgyvendinti numatyti arba paskirti ištekliai. Kriterijų papildančiais vertinimo klausimais siekiama nustatyti, ar aiškiai numatyta, kokie ištekliai bus skiriami žaliosios ekonomikos priemonių įgyvendinimui, kas bus atsakingas už jų panaudojimą, ar ištekliai bus panaudojami efektyviai, bei kaip numatyta vertinti efektyvų išteklių naudojimą. Atliktas Kanados, Kinijos bei Danijos žaliosios ekonomikos įgyvendinimo vertinimas atskleidė, kad nė viena šalis šio kriterijaus neatitinka. Nė vienoje aptartoje šalyje nėra detalizuojami ištekliai, skirti žaliosios ekonomikos priemonių įgyvendinimui; minimi tik finansiniai ištekliai, tačiau nenurodomos tikslios sumos bei neatsižvelgiama į žmogiškuosius, technologinius ar kitus išteklius. Iš aptartų šalių, tik Danijos pagrindiniame strateginiame dokumente, skirtame žaliosios ekonomikos tikslams bei gairėms nustatyti yra nurodomas siekis žaliosios ekonomikos priemones įgyvendinti efektyviai, tačiau nenurodoma, kaip efektyvumas yra matuojamas. Nė vienoje aptartoje šalyje nenurodoma institucija, atsakinga už efektyvų išteklių panaudojimą. Todėl, remiantis užsienio šalių patirtimi, efektyvumo kriterijui įvertinti ir susijusiems vertinimo klausimams papildyti pasirinkti du indikatoriai:

I3 – Aiškiai nurodomi ištekliai, numatyti žaliosios ekonomikos priemonėms įgyvendinti.

I4 – Efektyvaus išteklių panaudojimo vertinimo metodikos aiškumas.

Rezultatyvumas

Rezultatyvumo kriterijumi vertinamos įgyvendintos arba numatytos veiklos bei pasiekti ar numatyti rezultatai. Kriterijų papildoma vertinimo klausimai, kuriais siekiama įvertinti, ar pasiekti (numatyti) rezultatai yra (bus) pasiekiami dėl įgyvendinamų priemonių, ar pasiektiems (numatytiems) rezultatams turi įtakos kiti veiksniai, kaip matuojamas rezultatų pasiekimo laipsnis, taip pat vertinama, ar numatytos veiklos leidžia (leis) pasiekti numatytų rezultatų. Apžvelgus užsienio šalių patirtį, galima teigti, kad visose trijose aptartose šalyse trūksta aiškių indikatorių ar gairių, skirtų pamatuoti numatytų žaliosios ekonomikos priemonių įgyvendinimo laipsnį. Kitaip tariant, sunku įvertinti, kokių mastu įgyvendintos numatytos priemonės, taip pat sudėtinga įvertinti, ar rezultatai pasiekti tik įgyvendintų priemonių dėka. Dar vienas svarbus aspektas, vertinant rezultatyvumą, yra centralizuotas duomenų apie žaliosios ekonomikos priemonių įgyvendinimą rinkimas – tokią sistemą neseniai įdiegė Kinija bei Danija, o Kanados strateginiuose dokumentuose apie centralizuotą sistemą nėra užsiminama. Galima pastebėti, kad net ir esant vienai centralizuotai duomenų bazei ar vienai atsakingai institucijai, duomenų apie žaliosios ekonomikos įgyvendinimą aptartose šalyse trūksta – viešai prieinama tik dalis informacijos, ji pateikiama gana apibendrintai, trūksta tikslų duomenų. Remiantis aptartų šalių patirtimi, rezultatyvumo kriterijus ir šio kriterijaus vertinimo klausimai papildyti dviem indikatoriais:

I5 – Duomenys apie žaliosios ekonomikos priemonių įgyvendinimą teikiami centralizuotai ir yra viešai prieinami.

I6 – Viešai prieinama informacija apie suplanuotas ir vykdomas veiklas, skirtas žaliosios ekonomikos priemonėms įgyvendinti.

Poveikis

Poveikio kriterijumi vertinami žaliosios ekonomikos įgyvendinimo padariniai ir jų poveikis trumpu, vidutiniu bei ilgu laikotarpiu. Šis kriterijus taip pat leidžia rekonstruoti „poveikio kelią“. Šio kriterijaus vertinimo klausimai skirti įvertinti įgyvendinamų žaliosios ekonomikos priemonių socialinius, ekonominius, aplinkos apsaugos srities padarinius bei šių padarinių atitiktį visuomenės poreikiams. Užsienio šalių patirties apžvalga atskleidė, kad žaliosios ekonomikos poveikio vertinimui itin svarbus yra šalies kontekstas. Pavyzdžiui, Danijoje žaliosios ekonomikos priemonės yra įgyvendinamos nuosekliai ir ilgą laiką, todėl prasminga kalbėti apie ilgojo laikotarpio poveikį. Kanadoje, priešingai, prasminga kalbėti apie žaliosios ekonomikos priemonių trumpo bei vidutinio laikotarpio poveikį, kadangi šioje šalyje trūksta istoriškai nuoseklios žaliosios ekonomikos įgyvendinimą užtikrinančios politikos. Kinijoje apskritai sudėtinga įvertinti žaliosios ekonomikos priemonių poveikį, kadangi dėl inertiškos, itin taršios ekonomikos artimiausių dešimtmetį bus išmetama vis daugiau ŠESD, nepaisant to, kad žaliosios ekonomikos priemonių yra įgyvendinama vis daugiau ir platesniu mastu. Lietuvoje žaliosios ekonomikos priemonių įgyvendinimas platesniu mastu pradėtas planuoti gana neseniai, todėl prasminga kalbėti apie poveikį trumpuoju laikotarpiu. Todėl poveikio kriterijus bei susiję vertinimo klausimai papildyti dviem indikatoriais:

I7 – Apimtis, kuria pasireiškia trumpojo laikotarpio žaliosios ekonomikos priemonių poveikis.

I8 – Priežastiniai ryšiai tarp žaliosios ekonomikos priemonių trumpo, vidutinio ir ilgo laikotarpio poveikio.

Tęstinumas

Tęstinumo kriterijumi vertinamos loginio modelio sudedamosios dalys yra poveikis bei kontekstiniai veiksniai. Šį kriterijų papildantys vertinimo klausimai skirti įvertinti numatytų ar įgyvendinamų žaliosios ekonomikos priemonių poveikio tęstinumo užtikrinimą pasibaigus numatytai programai ar finansavimui, įvertinti kontekstinių veiksnių įtaką tęstinumo užtikrinimui. Apžvelgta Kanados, Kinijos bei Danijos patirtis atskleidė, kad žaliosios ekonomikos įgyvendinimo tęstinumui užtikrinti itin daug įtakos turi politinė valia, nuosekliai vykdoma politika, naujų strategijų kūrimas atsižvelgiant į jau įgyvendintas priemones bei priimtus planus bei įstatymus, veiklos tęstinumas. Todėl tęstinumo kriterijų ir tęstinumo vertinimo klausimus papildė du indikatoriai:

I9 – Politinės valios užtikrinimas ir politikos tęstinumas, siekiant žaliosios ekonomikos tikslų.

I10 – Naujos strategijos kuriamos anksčiau (į)vykdytų strategijų, planų, teisės aktų pagrindu.

Nuoseklumas

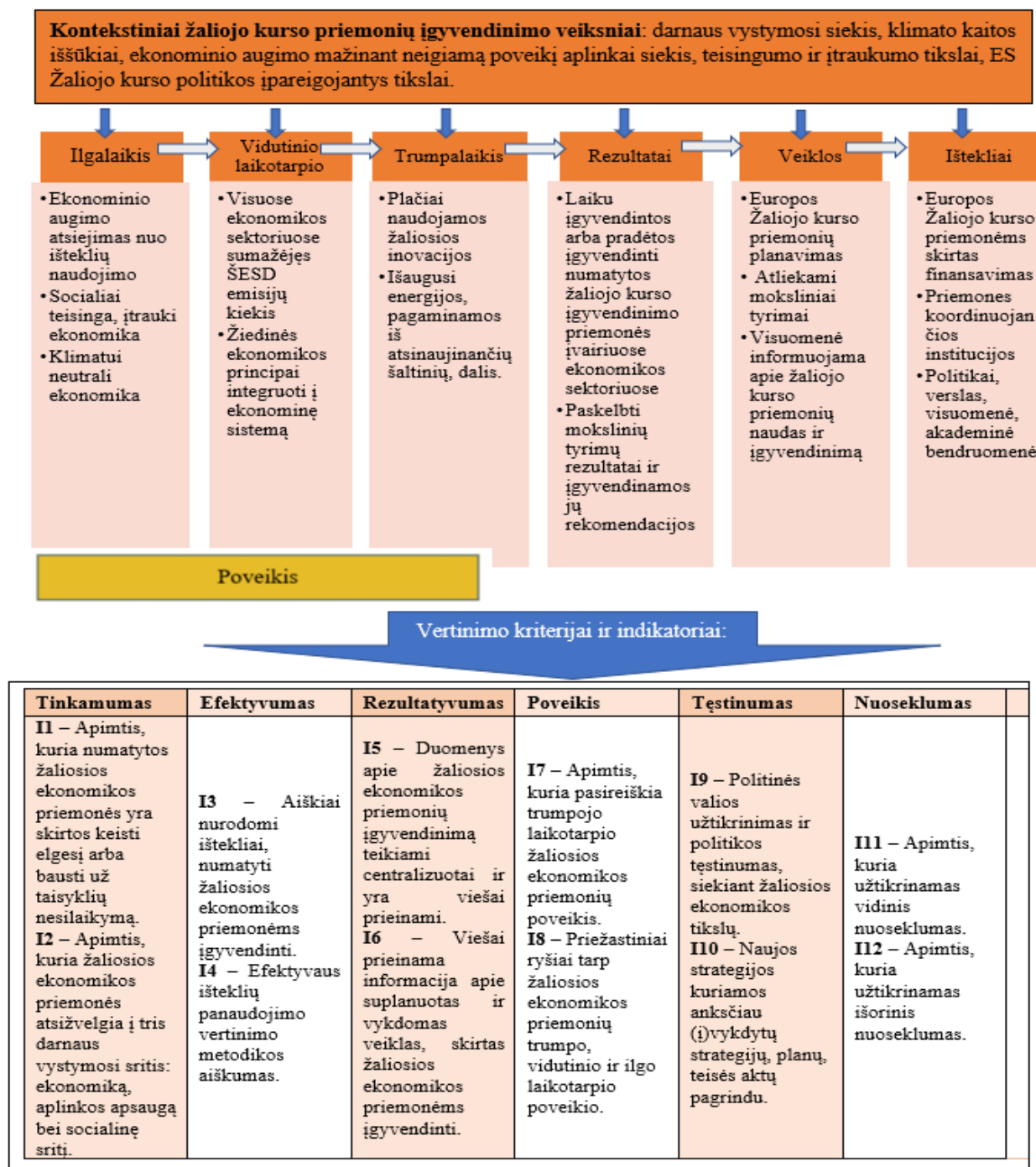
Nuoseklumo kriterijumi vertinami priežastiniai ryšiai bei poveikio kelias. Nuoseklumo kriterijų papildantys vertinimo klausimai skirti atskleisti vidiniam bei išoriniam nuoseklumui, t.y. kaip žaliosios ekonomikos tikslai ir strategijos yra susiję su kitų nacionalinių, savivaldos planų bei strategijų tikslais, bei kaip nacionaliniai žaliosios ekonomikos tikslai ir strategijos yra susiję su tarptautiniais įsipareigojimais bei strategijomis. Kanados, Kinijos bei Danijos patirčių apžvalga atskleidė, kad visos aptartos šalys atitinka žaliosios ekonomikos įgyvendinimo nuoseklumo kriterijų.

Visose apžvelgtose šalyse galima rasti tvirtas žaliosios ekonomikos įgyvendinimo strategijų sąsajas tiek su nacionaliniais teisės aktais ir prioritetais, tiek su tarptautiniais įsipareigojimais ir susitarimais. Todėl nuoseklumo kriterijus ir šiam kriterijui skirti vertinimo klausimai papildyti dviem indikatoriais:

I11 – Apimtis, kuria užtikrinamas vidinis nuoseklumas.

I12 – Apimtis, kuria užtikrinamas išorinis nuoseklumas.

Žemiau pateikiamas šiame skyrelyje aptarta papildyta žaliojo kurso įgyvendinimo priemonių išankstinio vertinimo metodika (9 pav.).

9 pav. Papildyta žaliojo kurso įgyvendinimo priemonių išankstinio vertinimo metodika. Sudaryta autorės.

Pirmajame skyiujje 8 paveiksle pateikta žaliojo kurso priemonių vertinimo metodika, remiantis šiame skyriuje apžvelgtomis užsienio šalių patirtimis, papildyta konkrečiais indikatoriais. Kiekvienam vertinimo kriterijui paskirta po du indikatorius. Aukščiau pateikiamoje metodikoje neįvardijami vertinimo klausimai, kadangi jie pateikiami 8 lentelėje.

Apžvelgtos Kanados, Kinijos bei Danijos žaliosios ekonomikos įgyvendinimo patirtys padėjo aiškiau atskleisti konteksto svarbą. Kiekviena aptarta šalis pasižymi savitais iššūkiais, istoriniu kontekstu, politikos kryptimis, kurie gali lemti ne tik pasirinktas įgyvendinti žaliosios ekonomikos priemonės, tačiau ir jų įgyvendinimo sėkmę. Kita vertus, tie patys vertinimo klausimai visoms šalims leido jas palyginti tarpusavyje, atskleidė tam tikrus bendrumus ir skirtumus. Remiantis apžvelgtų šalių patirtimi, šiame poskyryje įvardinti konkretūs žiedinės ekonomikos priemonių įgyvendinimo indikatoriai. Remiantis šiame poskyryje pateikiamu papildytu išankstinio vertinimo loginiu modeliu kitame skyriuje bus atliekamas išankstinis žaliojo kurso priemonių įgyvendinimo Lietuvoje vertinimas.

3. Žaliojo kurso įgyvendinimo priemonių Lietuvoje išankstinis vertinimas

Šiame skyriuje bus atliekamas žaliojo kurso įgyvendinimo priemonių Lietuvoje išankstinis vertinimas. Šio vertinimo metodika paremtas ne tik pirmajame skyriuje aptartais ir analizuotais teoriniais žaliosios ekonomikos ir žaliojo kurso koncepcijų bei vertinimo metodikos aspektais, tačiau ir antrajame skyriuje nagrinėta užsienio šalių patirtimi įgyvendinant įvairias žaliosios ekonomikos priemones. Žaliojo kurso politika yra itin kompleksiška, o žaliosios ekonomikos priemonės yra itin įvairios, todėl atliekamas vertinimas nepretenduoja atsakyti į visus kylančius klausimus ar paaiškinti visus įgyvendinimo niuansus. Tačiau šis vertinimas gali būti laikomas kaip vienas iš galimų pradinių taškų tolimesniems šios temos tyrimams.

Šis skyrius sudarytas iš trijų poskyrių, kurių kiekvienas skirtas aptarti dviem vertinimo kriterijams aptarti. Vertinimo kriterijų jungimas po du grindžiamas kriterijų ir jais vertinamų loginio modelio dalių artimumu. Kaip minėta 1.4 poskyryje, tinkamai įgyvendinus žaliosios ekonomikos priemones, tikslą atitinka ilgojo laikotarpio poveikis, todėl tinkamumo kriterijus bus vertinamas kartu su poveikio kriterijumi. Efektyvumas bus analizuojamas kartu su rezultatyvumu, siekiant nustatyti, ar žaliojo kurso rezultatai Lietuvoje bus pasiekiami efektyviai naudojant išteklius. Galiausiai bus aptarti tęstinumo ir nuoseklumo kriterijai, atitinkamai skirti įvertinti poveikį (loginio modelio dalį) bei poveikio kelią. Visi vertinimo kriterijai bus aptariami remiantis ankstesniame skyriuje įvardintais vertinimo klausimais bei vertinimo indikatoriais. Skyriaus pabaigoje bus pateikiamas apibendrintas vertinimas.

3.1. Tinkamumo ir poveikio kriterijų vertinimas

Šiame poskyryje aptariama žaliojo kurso įgyvendinimo priemonių Lietuvoje atitiktis tinkamumo ir poveikio kriterijams, remiantis 8 lentelėje pateikiamais vertinimo klausimais bei indikatoriais. Pirmiausia aptariamas tinkamumo kriterijus, kuriuo vertinamos vertinimo metodikos modelio dalys yra tikslai bei kontekstiniai veiksniai. Analizuojant strateginius dokumentus bus siekiama nustatyti, ar žaliojo kurso tikslai atitinka nacionalinius ir ES prioritetus, aptarti kontekstinius veiksnius, turinčius įtakos žaliojo kurso tikslų formulavimui ir numatytų priemonių planavimui, bei įvertinti numatytų žaliojo kurso priemonių pobūdį ir atitiktį trims darnaus vystymosi sritims. Tuomet bus analizuojamas poveikio kriterijus, kuriuo pirmiausia bus analizuojamas trumpo laikotarpio poveikis (šiuo atveju terminas „poveikis“ nusako padarinius) bei planuojamų priemonių poveikio kelias, aptariant priežastinius ryšius tarp planuojamų žaliojo kurso priemonių numatytų trumpo, vidutinio ir ilgo laikotarpio padarinių.

Tinkamumo vertinimas

Vienas išsamiausių duomenų šaltinių, kuriame numatytos žaliojo kurso įgyvendinimo priemonės, yra dabartinės Vyriausybės paskelbtas programos nuostatų įgyvendinimo planas. Žaliojo kurso įgyvendinimas nurodomas kaip šeštasis iš dvylikos įvardintų prioritetų, o jam įgyvendinti numatyta 108 priemonės, suskirstytos į šešias grupes: žiedinė ir neutralaus poveikio klimatui ekonomika, tvarūs ir pasiekiami miestai, žalioji energetika, gamtinio kapitalo apsauga ir tvarus naudojimas, tvarios žemės ūkio, akvakultūros ir maisto gamybos sistemos bei visuomenė – žaliojo kurso transformacijos partnerė (Aštuonioliktosios Lietuvos Respublikos Vyriausybės programos nuostatų įgyvendinimo planas, 2021 m. kovo 10 d., Nr. 155, 2021). Paskelbtame Vyriausybės programos nuostatų įgyvendinimo plane nurodoma kiekvienos priemonės vykdymo pradžios ir pabaigos data, atsakinga institucija, priemonės įgyvendinime dalyvaujančios kitos institucijos. Labai svarbu ir tai, kad

nurodomas kiekvienos numatytos priemonės pobūdis: analitinis, reguliacinis, investicinis arba komunikacinis (Aštuonioliktosios Lietuvos Respublikos Vyriausybės programos nuostatų įgyvendinimo planas, 2021 m. kovo 10 d., Nr. 155, 2021). Galima pastebėti, kad aprėpiamos visos trys darnaus vystymosi sritys – numatyta įgyvendinti žaliojo kurso priemonės ekonomikos, aplinkos apsaugos bei socialinėje srityje, tačiau pastebimi netolygumai tarp skirtingoms sritims skirtų priemonių skaičiaus. Dauguma Vyriausybės programos nuostatų įgyvendinimo plane numatytų žaliojo kurso įgyvendinimo priemonių yra skirtos ekonomikai, mažiau jų skirta aplinkos apsaugos darnaus vystymosi sričiai, o mažiausiai – socialinei. Toks pasiskirstymas atitinka ankstesniame skyriuje aptartų užsienio šalių patirtį. Vis dėlto galima pastebėti, kad šiame plane trūksta konkretumo, numatytų priemonių įgyvendinimo detalizavimo.

Analizuojant Vyriausybės programos nuostatų įgyvendinimo plane įvardytas žaliojo kurso priemones, galima teigti, kad dauguma jų yra skatinančios elgesio pokyčius, o kaip baudžiančias ar stabdančias galima įvardyti šešias. Trys iš jų yra susijusios su numatomu taršos mokesčių griežtinimu, viena priemonė susijusi su numatomu didesniu vandens išteklių apmokestinimu, dvi priemonės numatytos drausti žalą bioįvairovei darančias veiklas (Aštuonioliktosios Lietuvos Respublikos Vyriausybės programos nuostatų įgyvendinimo planas, 2021 m. kovo 10 d., Nr. 155, 2021). Dar viena priemonė galimai taip pat gali būti įvardijama kaip baudžianti, kadangi numatoma griežtinti oro užterštumo vertes, vis dėlto, kol kas per anksti vertinti, ar numatomas griežtinimas iš tiesų būtų įgyvendinamas baudžiant taršų elgesį, kadangi priemonės įgyvendinimas nėra detalizuojamas. Iš 108 Vyriausybės programos nuostatų įgyvendinimo plane suplanuotų žaliojo kurso įgyvendinimo priemonių dalis neturi jokio poveikio elgsenai, t.y., nėra skirtos nei bausti, nei skatinti. Pavyzdžiui, dalis priemonių yra skirtos biurokratiniam aparatui optimizuoti persikirstant institucijų funkcijas. Vis dėlto, galima teigti, kad dauguma numatytų žaliojo kurso priemonių yra laikytinos skatinančiomis elgsenos pokyčius „morkomis“, numatančiomis kompensacijas, lengvatas, investicijas ar kitus būdus, skirtus gyventojų bei verslo tvaresniam ir „žalesniam“ elgesiui ugdyti.

Dar vienas svarbus dokumentas žaliojo kurso priemonių įgyvendinimui Lietuvoje yra 2021–2030 metų nacionalinis pažangos planas. Šiame plane įvardijami dešimt strateginių tikslų, numatytų įgyvendinti 2021–2030 metais, siekiant pagrindinio tikslo, kuris įvardijamas kaip „sveikas ir laimingas žmogus, galintis veikti ir kurti, dirbti kokybišką darbą, gaunantis orias pajamas, gyvenantis darnioje bendruomenėje, įkvepiančioje ir palaikančioje, saugioje, sveikoje ir švarioje aplinkoje, ugdančioje pagarbą, atvirumą ir pasitikėjimą, vertybiniu pagrindu formuojamą valstybės politiką“ (2021–2030 metų nacionalinis pažangos planas, 2020 m. rugsėjo 9 d., Nr. 998, redakcija 2021 m. rugsėjo 29 d., Nr. 797, 2020). Šiame plane numatyti tikslai ir priemonės įvardijamos nurodant jų ryšį su darnaus vystymosi tikslais, todėl galima pagrįstai teigti, kad šis dokumentas atliepia svarbiausius Lietuvos nacionalinius ir tarptautinius tikslus bei išpareigojimus.

Žaliojo kurso įgyvendinimo siekis įvardijamas kalbant apie du iš dešimties nacionaliniame pažangos plane numatytų strateginių tikslų – pirmąjį, įvardijamą kaip siekį pereiti prie inovatyvaus, mokslo žiniomis ir technologijomis paremto darnaus ekonomikos vystymosi, bei šeštąjį, siekiantį aplinkos kokybės gerinimo, bioįvairovės apsaugos, klimato kaitos poveikio švelninimo (2021–2030 metų nacionalinis pažangos planas, 2020 m. rugsėjo 9 d., Nr. 998, redakcija 2021 m. rugsėjo 29 d., Nr. 797, 2020). Pirmajam tikslui įgyvendinti įvardijamos žaliojo kurso priemonės: perėjimas link žiedinės ekonomikos, išteklių produktyvumo didinimas, neigiamo ekonominio vystymosi poveikio aplinkai mažinimas, žaliosios ekonomikos sričių plėtra, ekonomikos konkurencingumo didinimas, mokslinių tyrimų ir inovacijų plėtra (2021–2030 metų nacionalinis pažangos planas, 2020 m. rugsėjo 9 d., Nr.

998, redakcija 2021 m. rugsėjo 29 d., Nr. 797, 2020). Galima pastebėti, kad šios įvardintos priemonės skirtos ekonominei bei aplinkos apsaugos sritį, tačiau socialinė darnaus vystymosi sritis nėra atliepta. Šeštajam strateginiam tikslui pasiekti vardinamos tokios priemonės kaip pramonės pertvarkymas į žiedinę ekonomiką, neigiamo pramonės poveikio aplinkai mažinimas, transporto bei energetikos sektorių pertvarka į darnius ir švarius, darnių ūkininkavimo metodų plėtra (2021–2030 metų nacionalinis pažangos planas, 2020 m. rugsėjo 9 d., Nr. 998, redakcija 2021 m. rugsėjo 29 d., Nr. 797, 2020). Galima pastebėti, kad šeštajam tikslui įgyvendinti numatytos priemonės iš dalies persidengia su pirmojo tikslo priemonėmis. Taip pat reikia pažymėti, kad socialinė sritis lieka tinkamai neįtraukta į numatytas priemones, dominuoja ekonomikos ir aplinkos apsaugos sritims skirtos priemonės. Galima daryti išvadą, kad numatytos priemonės atlieka „skatinančios morkos“ vaidmenį, kadangi kalbama apie įvairių sektorių ir priemonių vystymą, plėtrą, neužsimenama apie baudimus ar draudimus. Vis dėlto toks vertinimas paremtas ribota informacija, kadangi nacionalinis pažangos planas nedetalizuojama ir konkrečiai neįvardijama, kaip bus įgyvendinamos numatytos žaliojo kurso priemonės, nors pačiame dokumente žaliasis kursas ir nėra minimas.

Dar vienas dokumentas, kurį verta išsamiau aptarti aptariant numatytų žaliojo kurso priemonių Lietuvoje tinkamumą, yra nacionalinis energetikos ir klimato srities veiksmų planas. Šiame strateginiame dokumente numatomos priemonės, skirtos mažinti ŠESD emisijas ir didinti energijos efektyvumą įvairiuose ekonomikos sektoriuose 2021 – 2030 metų laikotarpiui. Šiame dokumente remiamasi kitais anksčiau minėtais strateginiais dokumentais, pavyzdžiui, nacionalinis pažangos planas bei JT Darnaus vystymosi darbotvarka (Lietuvos Respublikos nacionalinis energetikos ir klimato srities veiksmų planas 2021-2030 m., 2020). Dokumente numatytos konkrečios priemonės, skirtos taikyti skirtingose ekonomikos srityse ir sektoriuose, pavyzdžiui, transporto, pramonės, energijos vartojimo efektyvumo sektoriuje, elektros energijos ir dujų perdavimo tinkluose ir kt. (Lietuvos Respublikos nacionalinis energetikos ir klimato srities veiksmų planas 2021-2030 m., 2020). Svarbu ir tai, kad dauguma numatytų priemonių yra skirtos keisti elgsenai, plėsti, modernizuoti esamas priemones, skatinti tvarius įpročius ir procesus, ir tik nedidelė numatytų priemonių dalis yra numatytos kaip „botagas“ ir yra nukreiptos į mokesčių didinimą ar subsidijų mažinimą. Nacionaliniame energetikos ir klimato srities veiksmų plane nurodomos priemonės yra skirtos ne tik skatinti atsinaujinančią energetiką, mažinti ŠESD emisijas, tačiau ir mažinti energetinį skurdą bei nepriteklių, todėl galima teigti, kad šiame plane numatytos žaliojo kurso įgyvendinimo priemonės aprėpia visas tris darnaus vystymosi dimensijas. Vis dėlto Jonaitis et al. pastebi, kad žaliojo kurso tikslai nacionaliniuose teisės aktuose yra atspindimi tik iš dalies (Jonaitis et al., 2020a). Dalinį žaliojo kurso tikslų perkėlimą į nacionalinius teisės aktus ir dokumentus galima paaiškinti tuo, kad žaliojo kurso įgyvendinimas Lietuvoje paremtas „iš viršaus žemyn“ principu, t.y. remiamasi ES iniciatyva, o ne pilietinėmis iniciatyvomis, todėl kyla rizika, kad žaliojo kurso tikslai ir principai tebus perkelti į nacionalinę teisinę bazę formaliai ir mechanškai, tačiau pakankama integracija nebus užtikrinama.

Žaliojo kurso priemonės Lietuvoje nėra vykdomos ar planuojamos vykdyti politiniame vakuume. Išankstinio vertinimo metodikoje įvardinti kontekstiniai veiksniai yra laikytini gana pastoviais, mažai kintančiais. Pavyzdžiui, darnaus vystymosi siekis, teisingumo bei socialinės įtraukties tikslai yra ilgalaikiai, kylantys tiek iš ilgalaikių strategijų (tokių kaip JT darnaus vystymosi darbotvarkė) bei vyraujančių ir stiprėjančių visuomenės nuotaikų (socialinės lygybės, įtraukties principų stiprėjimas). Ekonominio augimo atsiejimas nuo išteklių naudojimo ir siekis užtikrinti ekonominį augimą nedarant arba sumažinant žalą gamtai taip pat laikytinas konstanta, tokį tikslą kelia tiek „žalios“ šalys (pavyzdžiui, Danija), tiek ir šalys – teršėjos (pavyzdžiui, Kinija). ES žaliojo kurso politikos tikslų privalomumas ir įpareigojantis pobūdis taip pat yra ilgalaikis, įtvirtintas teisės aktais, kurių kaitos

tikimybę mažina vyraujantis darnumo ir „žalumo“ siekis bei sudėtingos teisinės ir biurokratinės procedūros, reikalingos teisės aktų pakeitimams.

Nacionaliniai interesai ir politinė darbotvarkė taip pat yra reikšmingi kontekstiniai veiksniai. Apžvelgus dabartinės ir buvusios Vyriausybių sudarytas programas, galima pastebėti akivaizdžius skirtumus. Ankstesnės, septynioliktosios Vyriausybės prioritetai buvo susiję su socialine politika, ypač šeimos ir sveikatos sritimis, darnumas ir tvarumas taip pat sietas pirmiausia su socialine sritimi, mažai dėmesio skirta tarptautiniams susitarimams dėl darnaus vystymosi tikslų (Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės programos, 2016 m. gruodžio 13, Nr. XIII-82, 2016). Dabartinė aštuonioliktoji Vyriausybė savo programoje darniam vystymuisi skiria daug dėmesio, kalbama ne vien apie socialinę sritį, tačiau apie darnumą tarp ekonomikos, socialinės srities bei aplinkos apsaugos, pabrėžiami tarptautiniai įsipareigojimai siekiant tvarumo, keliami ne tik aiškūs žaliosios ekonomikos tikslai, bet ir įvardijami numatyti sėkmės rodikliai (Dėl Aštuonioliktosios Lietuvos Respublikos Vyriausybės programos, 2020 m. gruodžio 11 d. Nr. XIV-72, 2020).

Galima pastebėti, kad dviejų trumpai apžvelgtų Vyriausybių programos smarkiai skiriasi tarpusavyje. Lietuva dar nėra politiškai brandi visuomenė, visuotiniuose rinkimuose veikia vadinamasis „švytuoklės“ principas, kai daugumą balsų laimi savo pažiūromis nuo praėjusių rinkimų laimėtojų gana stipriai besiskiriančios partijos. Formuojamos koalicinės vyriausybės savo pažiūromis ir programomis gana smarkiai skiriasi nuo savo pirmtakų, todėl kyla pamatuota rizika, kad politiniai prioritetai taip pat keisis. Todėl, nepaisant to, kad dabartinė Vyriausybė yra palankiai nusiteikusi žaliojo kurso politikos atžvilgiu, tai nereiškia, kad tokia politika bus tęsiama ar bus vertinama kaip viena iš prioritetinių valstybės sričių. Dėl tokio nenuoseklumo nacionaliniu lygiu, žaliojo kurso politikos sėkmingam ir ilgalaikiam įgyvendinimui užtikrinti Lietuvoje ypač svarbu, kad žaliojo kurso politikos svarba būtų išlaikoma ir ES lygiu.

Apibendrinant žaliojo kurso įgyvendinimo priemonių Lietuvoje tinkamumo vertinimą, galima teigti, kad numatytos priemonės atitinka šį kriterijų. Žaliojo kurso tikslai yra aiškiai įvardijami strateginiuose dokumentuose ir atitinka nacionalinius bei tarptautinius prioritetus bei įsipareigojimus. Taip pat galima teigti, kad žaliojo kurso tikslai atliepia visuomenės poreikius, globalias ir nacionalines problemas. Lietuvos strateginiuose dokumentuose įvardijami svarbiausi žaliojo kurso tikslai atliepia ES deklaruojamus ekonominio augimo atsiejimo nuo išteklių naudojimo, klimatui neutralios bei socialiai teisingos ir įtraukios ekonomikos bei visuomenės siekius. Svarbiausi žaliojo kurso įgyvendinimo Lietuvoje kontekstiniai veiksniai yra susiję su ES įtaka ir žaliojo kurso politikos privalomumu, principo „iš viršaus žemyn“ taikymu. Numatyti Lietuvos žaliojo kurso tikslai ir priemonės yra gana įvairiapusiški, numatyta priemonės įgyvendinti įvairiose politikos srityse, tačiau daugiausia jų apima ekonominę sritį, o kitoms darnaus vystymosi sritimis – aplinkos apsaugai ir socialinei sričiai – yra numatoma gerokai mažiau priemonių. Numatytos žaliojo kurso įgyvendinimo priemonės daugiausia yra skirtos keisti elgseną ir skatinti tvarius elgesio pokyčius, o ne bausti už taršą ar nedarnų elgesį. Taip pat galima pastebėti, kad įvairiuose dokumentuose įvardijamų priemonių įgyvendinimas nėra detalizuojamas, todėl sudėtinga įvertinti žaliojo kurso įgyvendinimui skirtų priemonių skaičių ir apimtį.

Poveikio vertinimas

Žaliojo kurso priemonių įgyvendinimo vertinimo metodikos grafiniame modelyje poveikis suskirstytas į tris grupes: trumpojo, vidutinio bei ilgojo laikotarpio poveikį. Trumpasis laikotarpis apima artimiausius trejus – ketverius metus, taigi apima laikotarpį iki 2025 metų, vidutinis laikotarpis

apima artimiausią dešimtmetį ir apima 2025 – 2030 metų laikotarpį, o ilgasis laikotarpis apima 2030 – 2050 metus, kadangi 2050 metais, planuojama, bus įgyvendinti nusibrėžti žaliajo kurso tikslai Europos Sąjungos mastu. Poveikio vertinimui svarbus šalies kontekstas, pavyzdžiui, kaip ilgai ir nuosekliai yra įgyvendinamos žaliosios ekonomikos priemonės. Lietuvoje žaliosios ekonomikos ir konkrečiai žaliajo kurso priemonių įgyvendinimas pradėtas planuoti ir įgyvendinti gana neseniai, todėl prasminga kalbėti apie poveikį trumpuoju laikotarpiu. Vidutinio ir ilgo laikotarpio padariniai išsamiau bus aptartos vertinant nuoseklumo kriterijų.

Vertinimo metodikoje trumpojo laikotarpio padariniai apibūdinti kaip plačiai naudojamos žaliosios inovacijos bei išaugusi energijos, pagaminamos iš atsinaujinančių šaltinių, dalis. Platus žaliųjų inovacijų naudojimas suprantamas kaip tokių inovacijų kūrimas ir diegimas įvairiuose ekonomikos sektoriuose. Todėl siekiant įvertinti galimą žaliųjų inovacijų taikymo poveikį iki 2025 metų, prasminga apžvelgti kaip šokios inovacijos yra kuriamos ir diegiamos bei kokia jų plėtra yra numatyta. Vyriausybės programos nuostatų įgyvendinimo plane nemažai priemonių skirta inovacijų plėtrai, tačiau tik viena jų skirta būtent žaliosioms inovacijoms (Aštuonioliktosios Lietuvos Respublikos Vyriausybės programos nuostatų įgyvendinimo planas, 2021 m. kovo 10 d., Nr. 155, 2021). Numatoma, kad finansinės priemonės, skirtos skatinti žaliųjų inovacijų kūrimą ir diegimą bus baigtos įgyvendinti 2024 metų pabaigoje (Aštuonioliktosios Lietuvos Respublikos Vyriausybės programos nuostatų įgyvendinimo planas, 2021 m. kovo 10 d., Nr. 155, 2021). Toks numatytas laikotarpis neleis pasiekti plataus žaliųjų inovacijų naudojimo iki 2025 metų, kadangi galima pagrįstai tikėtis, kad net ir laiku įgyvendinus finansines skatinamąsias priemones, jos nebūtinai bus įgyvendintos iškart. Kituose pagrindiniuose strateginiuose dokumentuose, 2021–2030 metų nacionaliniame pažangos plane bei nacionaliniame energetikos ir klimato srities veiksmų plane, konkrečių priemonių, skirtų žaliųjų inovacijų plėtrai, nenumatoma.

Kliūčių įgyvendinti ir plėsti žaliąsias inovacijas Lietuvoje yra suskaičiuojama kur kas daugiau nei paskatų. 2020 metais atliktoje studijoje kliūtimis žaliųjų inovacijų plėtrai įvardintos informacijos apie žaliąsias inovacijas ir gebėjimų jas taikyti stoka, administracinės ir reguliacinės kliūtys, priemonių įgyvendinti žaliąsias inovacijas trūkumas, lyderystės stoka (Jonaitis et al., 2020a). Nausėdaitės (2019) parengtoje studijoje pabrėžiami technologiniai barjerai, pramonės priklausomybė nuo linijinės ekonomikos modelių bei nuoseklios žaliųjų inovacijų plėtros politikos trūkumas. Svarbu paminėti, kad bent į keletą žaliųjų inovacijų kliūčių yra atsižvelgiama. 2022 metų pradžioje veiklą turėtų pradėti Inovacijų agentūra, kuri apjungs ir konsoliduos kelių skirtingų įstaigų funkcijas ir taip prisidės prie žaliųjų inovacijų ekosistemos fragmentacijos mažinimo ir veiklos efektyvinimo (Lietuvos Respublikos ekonomikos ir inovacijų ministerija, 2021).

Galima konstatuoti, kad Lietuva kol kas negali pasigirti plačiai naudojamomis žaliosiomis inovacijomis, kliūčių žaliųjų inovacijų plėtrai yra daugiau nei paskatų, nors galima pastebėti džiuginančią tendenciją, kad į kliūtis yra atsižvelgiama. Tikėtina, kad žaliųjų inovacijų plėtra turės teigiamą ir planuotą poveikį, paskatins žaliosios ekonomikos priemonių įgyvendinimą, mokslinius tyrimus, skatins perėjimą link žiedinės ekonomikos. Lietuvos inovacijų plėtros programoje pabrėžiama, kad žaliųjų inovacijų vystymas didina verslo konkurencingumą, kuria naujas darbo vietas (Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2012–2016 metų programos įgyvendinimo prioritetinių priemonių patvirtinimo, 2013 m. kovo 13 d. Nr. 228, 2013). Tačiau strateginiuose dokumentuose numatytas priemonių, skirtų žaliųjų inovacijų plėtrai, įgyvendinimo laikotarpis yra gana vėlyvas, todėl galima teigti, kad trumpuoju laikotarpiu žaliųjų inovacijų diegimo ir plėtros poveikis bus gana ribotas.

Vertinimo metodikoje trumpojo laikotarpio padarinių dalyje taip pat įvardijama išaugusi iš atsinaujinančių šaltinių pagaminamos energijos dalis bendrame suvartojamos energijos kiekyje. Energija, gaunama iš atsinaujinančių šaltinių turėtų būti vis plačiau naudojama visuose ekonominiuose sektoriuose trumpuoju laikotarpiu, siekiant iki 2050 metų pereiti prie klimatu neutralios ekonomikos. Strateginiuose planavimo dokumentuose numatomos įvairios priemonės šiam tikslui pasiekti, tačiau numatomi skirtingi įgyvendinimo laikotarpiai. Taip pat trūksta rodiklių, nurodančių siekiamą iš atsinaujinančių šaltinių pagaminamos energijos dalį skirtinguose ekonomikos sektoriuose.

Trumpojo laikotarpio tikslai numatomi 2021–2030 metų nacionaliniame pažangos plane, kuriame planuojama, kad iki 2025 metų atsinaujinančių energijos išteklių dalį nuo bendro galutinio energijos suvartojimo padidinti iki 38 procentų (2021–2030 metų nacionalinis pažangos planas, 2020 m. rugsėjo 9 d., Nr. 998, redakcija 2021 m. rugsėjo 29 d., Nr. 797, 2020). Tačiau 2019 metų duomenimis, atsinaujinančių energijos išteklių dalis transporto sektoriuje tesiekė vos 4 procentus (2021–2030 metų nacionalinis pažangos planas, 2020 m. rugsėjo 9 d., Nr. 998, redakcija 2021 m. rugsėjo 29 d., Nr. 797, 2020). Todėl kyla pagrįstų abejonių, ar net ir neambicingas Vyriausybės programos nuostatų įgyvendinimo plane keliamas tikslas atsinaujinančių energijos išteklių dalį šiame sektoriuje padidinti iki 15 procentų yra pasiekiamas. Taip pat reikia pabrėžti, kad tikslas padidinti atsinaujinančių energijos išteklių dalį transporto sektoriuje iki 15 procentų yra kiek didesnis nei ES tikslas (ES siekiama 14 procentų), todėl derėtų kritikuoti ne Lietuvos tikslus, o mažas ES ambicijas. Kaip minėta anksčiau, didžioji dalis žaliojo kurso tikslų į Lietuvą perkeliama iš ES „iš viršaus žemyn“ principu, pastebima išties didelė priklausomybė nuo bendrų ES tikslų, todėl natūralu, kad menkos ES ambicijos juntamos ir Lietuvoje.

Socialiniai ir ekonominiai trumpojo laikotarpio padariniai, sietini su atsinaujinančios energetikos plėtra yra susiję su energetinio nepritekliaus problematika. Su energetiniu nepritekliumi susiduria beveik trečdalis Lietuvos gyventojų (Lietuvos Respublikos nacionalinis energetikos ir klimato srities veiksmų planas 2021-2030 m., 2020). 2025 metais siekiama šį rodiklį sumažinti iki 23 procentų (Lietuvos Respublikos nacionalinis energetikos ir klimato srities veiksmų planas 2021-2030 m., 2020). Tam pasitelkiamos įvairios priemonės, visų pirma taikomos gyventojų informuotumui didinti, numatyta iki 2030 metų sukurti energijos teikėjų kainų palyginimo įrankį (Lietuvos Respublikos nacionalinis energetikos ir klimato srities veiksmų planas 2021-2030 m., 2020). Vis dėlto galima konstatuoti, kad priemonės yra nepakankamos, neatsižvelgiančios į atsinaujinančius energijos išteklius, o 2025 metų tikslas neambicingas, kadangi neįmanoma sukurti teisingos ir įtraukios visuomenės, kurioje daugiau nei penktadalis gyventojų patiria energetinį skurdą.

Nacionaliniame energetikos ir klimato srities veiksmų plane numatoma, kad numatytų priemonių (taigi, ir iš atsinaujinančių šaltinių pagaminamos energijos plėtos) įgyvendinimas trumpuoju laikotarpiu lems nežymiai išaugusias namų ūkių pajamas (apie 2 procentais), itin nežymiai sumažėjusią asmenų, patiriančių energetinio skurdo riziką, dalį (apie 0,37 procento), nežymus teigiamas poveikis planuojamas gyventojų užimtumui (apie 1,6 procento augimas) (Lietuvos Respublikos nacionalinis energetikos ir klimato srities veiksmų planas 2021-2030 m., 2020). Kita vertus, Europos Komisija, įvertinusi šį planą pastebėjo, kad dėl įvairiuose ekonominiuose sektoriuose numatomų permainų nedarbas trumpuoju laikotarpiu didės, tačiau sumažės ilgiuoju laikotarpiu (Europos Komisija, 2020c). Nacionaliniame energetikos ir klimato srities veiksmų plane taip pat numatoma 2022 – 2025 metų laikotarpiu pradėti iškastinio kuro subsidijų (Lietuvos Respublikos nacionalinis energetikos ir klimato srities veiksmų planas 2021-2030 m., 2020). Tai sveikintinas

žingsnis, tačiau reikia konstatuoti, kad trumpuoju laikotarpiu poveikio aplinkai ir klimato kaitai ši priemonė neturės, nes nurodomas ne įgyvendinimo pabaigos, bet pradžios laikotarpis, t.y. lieka neaišku nuo kada bus galutinai atsisakoma subsidijų iškastiniam kurui. Vis dėlto galimai politikos kryptis mažinti taršaus kuro subsidijas lems greitesnę perėjimą prie energijos, gaunamos iš atsinaujinančių šaltinių, tačiau šio poveikio tiksliai nustatyti neįmanoma.

Galima teigti, kad iš atsinaujinančių šaltinių pagaminamos energijos dalis bendrame suvartojamos energijos kiekyje augimas turės teigiamą, tačiau trumpuoju laikotarpiu ne itin žymų poveikį. Keliami neambicingi tikslai, todėl ir šiems tikslams pasiekti skirtų priemonių poveikis yra ribotas. Taip pat svarbu pažymėti, kad poveikis sietinas ne tik su ŠESD emisijų mažėjimu, tačiau ir su socialiniais bei ekonominiais padariniais. Iš atsinaujinančių šaltinių pagaminamos energijos plėtra iš dalies ir netiesiogiai gali padėti spręsti energetinio skurdo problemas, didinant gyventojų informuotumą apie alternatyvius energijos šaltinius. Nacionaliniame energetikos ir klimato srities veiksmų plane taip pat pastebima, kad energijos, pagamintos iš atsinaujinančių šaltinių, kaina pamažu susilygina su iš iškastinio kuro pagaminamos energijos kainomis, todėl didėjant iš atsinaujinančių šaltinių pagamintos energijos efektyvumui, teigiamą pokytį galimai pajus ir energetiniame skurde gyvenantys asmenys (Lietuvos Respublikos nacionalinis energetikos ir klimato srities veiksmų planas 2021-2030 m., 2020).

Poveikio kelias, kaip aptarta pirmame šio darbo skyriuje, yra vienas iš kertinių kaitos teorija paremto vertinimo aspektų. Poveikio kelias yra planuojamos intervencijos rekonstrukcija, padedanti atskleisti priežastinius ryšius tarp skirtingų vertinimo metodikos modelio dalių. Šiame skyrelyje poveikio kelio aptarimas yra ribotas, kadangi siekiama įvertinti priežastinius ryšius ne tarp visų vertinimo metodikos modelio dalių, o tarp trijų jų: trumpojo, vidutinio bei ilgojo laikotarpio poveikio. Išsamesnė poveikio kelio rekonstrukcija, apimanti visas vertinimo metodikos modelio dalis, bus pateikiama vertinant nuoseklumo kriterijų. Šiame skyrelyje poveikio kelias, analizuojant numatytą įgyvendinti žaliajo kurso priemonių poveikį, rekonstruojamas dvejomis kryptimis. Pirmąją siekiama analizuoti, kokie (ir ar) priežastiniai ryšiai egzistuoja tarp žaliųjų inovacijų taikymo, plačios apimties žiedinės ekonomikos principų integracijos į ekonominę sistemą bei ekonominio augimo atsiejimo nuo išteklių naudojimo. Antrąją kryptimi siekiama įvertinti priežastinius ryšius tarp išaugusios energijos, pagaminamos iš atsinaujinančių šaltinių, dalies, visuose ekonomikos sektoriuose sumažėjusio ŠESD emisijų kiekio bei socialiai teisingos, įtraukios bei klimatui neutralios ekonomikos kūrimo.

Remiantis šiame darbe nubrėžtais trumpojo, vidurinio ir ilgojo laikotarpio rėmais, planuojamos žaliajo kurso įgyvendinimo priemonės turėtų padėti iki 2025 metų pasiekti, kad žaliosios inovacijos bus plačiai taikomos įvairiuose ekonomikos sektoriuose, o jų taikymas padės įgyvendinti žiedinės ekonomikos principus ir iki 2030 metų pasiekti, kad ekonominė sistema būtų reformuota iš linijinės į žiedinę, dauguma ekonominių procesų ir veiklų būtų įgyvendinamos beatliekiu būdu, o 2050 metais būtų pasiektas vienas iš pagrindinių žaliajo kurso strategijoje keliamų tikslų pasiekti ir atsieti ekonominį augimą nuo išteklių naudojimo. Žvelgiant antrąją poveikio kelio rekonstrukcijos kryptimi, idealiu atveju iki 2025 metų iš atsinaujinančių šaltinių pagaminamos energijos dalis turėtų būti ženkliai išaugusi ir dominuojanti bendrame suvartojamos energijos kiekyje ir lemti, kad iki 2030 metų ŠESD emisijos būtų ženkliai sumažėjusios visuose ekonomikos sektoriuose, lyginant su dabartiniu lygiu, o iki 2050 metų būtų pasiektas žaliajo kurso strategijos tikslas sukurti socialiai įtraukią, teisingą ir klimatui neutralią ekonomiką. Vis dėlto reikia pripažinti, kad tokie idealūs scenarijai nėra tikėtini dėl riboto anksčiau aptarto įvairių žaliosios ekonomikos priemonių įgyvendinimo ir todėl riboto jų poveikio.

Nors priežastiniai ryšiai atrodo tvirti, tačiau tikėtina, kad siekiamas ilgojo laikotarpio poveikis bus pasiektas vėliau nei planuojama. Tam įtakos turi įvairios priežastys. Visų pirma, svarbu užtikrinti, kad trumpojo laikotarpio poveikiui pasiekti skirtos priemonės numatytų ir vidutinio bei ilgojo laikotarpio tikslus ir į juos atsižvelgtų. Pavyzdžiui, žaliosios inovacijos gali būti skirtos nebūtinai tik žiedinės ekonomikos principams įgyvendinti, o apimti ir tokias sritis kaip energijos efektyvumo didinimas, tačiau tai nereiškia, kad atliekos šiame procese nebus kuriamos. Atsinaujinančios energetikos plėtra trumpuoju laikotarpiu nebūtinai padės sukurti įtraukią ir teisingą ekonomiką ilguoju laikotarpiu, jei nebus užtikrinama, kad socialiai pažeidžiami asmenys gali turėti tokią pačią prieigą prie atsinaujinančių energijos šaltinių. Kitaip tariant, trumpojo laikotarpio poveikio priemonės gali būti skirtos ir kitiems tikslams, nei vidutinio laikotarpio poveikis, pasiekti.

Taip pat svarbūs ir kontekstiniai veiksniai, kitaip tariant, ilgojo laikotarpio poveikis nebūtinai yra nulemiamas tik vidutinio laikotarpio poveikio, o vidutinio laikotarpio poveikis pasiekiamas nebūtinai tik trumpuoju laikotarpiu pasiekiamu žaliojo kurso įgyvendinimo priemonių poveikio dėka. Pavyzdžiui, valstybių strateginės krypties kaita, susijusi su politinių jėgų pusiausvyros pokyčiais gali lemti tai, kad nepaisant deklaruojamų ilgalaikių tikslų, žaliosios ekonomikos priemonės nebus įgyvendinamos ar bus įgyvendinamos tik ribota apimtimi, todėl ir jų poveikis įvairiais laikotarpiais bus mažesnis nei numatytasis. Pavyzdžiui, kaip minėta anksčiau, ankstesnioji septyniolika Lietuvos Vyriausybė, nepaisant žalumo ir tvarumo deklaracijų, konkrečių priemonių, skirtų žaliosios ekonomikos plėtrai ir kovai su klimato kaitos iššūkiais buvo numačiusi itin mažai. Dabartinė aštuoniolikoji Vyriausybė į nacionalinius planavimo dokumentus perkėlė nemažai ES lygiu svarbių iniciatyvų. Vis dėlto svarbu pabrėžti, kad euroskeptiškiau nusiteikusios politinės jėgos pergalės artimiausių parlamento rinkimų atveju tokia „žalia“ kryptis gali nebūti toliau išlaikoma, o numatytos žaliojo kurso įgyvendinimo priemonės gali būti pakeistos dar mažiau ambicingomis.

Taip pat svarbu atsižvelgti į deklaruojamų siekių ir realybės neatitikimus. Tai ypač svarbu kalbant apie technologinius sprendimus, pavyzdžiui, žiedinės ekonomikos principų įgyvendinimo plėtrą. Nepaisant to, kad planuojama iki 2050 metų visiškai atsieti ekonominį augimą nuo išteklių naudojimo, vargu ar tai įmanoma, kadangi ekonomika negali tapti absoliučiai žiedine ir visiškai nepriklausoma nuo naujų išteklių naudojimo. Naujų išteklių poreikį net ir plačiai žiedinius principus integravusioje ekonomikos sistemoje lemia išteklių nusidėvėjimas, praradimai juos perdirbant, technologiniai ribotumai (pavyzdžiui, vis dar sunkiai įmanoma perdirbti vėjo jėgainių sraigtus) bei retų medžiagų poreikis, kurių gauti kitaip, nei naudojant naujus išteklius kol kas technologiškai neįmanoma.

Apibendrinant poveikio vertinimą, galima teigti, kad šis kriterijus yra tenkinamas iš dalies. Trumpojo laikotarpio poveikį galima apibūdinti kaip teigiamą ir planuotą, nors ir ribotą. Žaliųjų inovacijų plėtos priemonės yra planuojamos kiek pavėluotai, todėl artimiausius penketą metų galima tikėtis tik gana siauros apimties poveikio. Apžvelgus iš atsinaujinančių šaltinių pagaminamos energijos dalies bendrame suvartojamos energijos kiekyje augimą galima teigti, kad šio augimo poveikis taip pat bus teigiamas, tačiau ribotos apimties. Dėl keliamų neambicingų tikslų galima tikėtis tik gana riboto ŠESD emisijų mažėjimo, o taip ir nedidelio masto teigiamų socialinių ir ekonominių padarinių, pavyzdžiui, nežymiai didėjančio užimtumo, mažėjančio energetinio nepritekliaus, augančių namų ūkių pajamų. Rekonstruotas poveikio kelias atskleidė aiškius priežastinius ryšius tarp planuojamo trumpojo, vidutinio bei ilgojo laikotarpio poveikio. Tačiau svarbu pabrėžti, kad priežastiniai ryšiai nebūtinai yra linijiniai, o vertinant bendrą žaliojo kurso įgyvendinimo priemonių planuojamą poveikio kelią svarbu atsižvelgti į įvairius kontekstinius veiksniai. Linijinis poveikio kelio

vaizdavimas padeda geriau atskleisti pačią poveikio kelio koncepciją ir ją teoretizuoti, tačiau realybė yra gerokai labiau kompleksinė ir sudėtinga nei teoriniai konstruktai.

3.2. Efektyvumo ir rezultatyvumo kriterijų vertinimas

Šiame poskyryje vertinamas žaliojo kurso įgyvendinimo priemonių Lietuvoje atitiktis efektyvumo ir rezultatyvumo kriterijams, pasitelkiant 8 lentelėje pateikiamus vertinimo klausimus bei indikatorius. Pirmiausia aptariamas efektyvumo kriterijus, kuriuo vertinamos vertinimo metodikos modelio dalys yra žaliojo kurso priemonėms įgyvendinti numatyti išteklių. Siekiama įvertinti, kokie išteklių yra numatyti, kaip užtikrinamas išteklių prieinamumas, kaip numatyta vertinti išteklių panaudojimo efektyvumą numatytiems rezultatams pasiekti, aptariamas atsakomybės už efektyvų išteklių panaudojimą aspektas. Šiame skyrelyje taip pat aptariamas rezultatyvumo kriterijus, kuriuo vertinamos loginio modelio dalys veiklos ir rezultatai. Siekiama įvertinti, kaip numatyta matuoti žaliojo kurso priemonėmis pasiektų (ar planuojamų pasiekti) rezultatų laipsnį, ar duomenys apie rezultatų įgyvendinimą yra pasiekiami viešai ir pateikiami centralizuotai, vertinama, ar numatyti rezultatai gali būti pasiekiami tik planuojamų žaliojo kurso priemonių dėka, vertinama planuojamų veiklų atitiktis numatytiems rezultatams, informacijos apie vykdomas ar planuojamas veiklas prieinamumas.

Efektyvumo vertinimas

Finansavimas yra bene svarbiausias išteklius žaliojo kurso priemonėms įgyvendinti. Jį galima skirstyti į dvi plačias grupes – finansavimą nacionalinio biudžeto lėšomis bei finansavimą, skiriamą ES. Lietuvai 2021 – 2027 metų laikotarpiu ES planuoja skirti apie 15 milijardų eurų žaliojo kurso priemonėms įgyvendinti (Europos Komisija, 2020c). Daugiausia lėšų planuojama skirti iš Sanglaudos ir Europos žemės ūkio fondų (atitinkamai, po 6,1 ir 5,5 mlrd. eurų), beveik pustrėčio milijardo planuojama skirti taikant ekonomikos gaivinimo ir atsparumo didinimo priemonę, po 0,5 mlrd. eurų numatyta skirti iš Teisingos pertvarkos bei Modernizavimo fondų, o 0,6 milijardo eurų Lietuvai turėtų būti skiriami iš apyvartinių taršos leidimų prekybos sistemos aukcionų pajamų (Europos Komisija, 2020c).

Informacijos apie nacionalinio biudžeto lėšas, planuojamas skirti žaliojo kurso priemonių Lietuvoje įgyvendinimui, mažai arba ji viešai neprieinama trūksta informacijos apie numatomą finansavimą kiekvienai priemonei ar priemonių grupei. Vienas iš nedaugelio prieinamų dokumentų, kuriame nurodomos sumos, skirtos investuoti žaliosios ekonomikos priemonės yra ateities ekonomikos DNR planas. Šiame plane nurodoma, kad iki 2021 metų pabaigos kryptiškai skirtos suplanuotos ir naujos bei papildomos investicijos klimato kaitos ir energetikos bei inovacijas ir mokslinių tyrimų kryptims turėtų siekti po beveik milijardą eurų, o investicijos į skaitmeninės ekonomikos ir verslo kryptį beveik pusantro milijardo eurų (Finansų ministerija, 2020). Valstybės biudžeto lėšomis planuojama padengti apie pusę planuojamų investicijų, o likusią dalį sudarytų ES investicijos. Tačiau šiame plane nėra detalizuojamos investicijos į konkrečias priemones, todėl finansavimo efektyvumo nustatyti neįmanoma. Nacionaliniame energetikos ir klimato srities veiksmų plane numatoma, kad didžiąją numatytoms priemonėms įgyvendinti skirto finansavimo dalį sudarys ES investicijos ir asignavimai iš struktūrinių ir investavimo fondų, taip pat priemonės bus finansuojamos iš valstybės bei savivaldybių biudžetų, tačiau nedetalizuojama, kiek lėšų numatoma skirti konkrečioms priemonėms įgyvendinti (Lietuvos Respublikos nacionalinis energetikos ir klimato srities veiksmų planas 2021-2030 m., 2020).

Dar vienas svarbus išteklius, reikalingas sėkmingam žaliojo kurso priemonių įgyvendinimui, yra suinteresuotosios grupės, šio darbo rėmuose suinteresuotos grupės apima politikus, verslą, visuomenę ir mokslo bendruomenę. Kaip parodė aptartų užsienio šalių patirtis, žaliosios ekonomikos priemonės sėkmingas ir nuoseklus įgyvendinamas stipriai susijęs su politinės valios užtikrinimu bei politiniu nuoseklumu. Tačiau Lietuva tokiu ilgaamžiu politikos nuoseklumu pasigirti negali, kaip jau minėta ir detalizuota ankstesniame poskyryje. Todėl trūksta aktyvesnio politikų įsitraukimo į žaliojo kurso darbotvarkės Lietuvoje formavimą ir įgyvendinimą. Kita vertus, galima pastebėti, kad paskutinių dviejų dabartinės kadencijos Seimo sesijų programose žaliojo kurso aptarimas buvo numatytas kaip vienas iš prioritetų, o taip įtrauktas į praėjusios kadencijos Seimo 2020 metų pavasario ir rudens sesijų darbotvarkes kaip vienas iš aptariamų klausimų.

Siekiant tvarios žaliosios ekonomikos pertvarkos visuose ekonomikos sektoriuose, vien valstybės lygiu priimamų reglamentų ar taisyklių neužtenka, juos turi įgyvendinti verslo įmonės. Verslo įmonių įsitraukimas taikant mažiau taršius, žiedinės ekonomikos principais paremtus verslo modelius yra ypač reikalingas siekiant įgyvendinti žaliosios ekonomikos tikslus. Baudomis ir draudimais siekti žaliosios ir žiedinės ekonomikos principų perkėlimo į verslo modelius yra neefektyvu, kadangi, kaip rodo 2020 metais atlikta studija, kol kas įmonėms yra pigiau yra mokėti už taršą nei diegti „švarias“ gamybos linijas (Jonaitis et al., 2020b). Todėl inovacijų skatinimas, valstybės pagalba įveikiant technologinius ar kitus sunkumus verslui yra itin naudinga ir efektyvesnė strategija.

Visuomenės vaidmuo įgyvendinant žaliojo kurso priemones yra itin reikšmingas dėl keleto priežasčių. Pirmiausia, visuomenės įtrauktis, socialinis teisingumas yra viena iš pamatinių ne tik žaliojo kurso politikos, bet ir darnaus vystymosi darbotvarkės prielaidų. Antra, nuo visuomenėje vyraujančių nuotaikų priklauso ir politinė valia įgyvendinti žaliojo kurso priemones – nors Europos žaliojo kurso tikslai Lietuvai yra įpareigojantys, tačiau parlamento rinkimus laimėjus mažai dėmesio šiai sričiai skiriančią politinę jėgą, didėtų tikimybė, kad žaliojo kurso nuostatos ir priemonės į Lietuvos ekonomiką būtų perkeliamos tik formaliai ir paviršutiniškai. Taip pat svarbus visuomenės įsitraukimas aktyviai įgyvendinant žaliosios ekonomikos priemones, pavyzdžiui, renkantis tvarius transporto būdus ir kitaip keičiant elgsenas ir įpročius. Europos Komisija taip pat pabrėžia, kad be visapusiško visuomenės įtraukimo į(si)traukimo, žaliojo kurso tikslų pasiekti yra neįmanoma (Europos Komisija, 2019).

Kol kas Lietuvoje trūksta tiek visuomenės įtraukimo, tiek įsitraukimo, iš dalies todėl, kad trūksta plačiai prieinamos informacijos tiek apie žaliąjį kursą, tiek apie darnų vystymąsi. Lietuvos pasirengimo įgyvendinti darnaus vystymosi tikslus ataskaitoje pabrėžiama, kad Lietuvos visuomenė yra menkai informuota apie darnaus vystymosi darbotvarkę, tikslus, apie juos yra girdėję vos ketvirtadalis šalies gyventojų (Dilienė, Sabulis, Bulkevičienė, Petkevičiūtė, Gulijeva, 2021). Menkas visuomenės informuotumas yra įvardijamas kaip viena iš priežasčių, lemianti nepakanką darnaus vystymosi tikslų įgyvendinimą Lietuvoje (Dilienė et al., 2021). Nėra visuomenės informavimo apie žaliąjį kursą plano, o tokio plano sukūrimas nenumatytas net ir žaliojo kurso priemonių grupėje „visuomenė – žaliojo kurso transformacijos partnerė“, įvardytoje Vyriausybės programos nuostatų įgyvendinimo plane.

Mokslo bendruomenės įtrauktį iš esmės užtikrina mokslo tyrimams ir inovacijoms skiriamas finansavimas, nuo jo dydžio stipriai priklauso, kiek ir kokios apimties aktualių žaliosios ekonomikos temoje mokslinių tyrimų bus atlikta. Iki 2021 metų pabaigos planuojama į mokslo tyrimų ir inovacijų sritį investuoti apie milijardą eurų, pusę šios sumos skiriant iš valstybės biudžeto. Numatomas kitos ilgalaikės priemonės, pavyzdžiui, inovacijų agentūros įkūrimas, inovacijų skatinimo fondo plėtra, iki

2024 metų planuojama pasiekti, kad išlaidos mokslinių tyrimų ir eksperimentinės plėtros sektoriui siektų 1,5 procento BVP (Aštuonioliktosios Lietuvos Respublikos Vyriausybės programos nuostatų įgyvendinimo planas, 2021 m. kovo 10 d., Nr. 155, 2021). Vyriausybės programos nuostatų įgyvendinimo plane numatytos priemonės, skirtos finansuoti ir skatinti tyrėjų karjerą Lietuvoje, didinti akademinį darbuotojų darbo užmokesčiui ir kitaip plėtoti ir skatinti akademinę veiklą, mokslinius tyrimus bei inovacijas.

Apibendrinant aptartus žaliojo kurso priemonių įgyvendinimui numatytus skirti išteklius ir jų prieinamumą, galima teigti, kad svarbiausias išteklius Lietuvoje yra finansavimas. Tačiau svarbu pabrėžti, kad didžioji planuojamo finansavimo dalis yra ne nacionalinio biudžeto lėšos, o ES investicijos ir asignavimai. Toks finansavimo modelis pabrėžia „iš viršaus žemyn“ principą – žaliojo kurso tikslai ir priemonės ne tik yra perkeliamos iš ES lygio į Lietuvą, tačiau ir jų įgyvendinimas daugiausia paremtas ES lėšomis. Galima pastebėti, kad neužtikrinamas pakankamas interesų grupių į(si)traukimas visu numatytu priemonių įgyvendinimo laikotarpiu. Bene daugiausiai atsižvelgiama į mokslo bendruomenės, akademikų įtraukimo užtikrinimą, o mažiausiai dėmesio skiriama visuomenės įtraukimui ir informavimui. Susirūpinimą kelia tai, kad visuomenė yra paliekama nuošalyje. Reikia pabrėžti, kad sėkmingam žaliojo kurso priemonių įgyvendinimui svarbus visų ilgalaikis įvairių išteklių užtikrinimas: finansavimas, interesų grupių įtraukimas bei atsakingų institucijų tarpusavio veiksmų koordinavimas.

Vyriausybės programos nuostatų įgyvendinimo plane žaliojo kurso prioritetui įgyvendinti numatyti 8 strateginiai darbai, kuriuos pavesta vykdyti keturioms skirtingoms ministerijoms, tačiau neįvardijama, kuri institucija yra atsakinga už bendrą žaliojo kurso priemonių ir strateginių darbų įgyvendinimą, nenurodoma institucijų tarpusavio hierarchija. Atsakinga institucija yra įvardijama ties kiekviena numatytų priemonių grupe bei konkrečia priemone, dažniausiai ja įvardijama aplinkos ministerija. Todėl galima daryti prielaidą, kad būtent ši ministerija yra svarbiausia kalbant apie žaliojo kurso priemonių įgyvendinimą. Kita vertus, sumaištį kelia atsakomybių pasiskirstymai: nemažai atvejų, kai toje pačioje priemonių grupėje už dalį priemonių atsakinga aplinkos ministerija ir jų įgyvendinime dalyvauja žemės ūkio ministerija, už dalį atsakomybė paskirstyta atvirkščiai – atsakinga paskirta žemės ūkio ministerija, o aplinkos ministerija dalyvauja įgyvendinime. Tokių atvejų ne vienas, todėl kyla chaotiško atsakomybių pasiskirstymo įspūdis.

Paini atsakomybių pasiskirstymo schema apsunkina ir efektyvaus išteklių panaudojimo vertinimą. Kai kuriais atvejais numatytos žaliojo kurso įgyvendinimo priemonės neturi vienio „šeimininko“, todėl neįmanoma įvertinti, kas ir kada turėtų matuoti išteklių panaudojimo efektyvumą. Taip pat sudėtinga, o kai kurias atvejais ir neįmanoma nustatyti, ar atsakomybė už priemonės įgyvendinimą bei efektyvų jai skirtų išteklių panaudojimą bus užtikrinta visu numatytu įgyvendinimo laikotarpiu. Efektyvumo vertinimą dar labiau apsunkina vertinimo metodikos stoka. Aiškios metodikos nėra numatyta vertinti net ir tokiam apčiuopiamam ištekliui kaip finansavimas. Nė viename iš detaliau aptartų strateginių dokumentų (Vyriausybės programos nuostatų įgyvendinimo plane, nacionaliniame pažangos plane, nacionaliniame energetikos ir klimato srities veiksmų plane) nėra numatomas tikslas siekti, kad planuojamos žaliojo kurso priemonės atitiktų efektyvumo kriterijų, būtų įgyvendinamos atsižvelgiant į kaštus ir sąnaudas. Minėtieji strateginiai dokumentai neužsimena ir apie socioekonominius žaliosios pertvarkos kaštus, priešingai, nei anksčiau aptartoje Danijoje.

Vyriausybės programos nuostatų įgyvendinimo plane viena iš planuojamų priemonių yra „parengti planuojamų investicijų aplinkosauginio efektyvumo ir atitikties žaliojo kurso prioritetams vertinimo metodiką“ (Aštuonioliktosios Lietuvos Respublikos Vyriausybės programos nuostatų įgyvendinimo

planas, 2021 m. kovo 10 d., Nr. 155, 2021). Planuojama šią metodiką parengti iki 2022 metų vidurio. Galima pagrįstai nerimauti dėl numatyto termino, kadangi dalis žaliojo kurso įgyvendinimo termino taip pat yra numatytas įgyvendinti iki to paties įvardinto termino. Kyla rizika, kad šios priemonės nebus vertinamos pagal numatytus aplinkosauginio efektyvumo bei atitikties žaliojo kurso prioritetams kriterijus, nebent ši metodika būtų taikoma retrospektyviai. Dar daugiau, dalis minėtame plane numatytų priemonių jau yra (ar turėtų būti pagal apsibrėžtus terminus) pradėtos įgyvendinti, todėl taip pat gali neatitikti nustatytų kriterijų.

Galima apibendrinti, kad efektyvus išteklių panaudojimas kaštų atžvilgiu, efektyvumas nėra valstybės lygiu svarbūs prioritetai. Efektyvumo siekio, rezultatų pasiekimo mažiausiomis sąnaudomis tikslo nėra numatyta ir atskirų ministerijų strateginiuose veiklos planuose. Todėl galima pagrįstai teigti, kad egzistuoja nemaža rizika, jog žaliojo kurso priemonės Lietuvoje bus įgyvendintos neefektyviai, neatsižvelgiant į kaštų ir naudos santykį, kadangi reikalavimas atsižvelgti į šiuos aspektus netaikomas nei nacionaliniu, nei atskirų ministerijų lygiu. Galimą neatitiktį efektyvumo kriterijui taip pat signalizuoja painus atsakomybių už atskiras priemones paskirstymas, gana menkas suinteresuotų grupių įtraukimas (ypač kalbant apie visuomenę). Svarbiausiu laikomas išteklius yra finansavimas, tačiau daugiausia remiamasi ES struktūrinių ir investicinių fondų lėšomis, o ne nacionaliniu biudžetu, taip pat trūksta detalizavimo dėl numatomo finansavimo konkrečioms priemonėms įgyvendinti. Todėl galima teigti, kad efektyvumo kriterijus nėra tenkinamas.

Rezultatyvumo vertinimas

Šiame darbe naudojamame vertinimo metodikoje rezultatai įvardyti kaip laiku įgyvendintos arba pradėtos įgyvendinti numatytos žaliojo kurso priemonės įvairiuose ekonomikos sektoriuose bei paskelbtų mokslinių tyrimų rezultatai ir šių tyrimų pagrindu paremtų rekomendacijų įgyvendinimas. Šiame modelyje rezultatai yra supaprastinti, kadangi dėl šio darbo ribotos apimties neįmanoma aprėpti visų galimai pasieksimų žaliojo kurso rezultatų. Vis dėlto pasirinktų dvejopo tipo rezultatų aptarimas gali suteikti vertintų įžvalgų apie visų numanomų ir planuojamų rezultatų įgyvendinimą, kuris bus pasiektas taikant įvairias žaliojo kurso įgyvendinimo priemones Lietuvoje.

Laiku įgyvendintos ar pradėtos įgyvendinti žaliojo kurso priemonės yra svarbus rezultatyvumo rodiklis, kadangi vienas iš pagrindinių Europos žaliojo kurso tikslų yra apribotas laike. Iki 2050 metų siekiama iš esmės transformuoti dabartinę ekonominę, atsieti ekonominį augimą nuo išteklių naudojimo ir užtikrinti, kad ekonominė veikla taps neutrali klimatui. Pagrindinis duomenų šaltinis apie suplanuotą žaliojo kurso priemonių įgyvendinimo laikotarpį yra strateginiai planavimo dokumentai. Tačiau informacijos pateikimas juose skiriasi, pavyzdžiui Vyriausybės programos nuostatų įgyvendinimo plane nurodoma tiek vykdymo pradžia, tiek numatoma priemonės įvykdymo data. Nacionaliniame pažangos plane priemonių įgyvendinimo laikotarpis nėra pateikiamas, tačiau įvardijamos siektinos priemonių įgyvendinimo rodiklių reikšmės 2025 ir 2030 metams, todėl galima daryti išvadą, kad numatomas priemonių įgyvendinimo tęstinumas (2021–2030 metų nacionalinis pažangos planas, 2020 m. rugsėjo 9 d., Nr. 998, redakcija 2021 m. rugsėjo 29 d., Nr. 797, 2020). Nacionaliniame energetikos ir klimato srities veiksmų plane, kuriame nemažai priemonių ir nuostatų perkelta iš nacionalinio pažangos plano, numatomo priemonių įgyvendinimo laikotarpio įvardijamas skiriasi – ties vienomis priemonėmis įvardijama ir vykdymo pradžia ir numatoma pabaiga, ties kitomis tik vykdymo pradžios metais, o daliai priemonių nenurodoma nei pradžia, nei pabaiga, tad galima suprasti, kad tai tęstinės priemonės (Lietuvos Respublikos nacionalinis energetikos ir klimato srities veiksmų planas 2021-2030 m., 2020). Vis dėlto net jei priemonės ir yra suplanuotos kaip tęstinės, jokios vykdymo laikotarpio neįvardijamas yra ydinga praktika, apribojanti atskaitomybę bei

apsunkinančios priemonių savalaikiškumo vertinimą, todėl sudėtinga ar net neįmanoma nustatyti, kada priemonės pradėtos įgyvendinti ir ar jos nebuvo pavėluotos.

Vyriausybės programos nuostatų įgyvendinimo plane numatytas priemonės planuojama įgyvendinti vėliausiai 2024 metų pabaigoje, kuomet baigsis dabartinės Vyriausybės kadencija. Vis dėlto galima vertinti, kad numatytas žaliojo kurso priemonės pradėdant įgyvendinti taip, kaip suplanuota, žaliojo kurso tikslus pasiekti bus įmanoma. Kol kas priemonių taikymą numatytu laiku galima įvertinti tik ribotai, kadangi daugumos numatytų priemonių įgyvendinimo pradžia numatyta tik 2022 metų pradžioje ar vėliau. Nacionaliniame energetikos ir klimato srities veiksmų plane nurodomas priemonės „atliekų kiekio sąvartynuose sumažinimas“ įgyvendinimo laikotarpis yra 2015 – 2020 metai, taigi, ši priemonė turėtų būti įgyvendinama. Tačiau Aplinkos ministerijos strateginiame veiklos plane nurodomas kitas tikslas – iki 2021 metų pasiekti, kad perdirbamų komunalinių atliekų dalis sudarytų 51 procentą (Lietuvos Respublikos aplinkos ministerija, 2021). Taigi, galima daryti keletą išvadų: pirma, skirtinguose strateginiuose dokumentuose skelbiamoje informacijoje esama neatitikimų, antra, dokumentuose nurodomas priemonių įgyvendinimo laikotarpis ne visuomet atspindi realybę, ir trečia, viešai skelbiama informacija nebūtinai yra patikima.

Moksliniai tyrimai ir kuriama mokslinė produkcija yra svarbus žaliojo kurso tikslų pasiekimo sėkmės faktorius, kadangi žaliuoju kursu siekiama transformuoti, esmingai pertvarkyti ir modernizuoti visuomenę bei ekonomiką. Taip pat svarbu vertinti ne vien sukuriama mokslo produkcija, tačiau ir jos praktinius aspektus, pavyzdžiui, teikiamas rekomendacijas, kuriomis valstybė gali vadovautis diegdama žaliosios ekonomikos priemones. Todėl šio rezultato įgyvendinimo laipsnį svarbu vertinti tiek atsižvelgiant į tai, kaip matuojamas sukuriama mokslinės produkcijos kiekis, tiek į mokslo produkcijos pritaikomumą, t.y. tiek kiekybinius, tiek kokybinius parametrus.

Šiame darbe dažniausiai minimi Lietuvos strateginiai dokumentai kiekybinių mokslinės produkcijos rezultatų vertinimo kriterijų nenumato, o kokybinis vertinimas gana menkas. Vyriausybės programos nuostatų įgyvendinimo plane įvardijamos kelios priemonės, susijusios su mokslo tyrimų plėtra ir jų praktiniu pritaikomumu, pavyzdžiui, energetikos, žemės ūkio srities mokslinių tyrimų plėtros skatinimas, mokslinių tyrimų rezultatų komercializacijos siekis, tačiau nenurodomi rezultatų įgyvendinimo rodikliai (Aštuonioliktosios Lietuvos Respublikos Vyriausybės programos nuostatų įgyvendinimo planas, 2021 m. kovo 10 d., Nr. 155, 2021). Nacionaliniame energetikos ir klimato srities veiksmų plane numatoma skatinti praktiškai pritaikomą mokslinę veiklą, ypač atsinaujinančio energetikos srityje, tačiau tai viena iš priemonių, kurios įgyvendinimo laikotarpis ar pasiekimo rodikliai nėra nurodomi (Lietuvos Respublikos nacionalinis energetikos ir klimato srities veiksmų planas 2021-2030 m., 2020). Nacionaliniame pažangos plane vienintelis tikslas, sietinas su moksliniais tyrimais ir eksperimentine plėtra (MTEP) yra jau minėtas siekis užtikrinti, kad šios srities finansavimas pasiektų 1,5 procento BVP, tačiau jokių kiekybinių ar kokybinių pačios mokslinės veiklos rezultatyvumo kriterijų nenumatoma (2021–2030 metų nacionalinis pažangos planas, 2020 m. rugsėjo 9 d., Nr. 998, redakcija 2021 m. rugsėjo 29 d., Nr. 797, 2020).

MTEP veiklos rezultatų vertinimas yra reglamentuojamas teisės aktu. Tačiau svarbu pažymėti, kad MTEP kiekybiniai vertinimai atliekami visai vykdomai mokslinei veiklai, tačiau nevertinamas mokslinių tyrimų atitiktis žaliojo kurso tikslams. Todėl neįmanoma nustatyti, kokia apimtimi vykdoma ar planuojama vykdyti mokslinę veiklą yra nulemta žaliojo kurso tikslų, o kiek tai yra įprasta veikla. Taip pat trūksta centralizuoto informacijos šaltinio, kuriame būtų įvardijama kiek ir kokių tyrimų yra atlikta, ar jie atliekami numatytu laikotarpiu, kokie atliekamų tyrimų pasiekimai ir

praktinis pritaikomumas. Plačiau visuomenei tokie duomenys sunkiai prieinami, kadangi viešinimas daugiausia nukreiptas į mokslo bendruomenę. \

Vertinimo metodikoje įvardinti ir ankstesnėje skiltyje aptarti rezultatai gali būti pasiekiami vykdant tam tikras veiklas, kurių modelyje nurodomos trys: Europos žaliojo kurso priemonių planavimas, atliekami moksliniai tyrimai bei visuomenės informavimas apie žaliojo kurso priemonių naudas ir įgyvendinimą. Žaliojo kurso priemonių planavimas pirmiausia svarbus dėl žaliosios ekonomikos priemonių pobūdžio – nemažai priemonių yra vykdomos vienos ministerijos, o jos įgyvendinime dalyvauja dar bent kelios kitos institucijos. Todėl svarbu tinkamai planuoti veiklą, pasiskirstyti atsakomybes, nustatyti institucijų veiklų ribas. Planavimas svarbus ir dėl būtinybės atsižvelgti ne tik į nacionalinius poreikius ir interesus, tačiau ir regionų bei savivaldos lygmens specifiką, šio lygmens institucijų įtraukimą į žaliojo kurso priemonių įgyvendinimą. Norint pasiekti vieną iš žaliojo kurso tikslų – darnią, socialiai teisingą ir įtraukią visuomenę – svarbu atsižvelgti į regioninius skirtumus, regionų specifiką planuojant įvairias žaliojo kurso įgyvendinimo priemones. Nacionaliniuose strateginiuose dokumentuose nenumatoma žaliojo kurso priemonių įgyvendinimo diferencijuoti atsižvelgiant į šiuos skirtumus, beveik visos numatomos priemonės yra bendros visai Lietuvai. Regionų specifiką minima vos keliose Vyriausybės programos nuostatų įgyvendinimo plane minimose priemonėse, pavyzdžiui, viena iš jų numato remti kaimo vietovių plėtros strategijas ir skatinti antrinio panaudojimo ir maisto švaistymo mažinimo iniciatyvas (Aštuonioliktosios Lietuvos Respublikos Vyriausybės programos nuostatų įgyvendinimo planas, 2021 m. kovo 10 d., Nr. 155, 2021). Minėtame plane taip pat numatoma iki 2021 metų pabaigos parengti naują regionų plėtros programą, kurioje būtų nustatomos regionų plėtros kryptys, taigi, tikėtina, kad į šią programą patektų ir su žaliojo kurso įgyvendinimu susiję tikslai (Aštuonioliktosios Lietuvos Respublikos Vyriausybės programos nuostatų įgyvendinimo planas, 2021 m. kovo 10 d., Nr. 155, 2021).

Žaliojo kurso tikslai turėtų būti atspindimi regioniniuose strateginiuose planavimo dokumentuose. Vis dėlto, apžvelgus regioninės plėtros departamento prie vidaus reikalų ministerijos tinklalapyje pateikiamus dešimties Lietuvos regionų plėtros planus, nė viename iš jų nėra numatytos būtent žaliojo kurso tikslams pasiekti skirtos priemonės. Regioniniuose plėtros planuose vyrauja ekonominio ir socialinio pobūdžio tikslai ir priemonės, aplinkos apsaugos sritis paprastai siejama su atliekų valdymu ar kraštovaizdžio tvarkymu. Lietuvos regioninės politikos baltojoje knygoje darniai ir tvariai plėtrai, skirtai nustatyti 2017 – 2030 metų pagrindinius regioninės politikos tikslus ir uždavinius, vienas iš numatomų uždavinių yra „užtikrinti, kad darnus ir tvarus ekonomikos augimas būtų geografiškai subalansuotas“, tačiau numatomi veiksmai yra skirti tik ekonominei ir socialinei sritims, o aplinkos apsaugai neįvardijamas nė vienas veiksmas (Lietuvos regioninės politikos baltoji knyga darniai ir tvariai plėtrai 2017–2030, 2017). Todėl galima konstatuoti, kad bent kol kas regioniniai planavimo dokumentai neatsižvelgia nei į žaliojo kurso tikslus, nei numato pasiekti darnos tarp trijų darnaus vystymosi dimensijų.

Strateginius planavimo dokumentus savivaldos lygiu sudėtinga dėl centralizuotos informacijos nebuvimo. Beveik kiekvienas miestas rengia atskirus strateginius plėtros planus, todėl siekiant juos palyginti, reikia planų ieškoti skirtingose internetinėse talpyklose, o radus planą – nustatyti kur pateikiama reikalinga informacija, kadangi kiekvienas planas pateikiamas kitokios struktūros. Galima kalbėti ir apie reguliacines kliūtis savivaldos lygiu planuoti žaliojo kurso tikslų įgyvendinimo priemones. Vyriausybės programos nuostatų įgyvendinimo plane viena iš numatomų priemonių, planuojamų įvykdyti iki 2022 metų pirmojo ketvirčio pabaigos, yra skirta parengti teisės aktų pakeitimams, kurie įgalintų savivaldybes ruošti kokybinius vystymosi planus, nustatančius tvarių

miestų vystymosi gaires bei poveikio klimato kaitai mažinimo priemonės (Aštuonioliktosios Lietuvos Respublikos Vyriausybės programos nuostatų įgyvendinimo planas, 2021 m. kovo 10 d., Nr. 155, 2021). Taigi, galima teigti, kad tokio reguliacinio įrankio nebuvimas iš dalies lemia menką žaliajo kurso tikslų įtrauktį į savivaldos strateginius plėtros planus, . Lietuvoje vyrauja nacionaliniu lygiu reglamentuojamos ir planuojamos žaliajo kurso priemonės, kitaip tariant, ir šioje srityje pastebimas principo „iš viršaus žemyn“ taikymas.

Moksliniai tyrimai svarbūs ne tik kaip mokslinę produkciją, inovacijas kurianti veikla, aptarta kiek anksčiau, tačiau ir kaip mokslo atvėrimo visuomenei galimybė. Būtent šiam aspektui aptarti yra skirtos tolimesnės pastraipos. Europos klimato akte nurodoma, kad visuomenės (kaip ir kitų suinteresuotųjų grupių) įtrauktis yra itin reikšminga, siekiant skatinti mokslu pagrįstos informacijos apie klimato kaitą sklaidą (Climate act, 2020 m. birželio 26d. Nr 965, 2020). Siekiant veiksmingai spręsti klimato kaitos iššūkius, derėtų ne tik įgalinti visuomenę dalyvauti mokslo veikloje, bendradarbiauti su mokslininkais, juos informuoti apie lokalias problemas, tačiau ir „atverti“ mokslą visuomenei, didinti visuomenės informuotumą ir siekti įtraukti ją į vykdomą mokslinę veiklą (Vignola, Locatelli, Martinez, Imbach, 2009). Taigi, galima pastebėti, kad reikalingas abipusis visuomenės ir mokslo ryšys siekiant įveikti klimato kaitos iššūkius.

Vienas iš plačiausiai žinomų būdų skatinti visuomenės ir mokslo artėjimą ir sinergiją yra piliečių mokslas, kurį galima apibūdinti kaip mokslinę veiklą, į kurią įtraukiami ir kartu su mokslininkais vykdo neprofesionalai. Tokios veiklos naudos įvairialypės – visuomenė įsitraukia į mokslinę veiklą, piliečiai gali pasinaudoti papildomomis mokymosi galimybėmis, todėl galima teigti, kad kuriamas socialinis kapitalas, taip pat sukuriama autentiški mokslo rezultatai (Europos piliečių mokslo asociacija, 2015). Vohland et al. (2021) taip pat nurodo, kad piliečių mokslas turėtų būti įtraukas į platesnę politiką, o Europos žaliajį kursą pateikia kaip tokios politikos pavyzdį. Šiems mokslininkams pritaria ir Rubio-Iglesias et al. (2020), teigiantys, kad piliečių mokslas gali tapti reikšminga žaliajo kurso įgyvendinimo priemone. -

Apžvelgus svarbiausius strateginio planavimo dokumentus Lietuvoje, nubrėžiančius žaliajo kurso gaires ir apibūdinančius pagrindines įgyvendinimo priemones, galima konstatuoti, kad piliečių mokslas nėra įtraukas į nė vieną iš dokumentų. Mokslo ir visuomenės artėjimas, glaudesnis bendradarbiavimas nenumatomas kaip galima žaliosios ekonomikos įgyvendinimo priemonė ar būdas siekti žaliajo kurso tikslų. Visuomenės ir mokslo įtrauktis į bendras veiklas minima tik kalbant apie planuojamas konsultacijas, tačiau ne apie mokslinius tyrimus (Aštuonioliktosios Lietuvos Respublikos Vyriausybės programos nuostatų įgyvendinimo planas, 2021 m. kovo 10 d., Nr. 155, 2021, Lietuvos Respublikos nacionalinis energetikos ir klimato srities veiksmų planas 2021-2030 m., 2020). Nacionaliniame pažangos plane numatoma didinti visuomenės įtrauktį į „bendras socialines, kūrybines ir kitas veiklas“, tačiau mokslinės veiklos nėra minimos (2021–2030 metų nacionalinis pažangos planas, 2020 m. rugsėjo 9 d., Nr. 998, redakcija 2021 m. rugsėjo 29 d., Nr. 797, 2020). Galima konstatuoti, kad mokslinė veikla, numatyta Lietuvoje įgyvendinamose ir planuojamose įgyvendinti žaliajo kurso priemonėmis, yra suprantama kaip vienakryptė, skirta mokslininkams profesionalams. Piliečiai kol kas nelaikomi lygiaverčiais mokslo partneriais, iš mokslo bendruomenės tikimasi veiklos viešinimo, visuomenės informavimo, tačiau ne visuomenės įtraukimo.

Tinkamas visuomenės informavimas yra pirmasis žingsnis, siekiant sukurti įtraukią visuomenę, kadangi visuomenei aktyviai įsitraukti ir dalyvauti įvairiose veiklose ir iniciatyvose yra beveik neįmanoma, jei apie tokias galimybes nėra informuojama. Vyriausybės programos nuostatų įgyvendinimo plane viena iš žaliajo kurso įgyvendinimo priemonių grupių pavadinta „Visuomenė –

žaliojo kurso transformacijos partnerė“, todėl pagrįstai galima tikėtis, kad šioje grupėje bus numatytos priemonės, didinti visuomenės informuotumui apie žaliąjį kursą, jo tikslams pasiekti numatytas priemones bei šių priemonių įgyvendinimą. Vis dėlto dvylikos šioje grupėje numatytų priemonių, nė viena nėra skirta informacijos sklaidai ar didesniai visuomenės informuotumui (Aštuonioliktosios Lietuvos Respublikos Vyriausybės programos nuostatų įgyvendinimo planas, 2021 m. kovo 10 d., Nr. 155, 2021). Priemonės, skirtos skleisti informaciją ir informuoti visuomenę apie klimato kaitos iššūkius ar žaliąjį kursą nėra numatytos nei kitose žaliojo kurso priemonių grupėse, nei apskritai visame plane (Aštuonioliktosios Lietuvos Respublikos Vyriausybės programos nuostatų įgyvendinimo planas, 2021 m. kovo 10 d., Nr. 155, 2021).

Detaliausiai ir konkrečiausiai visuomenės informavimo priemonės numatytos nacionaliniame energetikos ir klimato srities veiksmų plane, kuriame visuomenės informuotumo ir įtraukties į klimato kaitos valdymo politiką didinimas yra įvardijamas kaip viena iš aštuonių horizontaliųjų klimato kaitos valdymo priemonių (Lietuvos Respublikos nacionalinis energetikos ir klimato srities veiksmų planas 2021-2030 m., 2020). Kita vertus, numatytos priemonės siekia ne visuomenės informuotumo apie žaliąjį kursą didinimo, o informacijos sklaidos apie klimato kaitą, taršą bei visuomenės sveikatą, o taip pat ir konkrečių elgsenos pokyčių (Lietuvos Respublikos nacionalinis energetikos ir klimato srities veiksmų planas 2021-2030 m., 2020).. Siekiama, kad informuojant visuomenę apie klimato kaitos iššūkius įvairiais lygmenimis ir kanalais (pavyzdžiui, organizuojant informacinius renginius darželiuose, mokyklose, universitetuose, įmonėse, organizacijose ir t.t.) 2021–2030 m. laikotarpiu gyventojų iškastinio kuro suvartojimas dėl priemonių taikymo sumažės 3,7 procentais ir leis sumažinti ŠESD emisijas 8 tūkstančiais tonų (Lietuvos Respublikos nacionalinis energetikos ir klimato srities veiksmų planas 2021-2030 m., 2020).

Šiame poskyryje apžvelgtos vertinimo metodikos modelio rezultatų ir veiklų dalys bei jų atitikimas rezultatyvumo kriterijui. Dėl informacijos trūkumo, prieštaravimų tarp skirtinguose šaltiniuose prieinamų duomenų sudėtinga ar net neįmanoma įvertinti, kokie žaliojo kurso priemonėmis siekiami rezultatai bus pasiekti tik šių priemonių dėka. Vertinimo metodikoje vardinamos veiklos taip pat vargiai atitinka rezultatyvumo kriterijų: žaliojo kurso tikslai ir priemonės kol kas neįtraukiamos į regioninius bei savivaldos lygmens strateginius dokumentus, visuomenės įtrauktis į mokslinę veiklą nenumatoma, o visuomenės informavimas apie įgyvendinamas ar planuojamas įgyvendinti žaliojo kurso priemones yra žemas, numatomos tik itin ribotos apimties informuotumui didinti skirtos priemonės. Galima teigti, kad visuomenės informavimo apie žaliąjį kursą ir jo įgyvendinimo priemones nelaikymas prioritetu ir priemonių informacijos sklaidai nenumatymas taip pat, tikėtina, lems žaliojo tikslų menką įgyvendinimą. Todėl galima konstatuoti, kad rezultatyvumo kriterijus nėra tenkinamas.

3.3. Tęstinumo ir nuoseklumo kriterijų vertinimas

Šiame poskyryje aptariama žaliojo kurso įgyvendinimo priemonių Lietuvoje atitiktis tęstinumo ir nuoseklumo kriterijams, remiantis 8 lentelėje pateikiamais vertinimo klausimais bei indikatoriais. Pirmiausia aptariamas tęstinumo kriterijus, kuriuo vertinamos vertinimo metodikos modelio dalys yra poveikis ir kontekstiniai veiksniai. Atsižvelgiant į vertinimo klausimus ir indikatorius siekiama nustatyti, ar žaliojo kurso priemonėmis pasiektas poveikis išliks ateityje, kokią įtaką poveikio tęstinumui turės pasibaigęs finansavimas ir kas užtikrins tęstinumą. Taip pat siekiama įvertinti kontekstinių veiksnių įtaką tęstinumo užtikrinimui, dėmesį atkreipiant į politinius veiksnius bei politikos ir strateginių dokumentų tęstinumą. Tuomet analizuojamas nuoseklumo kriterijus, kuriuo

siekiami įvertinti planuojamų ir įgyvendinamų žaliojo kurso įgyvendinimo priemonių vidinį bei išorinį nuoseklumą. Vertinant vidinį nuoseklumą, siekiama nustatyti, ar žaliojo kurso tikslai ir priemonės yra nuoseklūs ir tarpusavyje susiję, taip pat įvertinti, ar žaliojo kurso poveikio kelias yra nuoseklus ir logiškas. Vertinant išorinį nuoseklumą, siekiama nustatyti, kokiais ryšiais žaliojo kurso tikslai ir priemonės yra susiję su kitomis programomis, vykdomomis regioniniu, nacionaliniu, tarptautiniu lygiu bei kaip žaliojo kurso įgyvendinimo programa yra suderinta tarp skirtingų institucijų

Tęstinumo vertinimas

Vertinant tęstinumo kriterijų, svarbiausia vertinti trumpojo laikotarpio poveikį ir jo tęstinumą, kadangi vidutinio ir ilguoju laikotarpiu poveikis yra kaupiamasis. Kaip jau minėta, prognozuojamas gana ribotas, nors ir teigiamas trumpojo laikotarpio poveikis, kurį turės žaliųjų inovacijų plėtra. Trijuose pagrindiniuose strateginiuose dokumentuose numatoma vos viena būtent žaliųjų inovacijų skatinimui skirta priemonė. Ją įvardijama Vyriausybės programos nuostatų įgyvendinimo plane kaip finansavimo priemonė, skatinanti „diegti žaliąsias inovacijas ir mažataršius sprendimus“, ir taip pat patikslinama, kad ši priemonė yra numatyta kaip subsidija įmonėms (Aštuonioliktosios Lietuvos Respublikos Vyriausybės programos nuostatų įgyvendinimo planas, 2021 m. kovo 10 d., Nr. 155, 2021). Numatoma, kad ši priemonė bus baigta įgyvendinti 2024 metų pabaigoje (Aštuonioliktosios Lietuvos Respublikos Vyriausybės programos nuostatų įgyvendinimo planas, 2021 m. kovo 10 d., Nr. 155, 2021). Tačiau nenurodoma, ar numatyta finansinė skatinamoji priemonė bus taikoma ir po įvardinto laikotarpio, todėl sunku įvertinti, ar Vyriausybės programos nuostatų įgyvendinimo plane numatoma iki 2024 metų „įlieti“ pakankamai finansavimo, kad žaliųjų inovacijų plėtra būtų užtikrinama ir daugiau subsidijų neberekėtų, ar numatoma sukurti subsidijavimo mechanizmą, kuris būtų nuosekliai finansuojamas. Jei numatoma subsidijavimo mechanizmą sukurti iki 2024 metų, tai trumpuoju laikotarpiu (šiam darbe suprantamu kaip laikotarpis iki 2025 metų) tokios priemonės poveikis bus ribotas, vargu ar įmonės spės pasinaudoti numatyta priemone trumpuoju laikotarpiu, tai pat neaišku, ar subsidijomis bus galima naudotis dar iki galo šios priemonės neįgyvendintos, t.y. neaišku, ar ši priemonė numatyta įgyvendinti laipsniškai.

Sudėtinga įvertinti, kokia institucija yra atsakinga už žaliųjų inovacijų plėtros poveikio tęstinumo užtikrinimą. Vyriausybės programos nuostatų įgyvendinimo plane numatyta, kad už subsidijavimo priemonės žaliosioms inovacijoms diegti bus atsakinga aplinkos ministerija, o žemės ūkio ir finansų ministerijos dalyvaus priemonę įgyvendinant (Aštuonioliktosios Lietuvos Respublikos Vyriausybės programos nuostatų įgyvendinimo planas, 2021 m. kovo 10 d., Nr. 155, 2021). 2022 metų pradžioje planuojama kurti naują Inovacijų agentūrą, kurioje būtų konsoliduotos su inovacinės veiklos ir verslo skatinimu susijusios valstybės funkcijos, o viena iš pagrindinių numatytų funkcijų yra susijusi su verslo informavimu apie inovacinės veiklos skatinimo priemones (Lietuvos Respublikos ekonomikos ir inovacijų ministerija, 2021). Ši agentūra būtų pavaldi ekonomikos ir inovacijų ministerijai. Todėl neaišku, kuri institucija iš tiesų bus atsakinga už žaliųjų inovacijų subsidijavimo priemonės kūrimą, įgyvendinimą, administravimą ir jos tęstinumo užtikrinimą. Galima teigti, kad trumpojo laikotarpio poveikio tęstinumas, siejamas su žaliųjų inovacijų skatinimu žaliojo kurso įgyvendinimo priemonėmis, nėra tinkamai užtikrinamas.

Ribotas, tačiau teigiamas trumpojo laikotarpio poveikis numatomas ir kalbant apie iš atsinaujinančių šaltinių pagaminamos energijos dalies bendrame suvartojamos energijos kiekyje augimą. Priemonės, numatytos skatinti iš atsinaujinančių išteklių pagaminamos energijos plėtrą, numatomos tiek finansinės, tiek ir nefinansinės (pavyzdžiui, informacinės ar reguliacinės) (Lietuvos Respublikos

nacionalinis energetikos ir klimato srities veiksmų planas 2021-2030 m., 2020). Įvairesnis numatomas priemonių pobūdis galimai gali lemti ir didesnę poveikį bei poveikio tęstinumą, kadangi pasibaigus priemonės finansavimui, tikėtina, kad informacinis ir reguliacinis poveikis išliks. Pavyzdžiui, nacionaliniame energetikos ir klimato srities veiksmų plane numatomas gana ilgalaikis priemonių įgyvendinimas atsinaujinančios energetikos sektoriuje, daugumą numatytų priemonių planuojama įgyvendinti mažiausiai per trijų metų laikotarpį (Lietuvos Respublikos nacionalinis energetikos ir klimato srities veiksmų planas 2021-2030 m., 2020). Todėl galima teigti, kad priemonių taikymo, taigi ir jų turimo poveikio, tęstinumas yra užtikrinamas.

Vyriausybės programos nuostatų įgyvendinimo plane vardijamos aiškiai žaliojo kurso įgyvendinimui skirtos priemonėmis, taikomos atsinaujinančios energetikos plėtrai. Numatomos įvairaus pobūdžio ir apimties priemonės, pavyzdžiui, planuojama įgyvendinti finansavimo priemonės, skatinančias diegti netaršius ir efektyvumą didinančius šildymo sprendimus bei naudoti degalus iš atsinaujinančių energijos išteklių viešojo keleivių vežimo kelių transporto sektoriuje (Aštuonioliktosios Lietuvos Respublikos Vyriausybės programos nuostatų įgyvendinimo planas, 2021 m. kovo 10 d., Nr. 155, 2021). Taip pat planuojamos įvairios reguliacinės priemonės, pavyzdžiui, tobulinti ir plėsti „žaliosios“ energijos generaciją apibrėžiančią teisinę bazę, keisti elektros energetikos įstatymą, išplečiant esamą reguliavimą jį išplečiant ir siekiant įtraukti gyventojus, skatinti vartotojų aktyvų dalyvavimą elektros energijos rinkoje gaminant, kaupiant ar parduodant pačių iš atsinaujinančių energijos išteklių pasigamintą elektros energiją, įteisinti vartotojų galimybę tapti nutolusių atsinaujinančių energijos išteklių elektrinių bendraturčiais (Aštuonioliktosios Lietuvos Respublikos Vyriausybės programos nuostatų įgyvendinimo planas, 2021 m. kovo 10 d., Nr. 155, 2021). Pastaroji priemonė yra itin svarbi dėl antrame skyriuje aptartos Danijos patirties, kaip minėta, visuomenės įsitraukimas ir parama atsinaujinančiai energetikai buvo iš dalies paskatintas galimybės gyventojams tapti atsinaujinančių energijos išteklių jėgainių dalininkais bei savininkais.

Galima teigti, kad Vyriausybės programos nuostatų įgyvendinimo plane numatytos atsinaujinančios energetikos plėtos priemonės užtikrina jų kuriamo poveikio tęstinumą, kadangi planuojamos ne tik finansinės priemonės, tačiau ir reguliacinės, keičiančios teisinę bazę ir numatančios visuomenės įtrauktį. Kitaip nei finansinės priemonės, teisinio ir reguliacinio pobūdžio priemonėms nebūtina užtikrinti nuolatinį resursų (finansų) „įliejimą“, siekiant užtikrinti jų tęstinumą. Galima tikėtis, kad pakeitus teisinę bazę, bus sukuriama ilgalaikės paskatos naudotis žaliojo kurso įgyvendinimo priemonėmis ir taip užtikrinamas jų poveikio tęstinumas. Be to, nuolatinis finansavimas turi turėti atsakingą instituciją, kuri užtikrintų finansavimo ilgalaikiškumą ir tinkamumą. Teisinio pobūdžio priemonių atveju „šeimininkas“ yra teisės aktų pakeitimą ar sukūrimą inicijavusi institucija, tad atsakomybė už teisinio ir reguliacinio pobūdžio priemonių įgyvendinimą yra aiški.

Vertinant žaliojo kurso įgyvendinimo priemonių poveikio tęstinumą, svarbu atsižvelgti, ar numatomos priemonės gali būti įgyvendinamos ir jų poveikis užtikrinamas atsitikus nenumatytiems *force majeure* įvykiams. Vyriausybės programos nuostatų įgyvendinimo plane išipareigojimą šį planą ir jame numatytas priemones tikslinti nustatius kylančias rizikas (Aštuonioliktosios Lietuvos Respublikos Vyriausybės programos nuostatų įgyvendinimo planas, 2021 m. kovo 10 d., Nr. 155, 2021). Nacionaliniame energetikos ir klimato srities veiksmų plane numatoma atsižvelgti į įvairias su išteklių tiekimu, galimomis energijos krizėmis susijusias rizikas, kaip vienas iš galimų rizikos valdymo būdų nurodomas regioninis bendradarbiavimas (Lietuvos Respublikos nacionalinis energetikos ir klimato srities veiksmų planas 2021-2030 m., 2020). Dėl informacijos apie detalius rizikų valdymo planus trūkumo negalima įvertinti pasirengimo lygio, tačiau jau vien tai, kad

strateginiuose dokumentuose yra planuojama atsižvelgti į kylančias rizikas ir grėsmes yra sveikintinas žingsnis, iš dalies prisidedantis ir prie numatytų priemonių poveikio tęstinumo.

Bene svarbiausias kontekstinis veiksnys, turintis ir galintis ateityje turėti įtakos sėkmingam žaliojo kurso priemonių įgyvendinimui ir jų kuriamo poveikio tęstinumui, yra politinė valia, nuosekli politinė kryptis bei visuomenės įtrauktis į politinius procesus. Kaip minėta kiek anksčiau, Lietuvos politinė sistema pasižymi vadinamuoju „švytuoklės“ principu, kai parlamento rinkimus įprastai laimi anksčiau opozicine buvusi politinė jėga, kurios nuostatos ir programiniai tikslai dažnai kardinaliai skiriasi nuo anksčiau buvusių. Skirtumai tarp oponuojančių partijų matyti ir apžvelgiant strateginius dokumentus bei jų priėmimo raidą. Pavyzdžiui, nacionalinio pažangos plano, turinys smarkiai pakito pasikeitus valdančiajai daugumai. 2020 metais patvirtinta redakcija, parengta septynioliktosios Vyriausybės, 2021 metais naujos Vyriausybės iniciatyva buvo pakeista, daugelyje vietų gana drastiškai, paskelbta negaliojanti ir priimta nauja redakcija (plg. Dėl 2021–2030 metų Nacionalinio pažangos plano patvirtinimo, 2020 m. rugsėjo 9 d., Nr. 998, 2020 ir Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2020 m. rugsėjo 9 d. nutarimo Nr. 998 „Dėl 2021–2030 metų nacionalinio pažangos plano patvirtinimo“ pakeitimo, 2021 m. rugsėjo 29 d., Nr. 797, 2021). Vos per vienerius metus vienas pagrindinių artimiausio dešimtmečio valstybės raidos gaires brėžiančių dokumentų pasikeitė jei ir ne neatpažįstamai, tai išties drastiškai.

Lietuvoje trūksta aukštos politinės kultūros ir susitarimų ne tik tarp partijų, tačiau ir tarp kitų suinteresuotųjų grupių dėl strateginių darnaus vystymosi, klimato kaitos valdymo ir žaliosios ekonomikos tikslų. Pavyzdžiu galėtų būti nesena susitarimo dėl miškų politikos nesėkmė. Nacionaliniu miškų susitarimu siekiama plataus sutarimo, įtraukiant politikus, visuomenės atstovus, verslininkus, mokslininkus, nevyriausybinės organizacijas dėl ilgalaikės miškų politikos krypties ir įvairių skirtingų interesų suderinimo (Lietuvos Respublikos aplinkos ministerija, 2021b). Sėkmingas nacionalinio miškų susitarimo priėmimas yra numatytas kaip viena iš žaliojo kurso įgyvendinimo priemonių Vyriausybės programos nuostatų įgyvendinimo plane (Aštuonioliktosios Lietuvos Respublikos Vyriausybės programos nuostatų įgyvendinimo planas, 2021 m. kovo 10 d., Nr. 155, 2021). 2021 metų lapkričio pabaigoje iš nacionalinio miškų susitarimo diskusijų pasitraukė didelė dalis nevyriausybinių organizacijų, kurios nurodė nelygiavertį suinteresuotų šalių dalyvavimą ir ekonominių interesų užgožtus socialinius bei aplinkosauginius klausimus susitarime nurodė kaip svarbiausias pasitraukimo priežastis (Aplinkosaugos koalicija, 2021). Nacionalinio miškų susitarimo pavyzdys iliustruoja Lietuvos politikos dominuojančią tendenciją trumpalaikius ir siaurus ekonominius interesus iškelti aukščiau už ilgalaikius, valstybinius ir strateginius tikslus. Tokia tendencija daro itin neigiamą poveikį žaliojo kurso įgyvendinimo priemonių poveikio tęstinumui, kadangi egzistuoja rizika, jog pasikeitus dominuojančiai politinei jėgai ar iškilus interesų grupei tik ilguoju laikotarpiu ženkli poveikį turinčių priemonių įgyvendinimas nebus tęsiamas. Antrajame skyriuje aptarta Danijos patirtis įgyvendinant žaliosios ekonomikos priemones rodo, kad politikos nuoseklumas ir tęstinumas yra ypač svarbūs siekiant ilgalaikių tikslų ir taikomų priemonių poveikio tęstinumo.

Žaliojo kurso principų ir priemonių įgyvendinimas Lietuvoje daugiausia paremtas „iš viršaus žemyn“ principu ir priklausomybė nuo ES lygiu deklaruojamos ir įgyvendinamos politikos krypties. Todėl Lietuvoje įgyvendinamų žaliojo kurso priemonių ilgalaikiškumas ir poveikio tęstinumas didele dalimi priklauso nuo ilgalaikių ES prioritetų. Turint omenyje kintančią politinę pusiausvyrą Lietuvoje ir jau minėtą „švytuoklės“ principą, priklausomybė nuo ES prioritetų šiuo atveju yra teigiamą įtaką turintis reiškinys, kita vertus, siekiant visapusiškai įtraukti visuomenę į žaliojo kurso priemonių

įgyvendinimą ir žaliosios ekonomikos tikslų siekį, svarbu identifikuoti ir apibrėžti nacionaliniu mastu svarbius žaliojo kurso aspektus ir planuojamų bei taikomų priemonių naudą Lietuvai.

Vertinant tęstinumo kriterijų, galima konstatuoti, kad šis kriterijus yra tenkinamas iš dalies. Daugiausia klausimų kyla dėl žaliųjų inovacijų poveikio tęstinumo, kadangi būtent šiam poveikiui pasiekti strateginiuose dokumentuose yra numatyta vos viena priemonė, neaiškus jos finansavimo užtikrinimas bei institucinė atsakomybė už šios priemonės ir jos poveikio tęstinumą. Kita vertus, atsinaujinančios energetikos plėtros priemonės yra diversifikuotos, jų poveikio tęstinumas užtikrinamas taikant ne vien finansines, tačiau ir ilgalaikes reguliacines bei teisines priemones, užtikrinama ir gana aiški atsakomybė už poveikio tęstinumą. Strateginiuose dokumentuose atsižvelgiama į nenumatytą *force majeure* įvykių galimybę, nors rizikų valdymo priemonės ir nėra detalizuojamos. Žaliojo kurso priemonių poveikio tęstinumui Lietuvoje daug įtakos turi ir kontekstiniai veiksniai, ypač kintanti politinė valia ir politikos krypties nenuoseklumas, priklausomybė nuo ES politikos krypties. Galima teigti, kad artimiausiu metu žaliojo kurso politikos ir taikomų priemonių poveikio tęstinumą Lietuvoje daugiausia užtikrina ES kryptis ir priklausomybė nuo ES prioritetų, tačiau siekiant poveikio tęstinumo ilguoju laikotarpiu, svarbu atrasti ir komunikuoti Lietuvai svarbius žaliojo kurso aspektus ir žaliojo kurso priemonių įgyvendinimą patempti nacionaliniais, o ne ES prioritetais ir politikos kryptimi.

Nuoseklumo vertinimas

Lietuvos mastu tikslai iš dalies atitinka ES tikslus, strateginiuose dokumentuose numatoma iki 2050 metų pasiekti neutralumą klimatui, o iki 2030 metų sumažinti ŠESD emisijas 30 proc. (lyginant su 2005 m.) (Aštuonioliktosios Lietuvos Respublikos Vyriausybės programos nuostatų įgyvendinimo planas, 2021 m. kovo 10 d., Nr. 155, 2021). Vis dėlto galima pastebėti, kad Lietuvos strateginiuose dokumentuose žaliojo kurso tikslai neįtraukia visuomenės pertvarkos, o socialinio teisingumo, įtraukties tikslai nėra siejami su žaliojo kurso politika ir jos įgyvendinimo priemonėmis (pvz. 2021–2030 metų nacionalinis pažangos planas, 2020 m. rugsėjo 9 d., Nr. 998, redakcija 2021 m. rugsėjo 29 d., Nr. 797, 2020). Dėl šios priežasties galima teigti, kad žaliojo kurso tikslai Lietuvoje daugiausia skirti pasiekti klimatui neutralią ekonomiką ir ekonomikos augimo atsiejimą nuo išteklių naudojimo. Numatytos ir strateginiuose planavimo dokumentuose nurodomos žaliojo kurso įgyvendinimo priemonės atitinka šiuos tikslus, daugiausia numatoma tobulinti esamą teisinį reguliavimą, siekiant mažinti neigiamą poveikį aplinkai turintį elgesį ir kurti paskatas tvariai elgsenai. Įdomu ir tai, kad Vyriausybės programos nuostatų įgyvendinimo plane viena iš šešių žaliajam kurso įgyvendinti skirtų priemonių grupių yra pavadinta „visuomenė - žaliojo kurso transformacijos partnerė“, tačiau vos viena priemonė yra susijusi su visuomene (numatoma sukurti finansines priemones, skatinančias nevyriausybinės organizacijas aktyviai dalyvauti formuojant ir įgyvendinant aplinkosaugos politiką), o kitos vienuolika numatytų priemonių yra skirtos teisiniam įvairių sričių reguliavimui tobulinti (Aštuonioliktosios Lietuvos Respublikos Vyriausybės programos nuostatų įgyvendinimo planas, 2021 m. kovo 10 d., Nr. 155, 2021). Galima apibendrinti, kad nacionaliniuose strateginiuose dokumentuose numatytos žaliojo kurso įgyvendinimo priemonės atitinka Lietuvos keliamus žaliojo kurso tikslus ir yra glaudžiai su jais susijusios kitaip tariant, vidinis nuoseklumas šiuo aspektu yra užtikrinamas.

Siekiant įvertinti žaliojo kurso numatytų priemonių vidinį nuoseklumą, svarbu įvertinti žaliojo kurso poveikio kelią. Šiame skyriuje kiek anksčiau aptariant poveikio vertinio kriterijų poveikio kelias buvo aptartas iš dalies, analizuojant tik ryšius tarp numatytų trumpojo, vidutinio ir ilgojo laikotarpio padarinių. Rekonstruotas poveikio kelias atskleidė, kad tarp minėtųjų vertinimo metodikos dalių

egzistuoja aiškūs priežastiniai ryšiai. Šiame poskyryje poveikio kelias bus rekonstruojamas atsižvelgiant į visas vertinimo dalis, siekiant nustatyti kokie (ir ar) priežastiniai ryšiai egzistuoja tarp numatytų išteklių, planuojamų veiklų, rezultatų, kaip numatyti rezultatai susiję su planuojamu poveikiu (padariniais). Trumpojo, vidutinio ir ilgojo laikotarpio poveikis (padariniai) išsamiau šiame poskyryje nebus aptariami, kadangi jų aptarimas jau pristatytas. Rekonstruotas poveikio kelias turėtų atskleisti, ar vertinimo metodika buvo sudarytas tinkamai, ar tarp vertinimo metodikos modelio sudėtinių dalių galima identifikuoti priežastinius ryšius.

Žaliojo kurso poveikio kelio aptarimą derėtų pradėti nuo išteklių, kurie nurodyti vertinimo metodikoje. Atlikta analizė atskleidė, kad pagrindinis ir geriausiai užtikrintas išteklius yra finansavimas, tačiau svarbu paminėti, kad apie pusę numatomo finansavimo planuojama gauti iš ES fondų. Taip pat nustatyta, kad žaliojo kurso priemonių įgyvendinimą koordinuojančios institucijos kai kuriais atvejais dalinasi atsakomybe, tačiau ne visuomet iki galo aišku, kokiai institucijai tenka pagrindinė atsakomybė už numatytų priemonių įgyvendinimą, ir ar atsakomybė numatyta visą priemonės įgyvendinimo laikotarpį. Išteklių analizė taip pat atskleidė, kad suinteresuotosios grupės nėra pakankamai įtraukiamos į žaliojo kurso priemonių įgyvendinimą, ypač pasigendama verslo ir visuomenės įtraukties.

Dėl šių priežasčių nukenčia planuojamos įgyvendinti vertinimo metodikoje numatytos veiklos: žaliojo kurso priemonių planavimas, atliekami moksliniai tyrimai, visuomenės informavimas apie žaliojo kurso priemonių naudas ir jų įgyvendinimą. Dėl tik nacionalinio lygmens institucinės atsakomybės planuojant žaliojo kurso priemones, nukenčia žaliojo kurso priemonių planavimo kokybė ir įtraukumas. Kaip paaiškėjo atlikus žaliojo kurso priemonių planavimo veiklos analizę, Lietuvoje žaliojo kurso tikslai ir priemonės daugiausia planuojamos nacionaliniu lygiu, o planavimo regioniniu ir savivaldos mastu trūksta. Vis dėlto reikia pripažinti, kad žaliojo kurso priemonių nacionaliniu lygiu planavimas yra gana kokybiškas, išskyrus keletą neatitikimų nurodant priemonių įgyvendinimo laikotarpius ar atsakingas institucijas. Antroji veikla, moksliniai tyrimai, buvo analizuojami į šią veiklą žvelgiant kaip į mokslo atvėrimo visuomenei galimybę. Nustatyta, kad visuomenės įtrauktis į mokslo veiklas itin menkas. Dėl vieno iš numatyto išteklių – įsitraukusios visuomenės – trūkumo, nukenčia mokslinių tyrimų veikla, trūksta mokslo ir visuomenės sinergijos, vykdoma mokslinė veikla nepasiekia viso galimo potencialo. Trečioji numatyta veikla, visuomenės informavimas apie žaliojo kurso priemonių naudas ir įgyvendinimą, taip pat nėra tinkamai suplanuota, o jo įgyvendinimas yra abejotinas. Atlikus analizę nustatyta, kad strateginiuose dokumentuose numatytos tik itin ribotos apimties visuomenės informavimo priemonės. Galima daryti prielaidą, kad menką dėmesį visuomenės informuotumui didinti lemia žemas visuomenės į(si)traukimo į žaliojo kurso priemonių įgyvendinimą laipsnis.

Dėl gana ribotos apimties įgyvendinamų bei planuojamų įgyvendinti žaliojo kurso veiklų priklauso ir riboti planuojami rezultatai: laiku įgyvendintos arba pradėtos įgyvendinti numatytos žaliojo kurso įgyvendinimo priemonės įvairiuose ekonomikos sektoriuose bei paskelbti mokslinių tyrimų rezultatai ir įgyvendinamos jų rekomendacijos. Analizuojant planuojamų žaliojo kurso įgyvendinimo priemonių įgyvendinimą, konstatuota, kad esama rizikos, jog planuojamos priemonės nebus įgyvendintos laiku. Tokią išvadą lėmė keletas aspektų – informacijos skirtinguose šaltiniuose neatitikimas, pateikiamos informacijos ir realių duomenų nesutapimas. Galima teigti, kad dėl gana prasto vienos iš veiklų – visuomenės informavimo – įgyvendinimo, nukentėjo ir galimi rezultatai. Vertinant mokslinių tyrimų rezultatų viešinimą, taip pat nustatyta trūkumų: trūksta centralizuoto informacijos šaltinio, mokslo tyrimų ir veiklos rezultatai paprastai viešinami tik mokslo

bendruomenei, neįtraukiant visuomenės, taip pat nenurodoma, kokie mokslo tyrimai vykdomi finansuojant juos iš žaliojo kurso priemonėms skirto finansavimo. Taigi, galima pastebėti, kad riboti rezultatai yra nulemti vertinimo metodikoje įvardintų veiklų trūkumų, ypač dėl riboto mokslinės veiklos įtraukimo bei visuomenės informavimo.

Ribotos apimties rezultatai lemia ir ribotą trumpojo laikotarpio poveikį, vertinimo metodikoje įvardintą kaip plačiai naudojamos žaliosios inovacijos bei išaugusi energijos, pagaminamos iš atsinaujinančių šaltinių, dalis. Žaliųjų inovacijų tikėtino poveikio trumpuoju laikotarpiu analizė atskleidė, kad šis poveikis bus gana ribotos apimties. Tai lemia numatomi prastesni, nei planuota, rezultatai, ypač kalbant apie laiku įgyvendinamas žaliojo kurso priemones. Tikėtina, kad žaliojo kurso priemonės (ar dalis jų) bus taikomos pavėluotai, todėl ir trumpojo laikotarpio poveikis bus ribotas. Taip pat nustatyti numatomų išteklių trūkumai: žaliosioms inovacijoms skatinti numatyta vos viena finansinė priemonė, taip pat kyla daug neaiškumų siekiant nustatyti, kokia institucija yra atsakinga už žaliųjų inovacijų veiklos koordinavimą. Atliktas iš atsinaujinančių šaltinių pagamintos energijos dalies augimo vertinimas taip pat atskleidė, kad tikėtinas poveikis bus gana ribotas dėl gana neambicingų tikslų. Todėl galima teigti, kad ribotas trumpalaikis poveikis yra iš dalies nulemtas vienos iš vertinimo metodikoje įvardintų veiklų ribotumo – dėl netinkamo planavimo, keliami nepakankamai ambicingi tikslai. Taip pat reikia atkreipti dėmesį į vieno iš išteklių – visuomenės įtraukimo – trūkumus, kurie taip pat lemia tikėtiną ribotą trumpojo laikotarpio poveikį, sukeliama energijos, pagaminamos iš atsinaujinančių šaltinių, dalies augimo.

Poveikio kelias tarp trumpojo, vidutinio bei ilgojo laikotarpio poveikio (padarinių), kaip minėta, jau aptartas ankstesniame šio darbo poskyryje ir dar kartą aptariamas nebus. Tačiau galima prisiminti, kad nustatyti priežastiniai ryšiai tarp šių vertinimo metodikos dalių. Apžvelgus žaliojo kurso poveikio kelią galima konstatuoti, kad priežastiniai ryšiai nustatyti tarp visų vertinimo metodikos dalių, pradedant ištekliais bei veiklomis ir baigiant rezultatais bei poveikiu. Taip pat nustatyta, kad tikėtinas žaliojo kurso priemonių įgyvendinimo poveikis bus mažesnis, nei planuojama, dėl ribotumų įvairiuose vertintuose aspektuose ir vertinimo metodikos dalyse. Todėl galima teigti, kad vertinimo metodika buvo sudarytas tinkamai, o poveikio kelias yra nuoseklus ir logiškas.

Vertinant išorinį nuoseklumą, siekiama nustatyti, kaip žaliojo kurso tikslai ir priemonės yra susiję su kitomis programomis, vykdomomis regioniniu, nacionaliniu, tarptautiniu lygiu. Kaip jau minėta ankstesniame poskyryje, žaliojo kurso priemonių įgyvendinimo priemonės nėra įtrauktos į aptartus Lietuvos regioninės politikos dokumentus, Lietuvos regioninės politikos baltąją knygą bei dešimties Lietuvos regionų plėtros planus. Taip pat žaliojo kursas yra gana menkai atspindimas savivaldos lygmens strateginiuose dokumentuose. Tačiau žaliojo kurso programa ir jos tikslai tvirtai integruoti į nacionalinius dokumentus. Šiame darbe daugiausia minėti Vyriausybės paskelbtas programos nuostatų įgyvendinimo planas, 2021–2030 metų nacionalinis pažangos planas bei nacionalinis energetikos ir klimato srities veiksmų planas yra geriausiai žaliojo kurso tikslus ir priemones Lietuvoje atskleidžiantys dokumentai. Žaliojo kurso principai ir tikslai taip pat įtvirtinti nacionalinėje klimato kaitos valdymo darbotvarkėje. Kai kuriuose strateginiuose dokumentuose žaliojo kursas nėra minimas, tačiau numatyti žaliajam kursui artimi darnumo ir tvarumo principai, pavyzdžiui, nacionalinėje aplinkos apsaugos strategijoje, darnaus vystymosi strategijoje, Lietuvos teritorijos bendrajame plane.

Lietuvoje keliami žaliojo kurso tikslai ir planuojamos įgyvendinti žaliojo kurso priemonės taip pat atliepia ir tarptautines programas bei strategijas. Svarbiausia laikytina ES žaliojo kurso politika, kurios pagrindu žaliojo kurso principai ir priemonės yra perkeliamos ir į Lietuvą. Tačiau, kaip minėta

kiek anksčiau, svarbu atkreipti dėmesį, kad žaliojo kurso tikslai Lietuvoje suvokiami kaip daugiausia susiję su ekonominiais ir aplinkos apsaugos klausimais. Viena iš svarbiausių ES žaliojo kurso tikslų siekti socialiai teisingos visuomenės nėra perkeliama į Lietuvą planuojamas žaliojo kurso įgyvendinimo priemonės. Socialinis teisingumas ir įtrauktis Lietuvoje nėra siejami su žaliojo kurso įgyvendinimu, nors socialinio teisingumo klausimai yra atliepiami kitomis priemonėmis (pvz. Vyriausybės paskelbtas programos nuostatų įgyvendinimo planas, 2021).

Žaliojo kurso politika, tiek ES, tiek Lietuvos mastu yra neatskiriama nuo JT darnaus vystymosi darbotvarkės ir darnaus vystymosi tikslų. Šios sąsajos pabrėžiamos tiek ES žaliojo kurso komunikate, tiek Lietuvos nacionaliniuose strateginiuose dokumentuose (plg. Europos Komisija, 2019 ir 2021–2030 metų nacionalinis pažangos planas, 2020 m. rugsėjo 9 d., Nr. 998, redakcija 2021 m. rugsėjo 29 d., Nr. 797, 202). Nacionalinis energetikos ir klimato srities veiksmų plane taip pat nurodoma, kad planuojant įvairias priemones (taigi, ir priemones, skirtas žaliojo kurso įgyvendinimui) buvo atsižvelgiama į Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacijos bei Tarptautinio valiutos fondo rekomendacijas (Lietuvos Respublikos nacionalinis energetikos ir klimato srities veiksmų planas 2021-2030 m., 2020).

Galima apibendrinti, kad Lietuvoje planuojami žaliojo kurso tikslai ir įgyvendinimo priemonės atitinka tiek vidinio, tiek išorinio nuoseklumo kriterijus. Rekonstruotas poveikio kelias atskleidė priežastinius ryšius tarp vertinimo metodikos dalių. Išorinio nuoseklumo kriterijaus vertinimas atskleidė, kad Lietuvoje planuojamos žaliojo kurso priemonės yra tinkamai integruotos į kitas nacionalines bei tarptautines programas, tačiau trūksta integracijos regionų ir savivaldos mastu. Taip pat galima pastebėti, kad socialinė dimensija Lietuvoje suprantama atsietai nuo žaliojo kurso tikslų, nors tapatūs tikslai yra planuojami pasiekti kitomis, ne žaliojo kurso įgyvendinimu skirtomis priemonėmis. Vertinant išorinį žaliojo kurso programos Lietuvoje nuoseklumą, svarbu pabrėžti ir sąsajas su kitomis politikos kryptimis bei įvairiomis institucijomis. Kaip šiame skyriuje ne kartą minėta, žaliojo kurso įgyvendinimo priemonės dažnai numatyta įgyvendinti bendradarbiaujant įvairioms institucijoms, o numatytos priemonės apima įvairias politikos sritis, pavyzdžiui, transporto, mokslo, energetikos ir kitus sektorius. Todėl galima teigti, kad išorinis nuoseklumas yra užtikrinamas, Lietuvoje planuojamos žaliojo kurso įgyvendinimo priemonės šį kriterijų atitinka.

3.4. Žaliojo kurso įgyvendinimo priemonių Lietuvoje išankstinio vertinimo apibendrinimas

Įvertinus planuojamų žaliojo kurso įgyvendinimo priemonių atitikimą šešiams atskiriems kriterijams, prasminga pateikti apibendrintą vertinimą. Žemiau pateikiamoje lentelėje apibendrinami išankstinio žaliojo kurso įgyvendinimo priemonių Lietuvoje vertinimo rezultatai, atitiktis ankstesniuose poskyriuose aptartiems vertinimo kriterijams. Lentelėje taip pat pateikiamos įvardintu kriterijumi vertintų vertinimo metodikos modelio dalių stipriosios ir silpnosios pusės, lėmusios pateikiamą įvertį.

15 lentelė. Apibendrintas žaliojo kurso įgyvendinimo priemonių Lietuvoje išankstinis vertinimas. Sudaryta autorės.

Vertinimo kriterijus	Atitikimas kriterijui	Stiprybės	Silpnybės
----------------------	-----------------------	-----------	-----------

Tinkamumas	Atitinka	Žaliojo kurso tikslai atitinka nacionalinius bei tarptautinius prioritetus bei visuomenės poreikius. Daugiausia numatoma įgyvendinti elgsenos pokyčius skatinančias priemones.	Itin didelė ES įtaką planuojant žaliojo kurso tikslus ir priemones, dominuoja "iš viršaus žemyn" principas. Socialinei sričiai numatoma mažiau priemonių, nei ekonominei.
Nuoseklumas	Atitinka	Nuoseklus ir logiškas poveikio kelias, priežastiniai ryšiai nustatyti tarp visų vertinimo metodikos modelių dalių, planuojamos žaliojo kurso priemonės yra tinkamai integruotos į kitas nacionalines bei tarptautines programas, žaliojo kurso įgyvendinimo priemonės dažnai numatyta įgyvendinti bendradarbiaujant įvairioms institucijoms, numatytos priemonės apima įvairias politikos sritis.	Tikėtinas žaliojo kurso priemonių įgyvendinimo poveikis bus mažesnis, nei planuojama, dėl ribotumų įvairiuose vertintuose aspektuose ir vertinimo metodikos modelio dalyse.
Efektyvumas	Neatitinka	Numatytos priemonės mokslo bendruomenės ir verslo įsitraukimui skatinti.	Neužtikrinamas tinkamas išteklių prieinamumas, neaiški atsakomybė už išteklių panaudojimą, nėra efektyvumo vertinimo metodikos, efektyvumas nėra laikomas prioritetu.
Rezultatyvumas	Neatitinka	Kol kas įvykdytos dvi priemonės buvo įgyvendintos laikantis nustatytų terminų.	Trūksta duomenų apie planuojamus ir pasiektus rezultatus, skirtingų institucijų skelbiami duomenys ne visada sutampa, trūksta žaliojo kurso priemonių ir tikslų įtraukimo į regioninius bei savivaldos lygmens strateginius dokumentus, numatoma mažai priemonių, skirtų didinti visuomenės įtraukčiai ir informavimui.
Poveikis	Iš dalies atitinka	Prognozuojamas teigiamas planuojamų žaliojo kurso priemonių įgyvendinimo poveikis.	Žaliojo kurso priemonių įgyvendinimas planuojamas pavėluotai, keliami neambicingi tikslai, todėl poveikis galimai bus ribotas.
Tęstinumas	Iš dalies atitinka	Planuojamos įvairaus pobūdžio priemonės, kurios gali užtikrinti tęstinumą, strateginiuose dokumentuose numatomas rizikų valdymas.	Kintanti politinė valia ir politikos krypties nenuoseklumas, žema politinė kultūra.

Pirmame šio darbo skyriuje cituoti Samset'as ir Christensen'as teigė, kad efektyvumo, rezultatyvumo ir poveikio kriterijus išankstiniuose vertinimuose tinkamai įvertinti sudėtinga, kadangi tenka remtis ne faktais, o prielaidomis (Samset ir Christensen, 2017). Šių autorių vertinimu, išankstiniams vertinimas būdingiausi ir tinkamiausi įvertinti yra tinkamumo ir tęstinumo kriterijai (Samset ir Christensen, 2017). Galima pastebėti, kad atliktas vertinimas didžiaja dalimi atitinka šių autorių pastebėjimus. Atlikus išankstinį žaliojo kurso įgyvendinimo priemonių vertinimą, galima pastebėti, kad tinkamumo ir nuoseklumo kriterijai yra tenkinami, poveikio ir tęstinumo kriterijai yra tenkinami iš dalies, o efektyvumo ir rezultatyvumo kriterijai yra netenkinami. Tolesnėse pastraipose kiekvienas kriterijus aptariamas kiek išsamiau.

Atlikus išankstinį vertinimą nustatyta, kad planuojamos žaliojo kurso įgyvendinimo priemonės Lietuvoje atitinka tinkamumo kriterijų. Tokį vertinimą daugiausia lėmė žaliojo kurso tikslų atitikimas nacionaliniams bei tarptautiniams prioritetams bei visuomenės poreikių atliepimas. Svarbus tinkamumo kriterijaus teigiamo įvertinimo faktorius yra planuojamų žaliojo kurso įgyvendinimo priemonių pobūdis. Nustatyta, kad dauguma planuojamų priemonių yra finansinės (daugiausia tikimasi, kad finansavimą suteiks ES parama), reguliacinio ar investicinio pobūdžio, t.y. yra skirtos skatinti elgsenos pokyčius, o ne bausti už prasižengimus. Tokio pobūdžio priemonės laikomos paveikesnėmis, skatinančiomis organiškus ir ilgalaikius pokyčius. Vertinant tinkamumą, nustatyti ir tam tikri planuojamų žaliojo kurso įgyvendinimo priemonių trūkumai. Jie susiję su itin didele priklausomybe nuo ES prioritetų ir tikslų: žaliojo kurso tikslai, principai, priemonės į Lietuvos strateginius dokumentus daugiausia perkeliama remiantis „iš viršaus žemyn“ principu, o ne kyla iš Lietuvos politikų ir strategų. Dar vienas nustatytas trūkumas yra gana žemas socialinės srities įtraukimas planuojant priemones, dauguma žaliojo kurso įgyvendinimo priemonių Lietuvoje skirtos ekonominiams bei aplinkos apsaugos klausimams spręsti. Vis dėlto visapusiškai vertinant žaliojo kurso priemonių atitikimą tinkamumo kriterijui, nustatyta, kad šis kriterijus yra tenkinamas.

Analizuojant žaliojo kurso įgyvendinimo priemones nustatyta, kad nuoseklumo kriterijus yra tenkinamas. Analizuojant tiek vidinį, tiek išorinį žaliojo kurso tikslų ir priemonių nuoseklumą nustatyta, kad abu šie aspektai yra vertintini teigiamai. Nustatyta, kad tarp vertinimo metodikos modelio dalių esama logiškų priežastinių ryšių, atkurtas poveikio kelias yra nuoseklus. Taip pat nustatyta, kad Lietuvoje planuojamos žaliojo kurso priemonės yra tinkamai ir pakankamai integruotos į kitas nacionalines bei tarptautines programas. Analizė taip pat atskleidė, kad daugeliu atvejų numatytas žaliojo kurso priemones planuojama įgyvendinti bendradarbiaujant įvairioms institucijoms, p planuojamos priemonės apima įvairias politikos sritis.

Planuojamų žaliojo kurso įgyvendinimo priemonių Lietuvoje analizė atskleidė, kad efektyvumo kriterijus yra netenkinamas. Toks verdiktas nulemtas įvairių veiksnių, kurių svarbiausi yra susiję su tuo, kad nė vienas iš analizuotų strateginių planavimo dokumentų nenumato, kad šiuose dokumentuose įvardijamos planuojamos priemonės būtų įgyvendinamos efektyviai, atsižvelgiant į kaštų ir naudos aspektus. Taip pat nerimą kelia efektyvumo metodikos nebuvimas, tokia metodika tik planuojama sukurti. Efektyvumo kriterijumi taip pat vertinti numatyti ir planuojamoms priemonėms įgyvendinti reikalingi išteklių. Nustatyta, kad išteklių prieinamumas visu numatytu priemonių įgyvendinimo laikotarpiu nėra tinkamai užtikrinamas. Neužtikrinama ir atsakomybė už efektyvų išteklių panaudojimą. Vienas iš nedaugelio pozityvių aspektų, nustatytų vertinant efektyvumą, yra dalinis vieno iš išteklių užtikrinimas – numatomos priemonės, kurios skirtos skatinti didesniai mokslo bendruomenės ir verslo įsitraukimui į žaliojo kurso priemonių įgyvendinimą.

Žaliojo kurso įgyvendinimo priemonės Lietuvoje neatitinka ir rezultatyvumo kriterijaus. Neigiamą vertinimą daugiausia lėmė informacijos apie pasiektus ar planuojamus pasiekti rezultatus trūkumas. Taip pat nustatyta atvejų, kai skirtingos institucijos, informuodamos apie tą patį rezultatą, nurodė skirtingą informaciją. Rezultatyvumo kriterijumi vertinant numatytas veiklas konstatuota, kad žaliojo kurso tikslai ir priemonės nėra pakankamai įtraukiami į regioninius bei savivaldos lygmens strateginius bei planavimo dokumentus, mažai priemonių skirta visuomenės įtraukčiai ir informuotumui didinti skirtoms veikloms. Vienas iš nedaugelio rezultatyvumo kriterijaus atitikimo aspektų yra tai, kad dvi kol kas įgyvendintos priemonės buvo pasiektos laikantis nustatytų terminų.

Žaliojo kurso įgyvendinimo priemonės Lietuvoje iš dalies atitinka poveikio kriterijų. Tokį vertinimą nulėmė gana apylygis teigiamų ir neigiamų aspektų balansas. Nustatyta, kad prognozuojamas

poveikis, kurį trumpuoju, vidutiniu bei ilguoju laikotarpiu turės planuojamos žaliojo kurso įgyvendinimo priemonės, bus teigiamas, tačiau ribotas. Ši ribotumą daugiausiai nulemia gana pavėluotas daugelio žaliojo kurso priemonių įgyvendinimas bei neambicingi tikslai. Tikėtina, kad keliant ambicingus tikslus ir taikant savalaikes priemones poveikis būtų didesnis.

Nustatyta, kad tęstinumo kriterijus taip pat yra iš dalies tenkinamas. Planuojamos žaliojo kurso įgyvendinimo priemonės yra įvairaus pobūdžio, planuojama taikyti finansines, teisines, reguliacines, informacines priemones. Tikėtina, kad net ir pasibaigusio finansavimo atveju ir išsekus finansinėms priemonėms, poveikį vis dar turėtų taikomos teisinės ar informacinės priemonės. Dar vienas tęstinumo kriterijaus užtikrinimo aspektas yra tai, kad strateginiuose dokumentuose numatomas rizikų valdymas, todėl tikėtina, kad net ir *force majeure* atveju įvairios žaliojo kurso įgyvendinimo priemonės būtų toliau taikomos. Vis dėlto taip pat nustatyta, kad priemonių tęstinumui daugiausia neigiamos įtakos turi gana žema Lietuvos politinė kultūra, dėl „švytuoklės“ principo kintanti politinė valia ir to lemiamas politikos krypties nenuoseklumas. Taip pat žaliojo kurso įgyvendinimo priemonių tęstinumą silpnina nesutarimai tarp įvairių suinteresuotų grupių ir bendro sutarimo dėl strateginės reikšmės politikos krypties trūkumas.

Atliktas išankstinis vertinimas atskleidė, kad vienareikšmiškai vertinti pasiruošimą įgyvendinti žaliojo kurso priemones Lietuvoje negalima. Vis dėlto galima daryti išvadą, kad planuojamų žaliojo kurso įgyvendinimo priemonių poveikis bus gana ribotas, o pasiruošimas įgyvendinti numatytas priemones nėra pakankamas. Bene svarbiausia išvada, kuri paaiškėjo atlikus išankstinį vertinimą, yra tai, kad Lietuvoje žaliasis kursas pirmiausia suprantamas kaip ES projektas ir prioritetas, tačiau ne nacionalinė strategija. Atliktas vertinimas atskleidė, kad dauguma ES žaliojo kurso nuostatų ir principų į Lietuvos strateginius dokumentus perkeliama „iš viršaus žemyn“ principu, tai pabrėžiama ir analizuotuose strateginiuose dokumentuose. Šis principas juntamas ir kalbant apie finansavimą, kadangi apie pusę finansavimo, skirtą žaliojo kurso priemonių įgyvendinimui, planuojama gauti iš ES fondų. Apie perdėtą pasiklovimą ES įgyvendinant žaliojo kurso priemones signalizuoja ir faktas, kad Lietuvos visuomenė yra itin mažai įtraukiama ir informuojama apie žaliojo kurso naudą bei įgyvendinamas priemones, o priemonių, kurios didintų visuomenės įtrauktį numatyta itin mažai ir ribotos apimties. Visuomenės įtraukties stoka lemia ir galimą ribotą žaliojo kurso įgyvendinimo priemonių poveikį. ES žaliojo kurso strategijoje minimas tikslas siekti socialiai teisingos ir įtraukios visuomenės nėra atliepiamas įgyvendinant žaliojo kurso priemones Lietuvoje. Nors socialinio teisingumo skatinimo priemonės Lietuvoje yra numatomos, tačiau jos atsietos nuo žaliojo kurso. Todėl galima teigti, kad taip kuriama neteisinga žaliojo kurso, kaip ekonomikos skatinimo priemonių rinkinio, interpretacija.

Vertinant žaliojo kurso įgyvendinimo priemones Lietuvoje nustatyta ir teigiamų aspektų. Planuojamos priemonės atitinka nacionalinius ir tarptautinius prioritetus bei išipareigojimus, visuomenės poreikius. Taip pat nustatytas planuojamų priemonių nuoseklumas, jos tinkamai ir tvirtai integruotos į nacionalinius bei tarptautinius strateginius dokumentus. Poveikis, kurį sukurs planuojamos įgyvendinti priemonės, tikėtina, bus teigiamas, nors ir ribotas. Vienas iš svarbiausių aspektų, galimai nulemsiančių ir visą žaliojo kurso įgyvendinimo Lietuvoje sėkmę, yra politinė valia ir politinės krypties nuoseklumas. Nors Lietuvoje politinė kultūra yra gana žema, trūksta sutarimo tarp oponuojančių partijų, o rinkimus įprastai laimi gana radikalčiai nuo prieš tai valdančios daugumos besiskirianti politinė jėga, vis dėlto esama pozityvių ženklų. Žaliojo kurso tikslai jau yra integruoti į svarbiausius nacionalinius strateginius dokumentus, o turint omenyje ES įtaką Lietuvos prioritetams ir ES politikos krypties nuoseklumą žaliojo kurso atžvilgiu, tikėtina, kad žaliasis kursas išliks viena

iš pagrindinių strateginių planavimo dokumentų temų. Todėl nepaisant Lietuvos vidinio politinio nenuoseklumo, ES įtaka kol kas veikia kaip stabilizuojanti jėga, ypač svarbi išlaikant žaliojo kurso prioritetus. Norisi tikėti, kad įgyvendinant numatytas žaliojo kurso priemones, atsiras daugiau paskatų žaliojo kurso tikslus tvirčiau integruoti į Lietuvos politiką, įtraukiant visuomenę ir žaliąjį kursą priartinant prie Lietuvos.

Išvados

1. Žaliają ekonomiką galima laikyti naujo tipo ekonomine sistema, kuria siekiama suderinti ekonominio augimo, aplinkos tvarumo bei socialinio teisingumo tikslus. Kitaip tariant, žalioji ekonomika yra vienas iš būdų įgyvendinti darnaus vystymosi tikslus. Šalys gali pasitelkti įvairias politines priemones ar instrumentus žaliajai ekonomikai skatinti. Politinių priemonių rinkiniai dažnai pavadinami žaliojo kurso politika, ypač Europos Sąjungos šalyse. Žaliojo kurso ir žaliosios ekonomikos įgyvendinimo priemonės galima skirstyti į dvi grupes: skatinančias aplinkai palankų ar nežalingą elgesį bei baudžiančias už taršų elgesį. Politinių priemonių įgyvendinimas, apimtis ir galimi rezultatai gali skirtis dėl pasirinktų priemonių rinkinio, orientacijos į švelnesnes reformas ar radikalesnes transformacijas. Tiek žaliają ekonomiką, tiek žaliojo kurso politiką siekiama kaitos, todėl abi šias sąvokas galima vertinti kaip atsaką netvariai šiuolaikinei ekonominei sistemai bei galimą klimato kaitos iššūkių sprendimą. Pasirinktų žaliosios ekonomikos įgyvendinimo priemonių tinkamumą gali atskleisti atliekamas vertinimas. Sudarant išankstinio vertinimo metodiką, derinti du teoriją grįsto vertinimo būdai: programos loginis modelis bei kaitos teorija. Programos loginis modelis leidžia atskleisti bendrą planuojamų priemonių įgyvendinimo logiką, o kaitos teorija – išryškinti priežastinius ryšius tarp kiekvienos programos dalies, paaiškinti kaip numatyti tikslai yra įgyvendinami. Išankstiniam žaliojo kurso įgyvendinimo politinių priemonių vertinimui atlikti sudaryta išankstinio vertinimo metodika papildyta šešiais vertinimo kriterijais: tinkamumu, efektyvumu, rezultatyvumu, poveikiu, tęstinumu bei nuoseklumu. Vertinimo metodikos dalys susietos su atitinkamais kriterijais, o jiems įvertinti pateikti konkretūs žaliajai ekonomikai ir žaliajam kursui vertinti skirti vertinimo klausimai.
2. Sudaryta išankstinio vertinimo metodika papildyta atlikus trijų užsienio šalių žaliosios ekonomikos priemonių analizę. Pasirinktos trys savitos, išskirtinės ir skirtinga politika pasižyminčios užsienio valstybės: Kanada, Kinija ir Danija. Kiekvienos iš šių šalių patirtis taikant žaliosios ekonomikos priemones analizuota pasitelkiant šešis išankstinio vertinimo metodikoje įvardytus vertinimo kriterijus. Tokie patys vertinimo kriterijai bei klausimai, taikyti visoms analizuotoms šalims, leido jas palyginti tarpusavyje, atskleidė tam tikrus bendrumus ir skirtumus. Nustatyta, kad tinkamumo, rezultatyvumo, poveikio bei nuoseklumo kriterijai visiškai arba iš dalies tenkinami visose šalyse, efektyvumo kriterijus netenkinamas nė vienoje šalyje, o tęstinumo kriterijus yra tenkinamas Kinijoje bei Danijoje, tačiau ne Kanadoje. Taip pat atskleista, kad visose analizuotose šalyse vyrauja elgsenos pokyčius skatinančios, o ne baudžiančios žaliosios ekonomikos įgyvendinimo priemonės. Atlikus užsienio šalių analizę atskleista konteksto svarba: skirtinga istorijos raida, politikos kryptis, ekonominiai, aplinkos apsaugos bei socialiniai iššūkiai gali lemti ne tik pasirinktas įgyvendinti žaliosios ekonomikos priemones, tačiau ir jų įgyvendinimo sėkmę. Ši išvalga patvirtina mokslinėje literatūroje minimą prielaidą, kad visoms šalims tinkančio žaliosios ekonomikos įgyvendinimo politinių priemonių rinkinio įvardyti negalima. Atlikta užsienio šalių žaliosios ekonomikos įgyvendinimo priemonių taikymo patirties analizė leido kiekvienam kriterijui įvardyti po du konkrečius indikatorius, taip papildant ir detalizuojant vertinimo metodiką.
3. Sudaryta ir papildyta vertinimo metodika leido atlikti žaliojo kurso įgyvendinimo priemonių Lietuvoje išankstinį vertinimą. Atlikus išankstinį žaliojo kurso įgyvendinimo priemonių vertinimą nustatyta, kad tinkamumo ir nuoseklumo kriterijai yra tenkinami, poveikio ir

tęstinumo kriterijai yra tenkinami iš dalies, o efektyvumo ir rezultatyvumo kriterijai yra netenkinami.

- Tinkamumo kriterijaus vertinimas atskleidė, jog Lietuvos žaliojo kurso priemonės yra numatytos įgyvendinti įvairiose politikos srityse, tačiau daugiausia jų apima ekonominę sritį, o aplinkos apsaugai ir socialinei sritims yra numatoma gerokai mažiau priemonių. Nustatyta, kad dauguma planuojamų priemonių yra finansinės (daugiausia tikimasi, kad finansavimą suteiks ES parama), reguliacinio ar investicinio pobūdžio, t.y. yra skirtos skatinti elgsenos pokyčius, o ne bausti už prasižengimus. Tokio pobūdžio priemonės gali būti laikomos paveikesnėmis, skatinančiomis organiškus ir ilgalaikius pokyčius.
- Nuoseklumo kriterijaus vertinimas atskleidė, kad Lietuvoje planuojamos žaliojo kurso priemonės yra tinkamai integruotos į kitas nacionalines bei tarptautines programas, tačiau trūksta integracijos regionų ir savivaldos mastu.
- Nustatyta, kad prognozuojamas poveikis, kurį trumpuoju, vidutiniu bei ilguoju laikotarpiu turės planuojamos žaliojo kurso įgyvendinimo priemonės, bus teigiamas, tačiau ribotas, o ribotumą daugiausiai nulemia gana pavėluotas daugelio žaliojo kurso priemonių planuojamas įgyvendinimas bei neambicingi tikslai.
- Nustatyta, kad planuojamų žaliojo kurso įgyvendinimo priemonių tęstinumui daugiausia neigiamos įtakos turi gana žema Lietuvos politinė kultūra ir politinės krypties svyravimai.
- Atitiktis efektyvumo kriterijui įvertinta neigiamai dėl painios atsakomybių už žaliojo kurso priemonių įgyvendinimą schemas, menkas suinteresuotų grupių į(si)traukimas bei kaštų ir naudos santykio skaičiavimo metodikos stoka.
- Žaliojo kurso įgyvendinimo priemonės Lietuvoje neatitinka rezultatyvumo kriterijaus dėl informacijos apie pasiektus ar planuojamus pasiekti rezultatus trūkumo bei prieštaravimo.

Svarbiausi žaliojo kurso įgyvendinimo Lietuvoje kontekstiniai veiksniai yra susiję su ES įtaka ir žaliojo kurso politikos privalomumu, principo „iš viršaus žemyn“ taikymu. Lietuvoje žaliasis kursas pirmiausia suprantamas kaip ES projektas ir prioritetas, tačiau ne nacionalinė strategija. Vis dėlto galima teigti, kad ES įtaka kol kas veikia kaip stabilizuojanti jėga, kuri veikia kaip atsvara Lietuvos politinės krypties nenuoseklumui išlaikant žaliojo kurso prioritetus. ES žaliojo kurso strategijoje minimi tikslai siekti socialiai teisingos ir įtraukios visuomenės nėra atliepiami įgyvendinant žaliojo kurso priemones Lietuvoje, todėl galima teigti, kad kuriamas neteisingas žaliojo kurso, kaip tik ekonomikos skatinimo priemonių rinkinio, naratyvas. Lietuvos visuomenė yra menkai įtraukiama ir informuojama apie žaliojo kurso naudą bei įgyvendinamas priemones, o priemonių, skirtų didinti visuomenės įtrauktį numatyta mažai ir tik ribotos apimties. Visuomenės įtraukties stoka lemia ir ribotą žaliojo kurso įgyvendinimo priemonių poveikį. Nors atliktas vertinimas dėl apimties ribotumo negali visapusiškai ir išsamiai atsakyti į visus klausimus apie žaliosios ekonomikos ir žaliojo kurso politikos priemonių įgyvendinimą Lietuvoje, tačiau gali būti laikomas vienu iš galimų pradinių taškų tolimesniems šios temos tyrimams.

Literatūros sąrašas

1. Aglietta, M. & Bai, G. (2016). China's 13th Five-Year Plan. In Pursuit of a "Moderately Prosperous Society" CEPII Policy Brief 2016-12, CEPII research center. [Žiūrėta 2021-11-03] Prieiga per internetą: http://www.cepii.fr/PDF_PUB/pb/2016/pb2016-12.pdf
2. Alekna, R., & Kazlauskienė, E. (2019). Žaliosios ekonomikos probleminės sritys globalioje rinkoje \Green economy problem areas in the global market. *Science Future of Lithuania*, 11, 1-7. doi:10.3846/mla.2019.9583
3. Alkin, M. C., & King, J. A. (2016). The historical development of evaluation use. *The American Journal of Evaluation*, 37(4), 568-579. doi:10.1177/1098214016665164
4. Alkin, M. C., & King, J. A. (2017). Definitions of evaluation use and misuse, evaluation influence, and factors affecting use. *The American Journal of Evaluation*, 38(3), 434-450. doi:10.1177/1098214017717015
5. Aplinkosaugos koalicija (2021) Viešas kreipimasis dėl Nacionalinio susitarimo dėl miškų. Miškų politika. [žiūrėta 2021-11-24] Prieiga per internetą: <https://www.akoalicija.lt/veikla/2021-11-29-stabdome-dalyvavima-nes-lietuva-nori-pokyciu>
6. Asici, A.A. Bunul, Z. (2012) Green New Deal: A Green Way out of the Crisis? *Env. Pol. Gov.*, 22: 295-306. <https://doi.org/10.1002/eet.1594>
7. Astbury, B., & Leeuw, F. L. (2010). Unpacking black boxes: Mechanisms and theory building in evaluation. *The American Journal of Evaluation*, 31(3), 363-381. doi:10.1177/1098214010371972
8. Bailey, I., & Caprotti, F. (2014). The green economy: Functional domains and theoretical directions of enquiry. *Environment and Planning A*, 46(8), 1797-1813. doi:10.1068/a130102p
9. Barbiroli, G. (2011) Economic consequences of the transition process toward green and sustainable economies: costs and advantages. *International Journal of Sustainable Development & World Ecology*, 18:1, 17-27, DOI: 10.1080/13504509.2011.541592
10. Bassi, A. M. (2015). *Moving towards integrated policy formulation and evaluation: The green economy model* Walter de Gruyter GmbH. doi:10.1515/rtuect-2015-0009
11. Bauhardt, C. (2014) Solutions to the crisis? The Green New Deal, Degrowth, and the Solidarity Economy: Alternatives to the capitalist growth economy from an ecofeminist economics perspective. *Ecological Economics*, Volume 102 <https://doi.org/10.1016/j.ecolecon.2014.03.015>.
12. Becchetti, L., Piscitelli, P., Distante, A., Miani, A., Uricchio, A.F. (2021) European Green Deal as social vaccine to overcome COVID-19 health & economic crisis. *The Lancet Regional Health - Europe*, Volume 2 <https://doi.org/10.1016/j.lanepe.2021.100032>.
13. Bertoldi, M., Eriksgard Melander, A., Weiss, P. (2016) Can Economic Transitions Be Planned? China and the 13th Five-Year Plan. Economic Brief 017. European Commission Directorate-General for Economic and Financial Affairs. [Žiūrėta 2021-11-03] Prieiga per internetą: https://ec.europa.eu/info/publications/economy-finance/can-economic-transitions-be-planned-china-and-13th-five-year-plan_en
14. Bina, O. (2013). The green economy and sustainable development: An uneasy balance? *Environment and Planning. C, Government & Policy*, 31(6), 1023-1047. doi:10.1068/c1310j
15. Bina, O., La Camera, F. (2011). Promise and shortcomings of a green turn in recent policy responses to the "double crisis". *Ecological Economics*, 70(12), 2308-2316. doi:<https://doi.org/10.1016/j.ecolecon.2011.06.021>

16. Bloomfield, J., & Steward, F. (2020). The politics of the green new deal. *The Political Quarterly (London. 1930)*, 91(4), 770-779. doi:10.1111/1467-923X.12917
17. Camilleri, M. A. (2018). The circular economy's closed loop and product service systems for sustainable development: A review and appraisal. *Sustainable Development*. doi:10.1002/sd.1909
18. Caprotti, F., & Bailey, I. (2014). Making sense of the green economy. *Geografiska Annaler. Series B, Human Geography*, 96(3), 195-200. doi:10.1111/geob.12045
19. Center for Security and Emerging Technology (2021) Outline of the People's Republic of China 14th Five-Year Plan for National Economic and Social Development and Long-Range Objectives for 2035. Translation. [žiūrėta 2021-11-08] Prieiga per internetą: https://cset.georgetown.edu/wp-content/uploads/t0284_14th_Five_Year_Plan_EN.pdf
20. Chai, B., Gao, J., Pan, L., & Chen, Y. (2021). Research on the impact factors of green economy of China—From the perspective of system and foreign direct investment. *Sustainability (Basel, Switzerland)*, 13(16), 8741. doi:10.3390/su13168741
21. Chen, Y., & Li, A. (2021). Global green new deal: A global south perspective. *The Economic and Labour Relations Review: ELRR*, 32(2), 170-189. doi:10.1177/10353046211015765
22. Chohan, U. W. (2019) A Green New Deal: Discursive Review and Appraisal. *Notes on the 21st Century (CBRI)* <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3347494>
23. Christie, C. A. (2013). An Evaluation Theory Tree -2012 (most updated version) In: Alkin, M.C. (ed.) *Evaluation Roots: A Wider Perspective of Theorists' Views and Influences*, Second Edition. Sage Publications. [žiūrėta 2021-10-21] Prieiga per internetą: https://www.researchgate.net/profile/Christina-Christie-2/publication/333392751_AN_EVALUATION_THEORY_TREE_-_2012_most_updated_version/links/5ceb37ec92851c4eabc117a5/AN-EVALUATION-THEORY-TREE-2012-most-updated-version.pdf
24. Colli, F. (2020). The end of 'business as usual'? COVID-19 and the European Green Deal. Egmont Institute. Policy Paper. [Žiūrėta 2021-10-07] Prieiga per internetą: <http://aei.pitt.edu/102739/>
25. Coryn, C. L. S., Noakes, L. A., Westine, C. D., & Schroter, D. C. (2011). *A systematic review of theory-driven evaluation practice from 1990 to 2009*. Los Angeles, CA: SAGE Publications. doi:10.1177/1098214010389321
26. Costa, J. (2021). Carrots or sticks: Which policies matter the most in sustainable resource management? *Resources (Basel)*, 10(2), 12. doi:10.3390/resources10020012
27. Cullen, J., Sullivan, F., & Junge, K. (2007). Evaluating science and society initiatives: A framework for evaluation prepared for department for innovation, universities and skills economic and social research council. The Tavistock Institute. [žiūrėta 2021-10-20] Prieiga per internetą: https://www.tavistock.org/wp-content/uploads/2013/01/Tavistock_Report_Evaluating_Science_Society_Initiatives_A-Framework-for-Evaluation.pdf
28. Damso, T., Kjaer, T., & Christensen, T. B. (2016). Local climate action plans in climate change mitigation – examining the case of Denmark. *Energy Policy*, 89, 74-83. doi:10.1016/j.enpol.2015.11.013
29. Dilienė, J., Sabulis, H., Bulkevičienė, A., Petkevičiūtė, E., Gulijev, T. (2021) Lietuvos pasirengimas įgyvendinti darnaus vystymosi tikslus. Vertinimo ataskaita. Aukščiausioji audito institucija. Nr. VRE-1. [žiūrėta 2021-11-08] Prieiga per internetą: <https://www.valstybeskontrole.lt/LT/Product/24007>

30. Dobbs, M., Gravey, V., Petetin, L. (2021) Driving the European Green Deal in Turbulent Times. *Politics and Governance*, 9(3), 316-326. doi:<https://doi.org/10.17645/pag.v9i3.4321>
31. EBPO (2011), Towards Green Growth, OECD Green Growth Studies, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/9789264111318-en>
32. EBPO (2019) OECD Environmental Performance Reviews: Denmark 2019, OECD Environmental Performance Reviews, OECD Publishing, Paris, DOI: 10.1787/1eeec492-en
33. EBPO (2021), Applying Evaluation Criteria Thoughtfully, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/543e84ed-en>.
34. Eckert, E., Kovalevska, O. (2021) Sustainability in the European Union: Analyzing the Discourse of the European Green Deal. *Journal of Risk and Financial Management*, 14(2), 80. doi:10.3390/jrfm14020080
35. Environment and Climate Change Canada (2020) A healthy environment and a Healthy Economy. [žiūrėta 2021-11-10] Prieiga per internetą: https://www.canada.ca/content/dam/eccc/documents/pdf/climate-change/climate-plan/healthy_environment_healthy_economy_plan.pdf
36. Environment and Climate Change Canada (2021) Canadian Environmental Sustainability Indicators: Progress towards Canada's greenhouse gas emissions reduction target. [žiūrėta 2021-11-10] Prieiga per internetą: www.canada.ca/en/environment-climate-change/services/environmental-indicators/progresstowards-canada-greenhouse-gas-emissions-reduction-target.html
37. Europos Aplinkos Agentūra (2021) Greenhouse gas emission trend projections and target. [žiūrėta 2021-11-08] Prieiga per internetą: <https://www.eea.europa.eu/data-and-maps/figures/greenhouse-gas-emission-trend-projections>
38. Europos Komisija (2004) Evaluating EU activities. A practical guide for the Commission services. Directorate-General for Budget. KV-59-04-532-EN-C [žiūrėta 2021-10-15] Prieiga per internetą: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/6ff3c67d-bd1e-4909-8158-01cd57c4375d>
39. Europos Komisija (2011) Inovacijos – tvarios ateities garantas. Ekologinių inovacijų veiksmų planas Komisijos komunikatas Europos Parlamentui, Tarybai, Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui ir Regionų komitetui. [žiūrėta 2021-11-08] Prieiga per internetą: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/PDF/?uri=CELEX:52011DC0899&from=EN>
40. Europos Komisija (2019) Europos žaliasis kursas. Komisijos komunikatas Europos Parlamentui, Europos Vadovų Tarybai, Tarybai, Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui ir Regionų komitetui. [Žiūrėta 2021-10-04] Prieiga per internetą: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/?uri=COM:2019:640:FIN>
41. Europos Komisija (2020a) The European Green Deal Investment Plan and Just Transition Mechanism explained. [Žiūrėta 2021-10-04] Prieiga per internetą https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/qanda_20_24
42. Europos Komisija (2020b) Patikslinta 2020 m. Komisijos darbo programa. Komisijos komunikatas Europos Parlamentui, Tarybai, Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui ir Regionų komitetui. [Žiūrėta 2021-11-24] Prieiga per internetą https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/qanda_20_24
43. Europos Komisija (2020c) Lietuvos galutinio nacionalinio energetikos ir klimato srities veiksmų plano vertinimas. [Žiūrėta 2021-11-24]

- https://ec.europa.eu/energy/sites/default/files/documents/staff_working_document_assessment_necp_lithuania_lt.pdf
44. Europos piliečių mokslo asociacija (2015) Ten Principles of Citizen Science. Berlin. <http://doi.org/10.17605/OSF.IO/XPR2N>
 45. Feindt, P.H., Cowell, R. (2010) The Recession, Environmental Policy and Ecological Modernization – What's New about the Green New Deal? *International Planning Studies*, 15:3, 191-211, DOI: 10.1080/13563475.2010.509474
 46. Fraczek, P. (2015) The Modernization of the Energy Sector in Denmark. *Arch. Min. Sci.*, Vol. 60 (2015), No 1, p. 387–401. DOI 10.1515/amsc-2015-0026
 47. Georgeson, L., Maslin, M., and Poessinouw, M. (2017) The global green economy: a review of concepts, definitions, measurement methodologies and their interactions. *Geo: Geography and Environment*, 4: 1, e00036, doi: 10.1002/geo2.36.
 48. Gibbs, D., & O'Neill, K. (2017). Future green economies and regional development: A research agenda. *Regional Studies*, 51(1), 161-173. doi:10.1080/00343404.2016.1255719
 49. Gorrón-Albizu, L., Sperling, K., & Djorup, S. (2019). The past, present and uncertain future of community energy in Denmark: Critically reviewing and conceptualising citizen ownership. *Energy Research & Social Science*, 57, 101231. doi:10.1016/j.erss.2019.101231
 50. Government of Canada (2016) Pan-Canadian Framework on Clean Growth and Climate Change : Canada's plan to address climate change and grow the economy. Environment and Climate Change Canada0 Gatineau, Quebec. [Žiūrėta 2021-11-01] Prieiga per internetą: https://publications.gc.ca/collections/collection_2017/eccc/En4-294-2016-eng.pdf
 51. Government of Canada (2021) Theory-Based Approaches to Evaluation: Concepts and Practices. [žiūrėta 2021-10-20] Prieiga per internetą: <https://www.canada.ca/en/treasury-board-secretariat/services/audit-evaluation/evaluation-government-canada/theory-based-approaches-evaluation-concepts-practices.html#toc2>
 52. Green, F. & Stern, N. (2017) China's changing economy: implications for its carbon dioxide emissions, *Climate Policy*, 17:4, 423-442, DOI: 10.1080/14693062.2016.1156515
 53. Guyadeen, D., & Seasons, M. (2018). Evaluation Theory and Practice: Comparing Program Evaluation and Evaluation in Planning. *Journal of Planning Education and Research*, 38(1), 98–110. <https://doi.org/10.1177/0739456X16675930>
 54. Halle, M. (2016) Enabling a Green Economy. In: A Carius, A. Tanzler, E Semmling (Eds.) *The Rise of the Green Economy a New Paradigm for the Developing World?* (p. 59-69). [Žiūrėta 2021-10-29] Prieiga per internetą: <https://www.adelphi.de/en/system/files/mediathek/bilder/Towards%20a%20Green%20Economy%20in%20Emerging%20and%20Rapidly%20Growing%20Countries%20%E2%80%93%20The%20Way%20Forward%20after%20Rio%202015.pdf>
 55. Hamdouch, A., Depret, M-C. (2010) Policy integration strategy and the development of the 'Green economy': foundations and implementation patterns, *Journal of Environmental Planning and Management*, 53:4, 473-490, DOI: 10.1080/09640561003703889
 56. Hoerner, J., & Stephenson, P. (2012). Theoretical perspectives on approaches to policy evaluation in the eu: The case of cohesion policy. *Public Administration (London)*, 90(3), 699-715. doi:10.1111/j.1467-9299.2011.02013.x
 57. Hogan, R. L. (2007) The Historical Development of Program Evaluation: Exploring Past and Present. *Online Journal for Workforce Education and Development*. Vol. 2 Issue 4. [žiūrėta 2021-10-21] Prieiga per internetą: <https://opensiuc.lib.siu.edu/ojwed/vol2/iss4/5/>

58. Holzmann, A., Grunberg, N. (2021) “Greening” China An analysis of Beijing’s sustainable development strategies. Mercator Institute for China Studies. [žiūrėta 2021-11-08] Prieiga per internetą: <https://merics.org/sites/default/files/2021-03/MERICSCChinaMonitor%20GreeningChina%20.pdf>
59. Huitema, D., Jordan, A., Massey, E. E., Rayner, T., van Asselt, H. D., Haug, C. C., . . . Stripple, J. (2011). The evaluation of climate policy: Theory and emerging practice in Europe. *Policy Sciences*, 44(2), 179-198. doi:10.1007/s11077-011-9125-7
60. Yang, C. (2020) Policies, regulatory framework and enforcement for air quality management: The case of China, *OECD Environment Working Papers*, No. 157, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/7d1d1a82-en>
61. Jacobs, M. (2012) Green Growth: Economic Theory and Political Discourse. GRI Working Papers 92, Grantham Research Institute on Climate Change and the Environment. [Žiūrėta 2021-10-05] Prieiga per internetą: <https://ideas.repec.org/p/lsg/lsgwps/wp92.html>
62. JTAAP (2009) Global green new deal. Policy brief. [Žiūrėta 2021-10-06] Prieiga per internetą: https://wedocs.unep.org/bitstream/handle/20.500.11822/7903/A_Global_Green_New_Deal_Policy_Brief.pdf?sequence=3&%3BisAllowed=
63. JTAAP (2011) Towards a Green Economy: Pathways to Sustainable Development and Poverty Eradication - A Synthesis for Policy Makers. [Žiūrėta 2021-10-01] Prieiga per internetą: <https://www.unep.org/resources/report/towards-green-economy-pathways-sustainable-development-and-poverty-eradication-10>
64. Jonaitis, T., Popova, B., Strauka, O.(2020a) Europos žaliojo kurso galimybės Lietuvai. Esamos situacijos analizė. Kurk Lietuvai. [Žiūrėta 2021-10-04] Prieiga per internetą: <http://kurkl.lt/wp-content/uploads/2020/03/Europos-z%CC%8Ccaliojo-kurso-galimybe%CC%87s-Lietuvai.pdf>
65. Jonaitis, T., Popova, B., Strauka, O. (2020b) Europos žaliojo kurso galimybės Lietuvai: perėjimas žiedinės ekonomikos link bei stiprybių, silpnųjų, galimybių bei grėsmių apžvalga. [Žiūrėta 2021-10-04] Prieiga per internetą: <http://kurkl.lt/wp-content/uploads/2020/03/pere%CC%87jimas-z%CC%8Ciedine%CC%87s-ekonomikos-link-bei-stiprybiu%CC%A8-silpnymiu%CC%A8-galimybium%CC%A8-bei-gre%CC%87smiu%CC%A8-apz%CC%8Cvalga-1.pdf>
66. Kasztelan, A. (2021) On the Road to a Green Economy: How Do European Union Countries ‘Do Their Homework’? *Energies*, 14, 5941. <https://doi.org/10.3390/en14185941>
67. Kedaitiene, A. (2018) The Green Economic Growth: Contemporary Challenges. *Public Administration* (16484541), 1(55), 26–37. [žiūrėta 2021-10-05] Prieiga per internetą: <https://web.p.ebscohost.com/ehost/detail/detail?vid=0&sid=c851ebb0-8e80-4434-abf0-080f4299da5b%40redis&bdata=JnNpdGU9ZWWhvc3QtbGl2ZQ%3d%3d#AN=136735923&db=bth>
68. Kėdaitienė, A., Klyvienė, V. (2020) The Relationships between Economic growth, Energy Efficiency and CO2 Emissions: Results for the Euro Area. *Ekonomika / Economics*, 99(1), 6–25. <https://doi.org/10.15388/Ekon.2020.1.1>
69. van der Knaap, P. (2004). Theory-based evaluation and learning: Possibilities and challenges. *Evaluation* (London, England. 1995), 10(1), 16-34. doi:10.1177/1356389004042328
70. Kostka, G. (2015). Command without control: The case of China’s environmental target system. *SSRN Electronic Journal*, doi:10.2139/ssrn.2613427

71. Koundouri, P., Devves, S., & Plataniotis, A. (2021) Alignment of the European Green Deal, the Sustainable Development Goals and the European Semester Process: Method and Application. *Theoretical Economics Letters*, 11, 743-770. doi: 10.4236/tel.2021.114049.
72. Lagoarde-Segot, T. (2020). Financing the Sustainable Development Goals. *Sustainability*, 12(7), 2775. doi:10.3390/su12072775
73. Lederer, M. (2021). Climate change politics in Canada and the EU—from carbon democracy to a green deal? Carleton University. doi:10.22215/cjers.v14i2.2763
74. Lee, J.-H., Woo, J. (2020). Green New Deal Policy of South Korea: Policy Innovation for a Sustainability Transition. *Sustainability*, 12(23), 10191. doi:10.3390/su122310191
75. Lietuvos Respublikos aplinkos ministerija (2021a) Lietuvos Respublikos aplinkos ministro valdymo sričių 2021–2023 metų strateginis veiklos planas [žiūrėta 2021-11-24] Prieiga per internetą:
https://am.lrv.lt/uploads/am/documents/files/Strateginis%20planavimas/AM_2021_2023_SVP_tvirtinimas_gautinis_2021_03_23_talpinimui.pdf
76. Lietuvos Respublikos ekonomikos ir inovacijų ministerija (2021) Inovacijų agentūros startas – kitų metų pradžioje. Pranešimas spaudai. [žiūrėta 2021-11-18] Prieiga per internetą:
<https://eimin.lrv.lt/lt/naujienos/inovaciju-agenturos-startas-kitu-metu-pradzioje>
77. Lietuvos Respublikos Finansų ministerija (2020) Ateities ekonomikos DNR planas [žiūrėta 2021-11-24] Prieiga per internetą:
<https://finmin.lrv.lt/uploads/finmin/documents/files/DNR%20planas.pdf>
78. Lietuvos Respublikos nacionalinis energetikos ir klimato srities veiksmų planas 2021-2030 m. (2020) [žiūrėta 2021-12-06]. Prieiga per internetą:
<https://am.lrv.lt/uploads/am/documents/files/KLIMATO%20KAITA/Integruotas%20planas/Final%20NECP.pdf>
79. Lietuvos regioninės politikos baltoji knyga dariniai ir tvariai plėtrai 2017–2030. (2017) [žiūrėta 2021-12-06]. Prieiga per internetą:
https://www.nrp.vrm.lt/data/public/uploads/2018/01/baltoji_knyga_galutinis-2018-01-15.pdf
80. Linster M., Yang, C. (2018) "China's Progress Towards Green Growth: an international perspective", OECD Green Growth Papers, No. 2018/05, OECD Publishing, Paris. DOI: 10.1787/76401a8c-en
81. Loiseau, E., Saikku, L., Antikainen, R., Droste, N., Hansjürgens, B., Pitkänen, K., . . . Thomsen, M. (2016). Green economy and related concepts: An overview. *Journal of Cleaner Production*, 139, 361-371. doi:10.1016/j.jclepro.2016.08.024
82. Luke, T. W. (2009) A green new deal: why green, how new, and what is the deal? *Critical Policy Studies*, 3:1, 14-28, DOI: 10.1080/19460170903158065
83. Maciunas, S. & de Lassus Saint-Genis, G. (2018) The Evolution of Canada's International and Domestic Climate Policy: From Divergence to Consistency? *Canada in International Law at 150 and Beyond* Paper No. 21. [Žiūrėta 2021-11-01] Prieiga per internetą:
<https://www.cigionline.org/static/documents/documents/Reflections%20Series%20Paper%20No.21%20Maciunas.pdf>
84. Maclean, R., Jagannathan, S., Panth, B. (2018) Education and Skills for Inclusive Growth, Green Jobs and the Greening of Economies in Asia. Technical and Vocational Education and Training: Issues, Concerns and Prospects 27. Asian Development Bank 2018. doi: 10.1007/978-981-10-6559-0

85. Mayne, J. (2017). Theory of change analysis: Building robust theories of change. *Canadian Journal of Program Evaluation*, 32(2) doi:10.3138/cjpe.31122
86. Mastini, R., Kallis, G., Hickel, J. (2021) A Green New Deal without growth? *Ecological Economics*, Volume 179. <https://doi.org/10.1016/j.ecolecon.2020.106832>.
87. Meyer, N. I. (2007). Learning from wind energy policy in the EU: Lessons from Denmark, Sweden and Spain. *European Environment*, 17(5), 347-362. doi:10.1002/eet.463
88. Merino-Saum, A., Clement, J., Wyss, R., & Baldi, M. G. (2020). Unpacking the green economy concept: A quantitative analysis of 140 definitions. *Journal of Cleaner Production*, 242, 118339. doi:10.1016/j.jclepro.2019.118339
89. Ministry of Finance (2021) Voluntary National Review 2021 Denmark. [žiūrėta 2021-11-08] Prieiga per internetą: https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/279532021_VNR_Report_Denmark.pdf
90. Mu, R. (2018). Coupling of Problems, Political Attention, Policies and Institutional Conditions: Explaining the Performance of Environmental Targets in the National Five-Year Plans in China. *Sustainability*, 10(5), 1477. doi:10.3390/su10051477
91. Mundaca, L., Neij, L., Markandya, A., Hennicke, P., Yan, J. (2016) Towards a Green Energy Economy? Assessing policy choices, strategies and transitional pathways. *Applied Energy*, Volume 179, Pages 1283-1292. DOI: 10.1016/j.apenergy.2016.08.086
92. Murray, B., & Rivers, N. (2015). British Columbia's revenue-neutral carbon tax: A review of the latest "grand experiment" in environmental policy. *Energy Policy*, 86, 674-683. doi:10.1016/j.enpol.2015.08.011
93. Nadel, S., Gaede, J., and Haley, B. (2021) State and Provincial Efforts to Put a Price on Greenhouse Gas Emissions, with Implications for Energy Efficiency. Washington, DC: ACEEE and Efficiency Canada. [Žiūrėta 2021-11-01] Prieiga per internetą: aceee.org/research-report/i2101.
94. Nakrošis, V., Jarmalavičiūtė, N., Burakienė, D. (2007) Ką, kaip ir kodėl vertiname? Trumpai apie Europos Sąjungos finansuojamų programų vertinimą. Lietuvos Respublikos finansų ministerija. [žiūrėta 2021-10-15] Prieiga per internetą: http://www.esparama.lt/es_parama_pletra/failai/fm/failai/Vertinimas_ESSP_Neringos/Leidinys_KA_KAIP_IR_KODEL_VERTINAME.pdf
95. Nausėdaitė, R. (2019) Eco-innovation in Lithuania. EIO Country Profile 2018-2019. Eco-Innovation Observatory. [žiūrėta 2021-11-18] Prieiga per internetą: https://ec.europa.eu/environment/ecoap/sites/default/files/field/field-country-files/eio_country_profile_2018-2019_lithuania.pdf
96. O'Manique, C. (2017) The Fallacies of Clean Growth: Neoliberal Climate Governance Discourse in Canada. [Žiūrėta 2021-11-01] Prieiga per internetą: https://www.corporatemapping.ca/wp-content/uploads/2018/03/CMP_Fallacies-Clean-Growth_June2017.pdf
97. Ossewaarde, M., Ossewaarde-Lowtoo, R. (2020) The EU's Green Deal: A Third Alternative to Green Growth and Degrowth? *Sustainability*, 12(23), 9825. doi:10.3390/su12239825
98. Pacheco-Vega, R. (2020). Environmental regulation, governance, and policy instruments, 20 years after the stick, carrot, and sermon typology. *Journal of Environmental Policy & Planning*, 22(5), 620-635. doi:10.1080/1523908X.2020.1792862

99. Pan, W., Pan, W., Hu, C., Tu, H., Zhao, C., Yu, D., . . . Zheng, G. (2019). Assessing the green economy in china: An improved framework. *Journal of Cleaner Production*, 209, 680-691. doi:10.1016/j.jclepro.2018.10.267
100. Pasaulio Bankas (2012) Inclusive Green Growth. The Pathway to Sustainable Development. The World Bank. DOI:10.1596/978-0-8213-9551-6
101. Patton, M. Q. (2021). Evaluation criteria for evaluating transformation: Implications for the coronavirus pandemic and the global climate emergency. *The American Journal of Evaluation*, 42(1), 53-89. doi:10.1177/1098214020933689
102. Pianta, M., & Lucchese, M. (2020). Rethinking the European green deal. *The Review of Radical Political Economics*, 52(4), 633-641. doi:10.1177/0486613420938207
103. Pretis, F. (2019). Does a carbon tax reduce CO 2 emissions? Evidence from British Columbia. *SSRN Electronic Journal*, doi:10.2139/ssrn.3329512
104. Rangone, A., & Ali, S. (2021) European green deal and sustainable development: The green bonds as an integrated intervention tool to support agribusiness in Italy. *Economia Aziendale Online – Business and Management Sciences International Quarterly Review* Vol. 12-3/2021. doi:10.13132/2038-5498/12.3.313-
105. Raymond, L. (2020). Carbon pricing and economic populism: The case of Ontario. *Climate Policy*, 20(9), 1127-1140. doi:10.1080/14693062.2020.1782824
106. Razak, S. & Atebije, N. (2014). Building Clean Cities in Nigeria: An Experience of Developing the New Federal Capital City, Abuja, Nigeria. In B. Wahab, N. Atebije, I. Yunusa (eds.) Building Clean Cities in Nigeria. The Nigerian Institute of Town Planners (NITP) and The Town Planners Registration Council of Nigeria (TOPREC). [žiūrėta 2021-10-25] Prieiga per internetą: https://www.researchgate.net/publication/278328671_Building_Clean_Cities_in_Nigeria_An_Experience_of_Developing_The_New_Federal_Capital_City_Abuja_Nigeria
107. Rivas, S., Urraca, R., Bertoldi, P., & Thiel, C. (2021). Towards the EU green deal: Local key factors to achieve ambitious 2030 climate targets. *Journal of Cleaner Production*, 320, 128878. doi:https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2021.128878
108. Ryszawska, B. (2015). Green Economy Indicators. In Burchard-Dziubinska M.(ed.) owards a green economy. From ideas to practice (p.31-52). Wydawnictwo Uniwersytetu Lodzkiego, Lodz, Poland. [žiūrėta 2021-10-25] Prieiga per internetą: https://www.researchgate.net/publication/292147307_Green_Economy_Indicators
109. Rogers, P. (2014). Theory of Change, Methodological Briefs: Impact Evaluation 2, UNICEF Office of Research, Florence. [žiūrėta 2021-10-20] Prieiga per internetą: <https://www.unicef-irc.org/publications/747-theory-of-change-methodological-briefs-impact-evaluation-no-2.html>
110. Rosamond, J., & Dupont, C. (2021). The European council, the council, and the European green deal. *Politics and Governance*, 9(3), 348-359. doi:10.17645/pag.v9i3.4326
111. Rubio-Iglesias, J.M., Edovald, T., Grew, R., Kark, T., Kideys, A.E., Peltola, T., Volten, H. (2020). Citizen science and environmental protection agencies: Engaging citizens to address key environmental challenges. *Frontiers in Climate*, 2 doi:10.3389/fclim.2020.600998
112. Samper, J. A., Schockling, A., & Islar, M. (2021). Climate politics in green deals: Exposing the political frontiers of the European green deal. *Politics and Governance*, 9(2), 8-16. doi:10.17645/pag.v9i2.3853
113. Samset, K., & Christensen, T. (2017). Ex ante project evaluation and the complexity of early decision-making. *Public Organization Review*, 17(1), 1-17. doi:10.1007/s11115-015-0326-y

114. Schoenefeld, J. J. (2021) The European green deal: What prospects for governing climate change with policy monitoring? *Politics and Governance*, 9(3), 370-379. doi:10.17645/pag.v9i3.4306
115. Schonwalder, G. (2021) Engaging citizens to boost climate neutrality and greater circularity: opportunities and challenges for research and innovation. *Clean Techn Environ Policy* 23, 483–489 <https://doi.org/10.1007/s10098-020-01902-2>
116. Shahab, S., Clinch, J. P., & O'Neill, E. (2019). Impact-based planning evaluation: Advancing normative criteria for policy analysis. *Environment and Planning B: Urban Analytics and City Science*, 46(3), 534–550. <https://doi.org/10.1177/2399808317720446>
117. She, Y., Liu, Y., Deng, Y. & Jiang, L. (2020). Can China's government-oriented environmental regulation reduce water pollution? evidence from water pollution intensive firms. *Sustainability (Basel, Switzerland)*, 12(7841), 7841. doi:10.3390/su12197841
118. Siddi, M. (2020) The European Green Deal. Assessing Its Current State and Future Implementation. Finnish Institute of International Affairs May 2020 114. žiūrėta 2021-11-08] Prieiga per internetą: https://iris.unica.it/retrieve/handle/11584/313484/457281/WP114_European%20Green%20Deal.pdf
119. Sikora, A. (2021) European Green Deal – legal and financial challenges of the climate change. *ERA Forum* 21, 681–697 <https://doi.org/10.1007/s12027-020-00637-3>
120. Skorupskaitė, K., Junevičius, A. (2017) Atliekų tvarkymo politikos formavimas Lietuvoje taikant žiedinės ekonomikos modelį. *Viešoji politika ir administravimas* T. 16, Nr. 1/ 2017, Vol. 16, No 1, p. 91-107. DOI: <https://doi.org/10.5755/j01.paa.16.1.18016>
121. Stafford Smith, M. (2020). Theory of Change Primer, A STAP Advisory Document. Scientific and Technical Advisory Panel to the Global Environment Facility. Washington, D.C. [žiūrėta 2021-10-20] Prieiga per internetą: https://www.stapgef.org/sites/default/files/2021-02/Theory%20of%20Change%20Primer_web.pdf
122. Stankevičienė, J., Nikanorova, M., & Cera, G. (2020). Analysis of green economy dimension in the context of circular economy: The case of Baltic Sea region. *E&M Economics and Management*, 23(1), 4-18. doi:10.15240/tul/001/2020-1-001
123. Stankevičienė, J., Nikanorova, M. (2020). Eco-innovation as a pillar for sustainable development of circular economy. *Business: Theory and Practice*, 21(2), 531-544. <https://doi.org/10.3846/btp.2020.12963>
124. State of Green (2021) From black to green – a Danish sustainable energy growth story. Publications for a green transition. [žiūrėta 2021-11-18] Prieiga per internetą: https://stateofgreen.com/en/uploads/2021/05/SoG_FromBlackToGreenReport_210x297_V06_WEB.pdf?time=1636652228
125. Stoknes, P.E., Rockstrom, J. (2018) Redefining green growth within planetary boundaries. *Energy Research & Social Science*, Volume 44, Pages 41-49. <https://doi.org/10.1016/j.erss.2018.04.030>.
126. Sulich, A. (2018) The Green Economy Development Factors. *32nd IBIMA Conference*. December 2018. [Žiūrėta 2021-10-05] Prieiga per internetą: https://www.researchgate.net/publication/330620155_The_Green_Economy_Development_Factors Sulich, A., & Zema, T. (2018). Green jobs, a new measure of public management and sustainable development. *European Journal of Environmental Sciences (on-Line)*, 8(1), 69-75. doi:10.14712/23361964.2018.10

127. Spanache, I. (2019). A Practical Guide on Ex Ante Evaluation for Research Infrastructures. ResInfra@DR Facilitating macro-regional scope and link up to socio-economic actors of Research Infrastructure in the Danube Region. doi: 10.5281/zenodo.3356570.
128. Stern, N., Xie, C. (2020) China's 14th Five-Year Plan in the context of COVID-19: Rescue, recovery and sustainable growth for China and the world. London: Grantham Research Institute on Climate Change and the Environment, London School of Economics and Political Science. [Žiūrėta 2021-11-03] Prieiga per internetą: https://www.lse.ac.uk/granthaminstitute/wp-content/uploads/2020/08/GRI_Chinas-14th-Five-Year-Plan-in-the-context-of-COVID-19-1.pdf
129. Striebing, C., Kalpazidou Schmidt, E., & Palmén, R. (2019). Pragmatic ex-ante evaluation using an innovative conceptual framework: The case of a high-tech entrepreneurship program for women. *Evaluation and Program Planning*, 77, 101714. doi:10.1016/j.evalprogplan.2019.101714
130. Teasdale, R. M. (2021). Evaluative criteria: An integrated model of domains and sources. *The American Journal of Evaluation*, 42(3), 354-376. doi:10.1177/1098214020955226
131. The European Evaluation Network for Rural Development (2014) Guidelines for the Ex-Ante Evaluation of 2014-2020 RDPS. European Commission Agriculture and Rural development [žiūrėta 2021-10-15] Prieiga per internetą: https://enrd.ec.europa.eu/evaluation/publications/guidelines-ex-ante-evaluation-2014-2020-rdps_en
132. Tutak, M., Brodny, J., & Bindzar, P. (2021). Assessing the level of energy and climate sustainability in the European union countries in the context of the European green deal strategy and agenda 2030. *Energies* (Basel), 14(6), 1767. žilidoi:10.3390/en14061767
133. United Nations Development Programme (2021) China's 14th five-year plan. Issue Brief. [Žiūrėta 2021-11-03] Prieiga per internetą: https://www.cn.undp.org/content/china/en/home/library/environment_energy/issue-brief---china-s-14th-five-year-plan.html
134. Vargas-Hernandez, J., Ordaz, G. (2018). The Circular Economy as a Philosophy of the Green Economy as a Strategy for Social Responsibility. 13. 22-28. [žiūrėta 202110-11] Prieiga per internetą: https://www.researchgate.net/publication/327562097_The_Circular_Economy_as_a_Philosophy_of_the_Green_Economy_as_a_Strategy_for_Social_Responsibility
135. Vilpišauskas, R. & Nakrošis, V. (2005). Viešosios politikos vertinimo sistema Lietuvoje. In: R. Vilpišauskas & V.Nakrošis (eds.) Ko verta politika? Viešosios politikos vertinimas Lietuvoje ir Europos Sąjungoje. Vilnius: Eugrimas.
136. Vignola, R., Locatelli, B., Martinez, C., & Imbach, P. (2009). Ecosystem-based adaptation to climate change: What role for policy-makers, society and scientists? *Mitigation and Adaptation Strategies for Global Change*, 14(8), 691-696. doi:10.1007/s11027-009-9193-6
137. Vohland, K., Gobel, C., Balazs, B., Butkevičienė, E., Daskolia, M., Duži B., . . . Schade, S. (2021). Citizen science in Europe. In: K. Vohland, A. Land-Zandstra, L. Ceccaroni, R. Lemmens, J. Perelló M. Ponti, . . . K. Wagenknecht (Eds.), *The science of citizen science* (pp. 35-53). Cham: Springer International Publishing. doi:10.1007/978-3-030-58278-4_3 Retrieved from https://doi.org/10.1007/978-3-030-58278-4_3

138. Weng, X., Dong, Z., Wu, Q., Qinv, Y. (2015) China's path to a green economy: Decoding China's green economy concepts and policies. IIED Country Report. IIED, London. Žiūrėta 2021-11-03] Prieiga per internetą: <http://pubs.iied.org/16582IIED>
139. Zhao, S., Jiang, Y., & Wang, S. (2019). Innovation stages, knowledge spillover, and green economy development: Moderating role of absorptive capacity and environmental regulation. *Environmental Science and Pollution Research International*, 26(24), 25312-25325. doi:10.1007/s11356-019-05777-9
140. Žilinskienė, L., Žilinskas, T. (2020) Žiedinės ekonomikos ir atliekų teisinio reguliavimo koreliacijos probleminiai aspektai. *Jurisprudencija* 27(1), p. 95–112. DOI: 10.13165/JUR-20-27-1-05

Informacijos šaltinių sąrašas

1. 2021–2030 metų nacionalinis pažangos planas, 2020 m. rugsėjo 9 d., Nr. 998, redakcija 2021 m. rugsėjo 29 d., Nr. 797. (2020) [žiūrėta 2021-12-06]. Prieiga per internetą: nuorodą: <https://lrvt.lt/lt/aktuali-informacija/xvii-vyriausybe/strateginis-valdymas/2021-2030-m-nacionalinis-pazangos-planas>
2. Aštuonioliktosios Lietuvos Respublikos Vyriausybės programos nuostatų įgyvendinimo planas, 2021 m. kovo 10 d., Nr. 155. (2021) [žiūrėta 2021-12-06]. Prieiga per internetą: https://e-seimas.lrs.lt/rs/lasupplement/TAD/bef7d43286fe11eb998483d0ae31615c/fd3066f2876011eb998483d0ae31615c/format/ISO_PDF/
3. *Climate act*, 2020 m. birželio 26d. Nr. 965. (2020) [žiūrėta 2021-11-18] Prieiga per internetą: <https://www.retsinformation.dk/eli/lt/2020/965>
4. *Europos klimato teisės aktas*, 2021 m. birželio 30d. Nr. 2021/1119. (2021) [žiūrėta 2021-11-08] Prieiga per internetą: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32021R1119>
5. *Lietuvos Respublikos Seimo nutarimas* 2016 m. gruodžio 13 d. Nr. XIII-82 „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės programos“ (2016) [žiūrėta 2021-11-24] Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/886c7282c12811e682539852a4b72dd4>
6. *Lietuvos Respublikos Seimo nutarimas* 2020 m. gruodžio 11 d. Nr. XIV-72 „Dėl Aštuonioliktosios Lietuvos Respublikos Vyriausybės programos“ (2020) [žiūrėta 2021-11-24] Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/973c87403bc311eb8c97e01ffe050e1c>
7. *Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas* 2013 m. kovo 13 d. Nr. 228 „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2012–2016 metų programos įgyvendinimo prioritetinių priemonių patvirtinimo“ (2013) [žiūrėta 2021-11-24] Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.444678>
8. *Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas* 2020 m. rugsėjo 9 d. Nr. 998 „Dėl 2021–2030 metų Nacionalinio pažangos plano patvirtinimo“ (2020) [žiūrėta 2021-11-24] Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/c1259440f7dd11eab72ddb4a109da1b5?jfwid=-whxwii77y>
9. *Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas* 2021 m. rugsėjo 29 d. Nr. 797, „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2020 m. rugsėjo 9 d. nutarimo Nr. 998 „Dėl 2021–2030 metų nacionalinio pažangos plano patvirtinimo“ pakeitimo (2021) [žiūrėta 2021-11-24] Prieiga per internetą: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/a7a7452027f911ecad73e69048767e8c>